

Değerli Kubbealtı Dostları

Yeni sayımızda yine berâberiz. Mecmuamızın ilk yazısı, kurucumuz mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi'ye âit. Ayverdi'nin "Devrin Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Abdullah Nişancı'ya yazılmış bir mektub"unu okuyoruz.

Geçen aylar içinde iki büyük şahsiyeti, târihe mâl olmuş Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş ile değerli târihçimiz Yılmaz Öztuna'yı kaybettik. Her ikisini de rahmetle anarken, hâtıralarını şükranla yâdediyoruz. Merhum Ergun Göze'nin "Denктаş ve Mehmetçik", Kemaleddin Nomer'in "Yunan Devleti-Türk Soykırımı ve Kıbrıs Türkleri" yazısı konuyla ilgili. Yılmaz Öztuna hakkında Yavuz Bülent Bâkiler ile Ömer Turan'ın yazılarını okuyacaksınız. İsa Kocakaplan Cengiz Dağcı'yı anlatırken, Can Şen ise Peyâmi Safâ'nın *Bir Akşamdı* romanını ele alıyor.

Özcan Ergiydiren ve Türk şiirinin yaşayan üstatlarından Bekir Sıtkı Erdoğan şiirleriyle mecmuamızda. Ali Murat Daryal, "İslâm'da Çocuk Din Eğitime Dâir Bir Örnek" başlıklı yazısıyla gündemde olan eğitim meselesine temas ediyor. Nezihi Turan, Sâmiha Ayverdi'nin *Türk Târihinde Osmanlı Asırları*, Mehmet Nuri Yardım, Ahmet Yakupoğlu'nun *Rengârenk Kütahya* ve Yûnus Emre Tansü, Nâci Engin'in *Anayurt'tan Anadolu'ya Buhara Emirliği Türkistan ve Enver Paşa* isimli kitaplarını tanıtıyorlar. Mehmet Samsakçı ve Kemal Y. Aren diğer yazarlarımız.

2012 yılının ilk aylarında Kubbealtı'ndan çok değerli eserler çıktı. Abdullah Uçman'ın hazırladığı *Rızâ Tevfik'ten Eşi Nazlı Hanım'a Mektuplar* isimli eser ile Ahmed Yüksel Özemre Hoca'nın yazdığı hikâyelerden oluşan *Rûhan* isimli eseri ilk defa yayımlanıyor. Beşir

Ayvazoğlu *Üçüncü Tepede Hayat-Beyazıt Meydanı'nın Derin Târîhi* isimli eseriyle, değişik bir görüş açısıyla Beyazıt semtini anlatıyor.

Vakfımız Makedonya'da 30 Mart'ta Üsküp'te -31 Mart'ta ise Ohri'de Ufuk Derneği ile birlikte, Balkan Harbi'nin ve Rumeli'den göçlerin 100. yılı münâsebetiyle "100 Yıllık Yalnızlık" konulu bir toplantı düzenlendi. İ. Aydın Yüksel ve Ömer Turan'ın konuşmacı olarak katıldıkları programda Kubbealtı Mûsikî Topluluğu da iki konser verdi.

Kubbealtı Beyazıt Kitabevi'nde düzenli olarak her Cuma sohbet ve imzâ günleri başlattık.

Kubbealtı Sohbetleri cumartesi günleri devam ediyor. 7 Nisan Cumartesi günü "Vâkıflarımız"la ilgili toplantıda Ahmed Güner Sayar, "Osmanlı'dan Cumhûriyet'e Ayverdiler" konulu konuşmasını yapacak. Ayın diğer konuşmacıları, Mustafa Koç, Dursun Gürlek, Mehmet Emin Kakan ve Hayâti Develi. 26 Mayıs 2012 târihinde ise "İstanbul ve Rumeli Türküleri"nin seslendirileceği Kubbealtı Korusu'nun konseriyle bu seneki toplantılar sona erecektir.

Vakfımızın kurucularından mütefekkir yazar Sâmîha Ayverdi ile ilgili Sâmîha Ayverdi Anadolu Lisesi'nde ve Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi'nde birer toplantı yapıldı. "Zeytinburnu'nun Ebedî Sâkinleri" adıyla gerçekleşen toplantının konuşmacısı Ayverdi Enstitüsü müdürü Aysel Yüksel'di. Yüksel, büyük ilgi gören toplantıda yakından tanıdığı Sâmîha Ayverdi'nin hayâtını, hizmetlerini, fikirlerini, ideallerini ve eserlerini anlattı. Ayrıca Makedonya Ohri'de Karabey Mahalle Derneği Kadınları, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü Sâmîha Ayverdi'yi anarak değerlendirdi.

Yeni sayımızda buluşmak üzere...

Kubbealtı

Devrin Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı

Abdullah Nişancı'ya

Yazılmış Bir Mektup*

Sâmiha Ayverdi

Siyâsi ve Sosyal Araştırma Vakfı'nın, Türk Dili Semineri'nde sesini duyurması, toprağına, târih ve îmânına bağılı münevver zümreyi ferahlatan bir hamle olmuş bulunuyor.

Bu hayırlı ve isâbetli çıkış, inşaallah müsbet bir netice ile gâyesine de ulaşır.

Bugüne kadar, hemen hemen yalnız müdâfaada kalarak, karşı yıkıcı hücumlar muvâcehesinde sinmiş gibi duran millî heyecânın, böylece şahlanması, vatansever aydın zümrenin teselli ve ümidi olmuş bulunuyor.

Memleketin ilim, sanat ve fikir kütlesini teşkil eden siz salâhiyet sâhibi zevâta, yeni bir uyarış hamlesi gerektiğine inanıyorum. Öyle ki bir gûnâ mesuliyet duymaksızın Türk dilini katletmekte olanlara karşı çıkışınızdan cesâret alarak dile balta düşüren bu zihniyetin gene Türk harsına millî rûha bir başka cepheden vâkî hücumları hakkında kısa bir tablo çizmek istiyorum. Şöyle ki:

Memleketimizde bulunan İngiliz, Fransız ve Amerikan mekteplerinde olduğu gibi, askerî ve sivil Türk mektepleri de, yavaş yavaş çok ustalıklı ve sinsice tatbik edilen bir politika neticesi Türkçe, ikinci sınıf bir lisan mevkiine düşürülmüştür.

Askerî mektepler kolej olmuş ve ordusuna kumanda edecek subay, bütün fen derslerini yabancı dille öğrenip Mehmetçiğe de

* 2.1.1981 târihli mektup.

öyle öğreteceği bir programın çerçevesine sokulup sıkıştırılmıştır.

Sivil liselerin bir çoğunda da, hele Anadolu Liseleri adı altında son yılda açılmış on sekiz¹ lisede, gene Türk dili yalnız sosyal bilgilerin hudûdu içinde kalmıştır.

Müstemlekeler hâric dünyânın hiçbir tarafında kendi dilini ikinci plana düşüren bir maârif politikasına rastlanmaz.

Asırlardır, Türkiye'nin siyâsî, iktisâdî hattâ içtimâî kaderine dışarıdan kumanda eden yabancı baskılar son devir ve bilhassa son zamanlarda, nüfuz ve ağırlıklarını bilhassa Türk maârifi üstüne yığıp teksif etmişlerdir.

Münevverinin kalitesi, tehlikeli bir düşüş kaydeden memleketimizde, tabiatıyla bu türlü düşman oyunları farkedilemez olmuştur.

İlmin çevresini gaflet sarınca, işte memleket irfânının bekçileri mevkiinde bulunan aydın taslakları, düşman çerileri tarafından böylece gâfil avlanıp esir ediliverirler.

*

Uzun yıllardır memleketimizin maârif siyâsetine kumanda eden kafalar, nihâyet (yabancı dil tedrisâtı)nı, (yabancı dille tedrisat) çizgisine getirmiş bulunuyorlar.

Sizden ricâmız, maârifimizin bu acı ve acıklı gidişini de göğüslemeniz, cehâlet ve gafletleri yüzünden Türk irfânını sürükledikleri bu girdaptan kurtarma yolunda gene gayret kemeri bağlamanızdır.

*

Bu vesîle ile, (Türkiye'nin meseleleri) mevzûunda kaleme alınmış bir yazımızdan mevzûumuzla alâkalı kısmı aşağıya alıyoruz:

*

Sivil mektepler kadar askerî okullar da komünizm tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Subay, bugüne kadar hep tek taraflı sol neşriyat okudu. Maalesef hâlâ da elindeki kitap ve gazete soldur. Solcuların kaleminden çıkmış edebiyat kitapları ise, subay namzetlerini komünizmin

¹ Devlet radyosunda günlük haberlerin ikinci kanalda İngilizce verilmesinin de hangi mantığa dayandığını bilmek kâbil değildir.

sempatizanlığına hazırladı.

Amma işin asıl can alacak noktası, askerî liseleri kolej hâline getirerek, yabancı dille tedrisâtı orduya sokmak karârıdır.

1952'den beri mekteplerimizde (yabancı dil tedrisâtı) yerine (yabancı dille tedrisat) politikası, Avrupa, Amerika ve Siyonizm'in çok ustalıklı çizip, maâlesef muvaffak olarak yürüttüğü, bir kültür emperyalizmi politikasıdır.

1952'de, Ankara Yenişehir Lisesi, Oxford Üniversitesi Arkeoloji profesörlerinden Brown'ın gayreti ile (yabancı dille tedrisât)a dönmüş ve yirmi sene sonra da bu adam, memleketi lehine gerçekleştirdiği azimli çalışmaları yüzünden, kraliçeden madalya almıştır.

Bugün ise kolejlerin adedi alabildiğine çoğalmış ve Türkçe tedrisat yapan lise ve üniversitelerimiz, bir aşağılık içine düşürülerek onlar da yabancı dille tedrisat hazırlığı içine girmiştir.

Lozan anlaşması gereğince, yeniden yabancı mektepler açılmakta ise de, bu iş, bizim gafletimizden ve batıların açkgözlülüğünden, planlı ve şuurlu olarak Türklere Türk parası ile yaptırılmaktadır.

Evvelce bir barakada kurulan Ortadoğu Üniversitesi, şimdi hektarlarla toprak işgal etmektedir. En acısı da, her fakültede araştırma yapacak olan profesörün Amerikan tâbiyetinde olması husûsunda, nizamnâmede bir madde bulunmasıdır.

*

Boğaziçi Üniversitesi de bu oyunun yeni bir örneğidir. Âdeta üniversite içinde bir Türkçe konuşmak yasağı vardır. Profesörler dahi aralarında İngilizce konuşurlar. Hattâ Osmanlı târihi dahi bir İngiliz'in yazdığı kitaptan okutulur.

*

Bir milletin dimağı maârif olduğuna göre, beynindeki ârıza giderilmeden, o milletin diğer uzuvlarından hayır beklemek elbette safdillik olur.

Beyin demek, insan unsuru demektir. İnsan unsuru, iç ve dış bünyesi ile millî ve târihî kıvâmını bulmadan, hiç bir müessesede

istikrarlı bir işleyiş ve muvâzene düşünülemez.

Şu halde, her şeyden evvel, insan unsurunu hazırlayacak olan maârif tezgâhını, düşman istilâ ve hücumundan kurtarmak, Türk münevverinin îman borcudur.

*

Memleketi gaflet sisleri sarmıştır. Bu hazin manzaranın farkında olan yalnız siz olduğunuza göre Türk irfânını kurtarabilecek bilgi seviyesinde olan son şuurlu nesil sizin neslinizdir. Zîra mekteplerimize câhil girip câhil çıkmakta olan yeni nesillerden, maârifimizi çelik çomak oynarcasına oraya buraya savuran elleri yakalayıp kırmak elbette beklenemez.

Onun için siz, millî îmânın hem son kalkanı hem de son kılıcsınız.

Allah yardımcınız olsun.

Hürmetlerimle...

Denktaş ve Mehmetçik*

Ergun Göze

Polonya'nın bir Sovyet işgeline düşmesi tehlikesinin ufukları sardığı ve Dışişlerimizin Atina'da Yunanistan'dan anlayış bekleme turuna çıktığı bir demde Kıbrıs'tayız. Bu sefer Kıbrıs'ta Mehmetçik var. Denktaş Mehmetçiği Kıbrıs'ta çok beklemiştir. Ve Mehmetçik Kıbrıs'a nihâyet çıkmıştır. O destan günlerini Denktaş, her vesîle ile anmaktadır. Denktaş'ın bir yarası vardır. Kendisi ile otuz sene mücadele ettiği Makaryos. Bir de bu yaranın merhemi Mehmetçik. Nitekim altı günlük çocukları bile katlettiren Makaryos vicdansız Mehmetçik adaya gelip, Alsancağı diktikten sonra kalıbı dinlendirmiştir. Ölüncce husûsi doktoru Lissarides "Onun kalbi Beşparmak dağlarında Türk bayrağı görmeye dayanamadığından durdu" diye resmen söylemiştir.

Denktaş kısa kısa anlatıyor.

"Oğlum Râif cephede arkadaşlarıyla berâber tetik düşürüyor. Gâliba çıkarmanın ikinci günü akşamına doğru haber gönderdi. 'Aman birkaç Mehmetçik göndersinler ön hatlara, harp etmek için değil, sâdece mücâhitler görsünler.' Râif'i bilirim, katiyyen paniğe kapılmaz. Demek iş mühim. Mücâhitlerde moral bozulmuş, indiğini gördüğümüz askerler niçin bize yetişemediler diye. Hemen bir mesaj gönderdim kumandana. O kadar dert arasında anlamamışlar ve kızmışlar bile, amma yedi sekiz tâne Mehmetçik gönderdiler birkaç saat sonra. Aldım hatlara gittim. "İşte anavatandan gelen Mehmetler, size anavatanın selâmlarını getirdiler" diye dolaştırdım. Bir kı-

* 9. 12.1980, *Tercüman* gazetesi.

yâmet koptu, mücâhitler şahlandılar âdeta. Oradan Mehmetlere haydi eve gidelim istirahat edelim dedim. "Komutanım müsâade et gidelim, arkadaşlarla berâber çarpışalım." dediler. Baktım olacak gibi değil, "Hem komutanım diyorsunuz, hem dinlemiyorsunuz, haydi bakalım bu bir emirdir." diyerek eve getirdim, zorla yemek yedirdim. Zorla hamama soktum. Çorapları akmıştı. Bir futbol takımına hediye etmek için çoraplar almıştım. Onları giydirdim. Gidelim deyip duruyorlardı. Israrla yatırdım, 'Biraz uyuyun ben sizi kaldırım.' diye, ben de yattım. Uyandım ki beni uyutup gitmişler tekrar cepheye. İşte Mehmetçik.

Yine Denктаş anlatıyor. "Paraşütle iniyor bizimkiler. Sonradan biz paraşütleri topluyoruz. Bir ara lâf olsun diye bir genç paraşütçüye 'Yâhu korkmadınız mı, her taraf alev alev yanarken buraya nasıl indiniz?' dedim. Dedi ki 'Ben üniversiteliyim buna göre dinleyin.' Etrâfımızda beyaz atlara binmiş yalınkılıç şehit ruhları aşağı ininceye kadar bize refâkat ettiler. Korku semtimize bile uğrayamadı."

Denктаş hastânedeki yaralıları ziyârete gitmiştir. Bir Türk zâbitini ağlarken görmüş ve teselli için "Hiç Türk subayı ağlar mı?" demiştir. Denктаş, "Dilim tutulsaydı, nereden söyledim, ne haltettim, hayâtımın en büyük utançlarından birisini yaşadım." Çünkü Türk zâbiti "Denктаş Bey, Denктаş Bey, siz beni canımın acısından mı ağlıyor sanıyorsunuz, ben arkadaşlarımla berâber cepheye savaşmadığım için ağlamaktayım demiş ve üzerindeki örtüyü sıyrıp atmıştır." Ve görülmüştür ki, Türk zâbitinin belden aşağısını bir gülle götürmüştür ve o bu halde bile arkadaşlarının yanında olamadığı için ağlamaktadır.

Bir başka seferinde bir Türk zâbiti doktorlarıyla kendisini cepheye bırakmaları için mücâdele etmektedir. Ziyârete gelen Denктаş'dan da âdeta yardım beklemektedir. Doktorlar üç dört yerinden kırığı olduğunu ve kalkmasının imkânsız bulunduğunu Denктаş'a işâretle anlatıyorlar. Hasta bir ara sinirleniyor "Ben cepheye gideceğim" diye ayağa fırlıyor, meğer yanındaki yatakta da bölüğündeki erlerden bir tânesi komada yatıyormuş, o da "Ben de geliyorum

komutanım” diye fırlamaz mı? İki üç adım sonra ikisi de kütük gibi yere yuvarlanıyorlar. Doktorların çözemediği, bunlar nasıl ayağa kalktılar, nasıl o iki üç adımı atabildiler? Çünkü tıbben buna imkân yok. Ama Mehmetçik bu.

Mehmetçik bir ruhtur. Daha İngiliz idâresinde iken, Karpazdaki bir Türk köyü ismini “Mehmetçik” olarak değiştirmiş, İngiliz sömürge idâresi, Mehmetçik yazan zarfları yerine göndermemiş. Ama onlar ısrar etmişler. Tâ adaya Mehmetçik gelene kadar. Bugün Mehmetçik köyü, Mehmetçiğin adaya gelmesiyle bütün meselelerini halletmiş.

Eğer Mehmetçiğe, onun bu celâdetine lâıyk diplomatlarımız olsaydı, Kıbrıs’ın bütün meseleleri de halledilmiş olurdu.

Bekleyelim.

Yunan Devleti-Türk Soykırımı ve Kıbrıs Türkleri

Kemâleddin Nomer

Yunan Devleti, 1821 yılında, bugün Yunanistan diye adlandırılan topraklar üzerinde yaşayan Türkler katliâma tâbi tutularak, topluca öldürülüp soykırım yapılarak kurulmuştur.

1821 Yunan ihtilâlini yerinde izleyen İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman subay ve gazetecilerinin ülkelerine döndükten sonra yazdıkları kitap, makâle ve günlükler incelenmek sûretiyle David Howart tarafından yazılan ve 1976 yılında Londra'da yayımlanmış olan *The Greek Adventure* isimli kitapta Yunanlıların Türklere yaptığı zulüm, tecâvüz ve katliâmlar bütün ayrıntılarıyla anlatılıp belirtilmiştir².

Cem Başar TRT, Milliyet ve Hürriyet muhâbiri olarak Yunanistan'da 17 sene (1958-1963 ve 1970-1982 yıllarında Atina'da) görev yapmış, Yunan dilini ve târihini iyi bilen ve Yunan kütüphanelerinde araştırmalar yaparak belge fotokopilerini almış, 1000'den fazla kitap toplamış, 1982 yılı Mart ayında Papaandreu yönetimi tarafından "istenmeyen adam" ilân edilerek Yunanistan'dan uzaklaştırılmış, görevine KKTC'de yıllarca devam etmiş bir araştırmacıdır. İşte bu değerli araştırmacı Cem Başar, İstanbul'da 1988 yılında yayınladığı *Yunan Oyunu Türk-Yunan İlişkilerinin Gerçek Yüzü* isimli kitabında, Yunan İhtilâlinin iç yüzünü ortaya çıkaran yabancı kaynaklı kitapların Amerika, Fransa, Almanya ve İngiltere kütüphanelerinden çalındığını, kitapevlerindeki kopyaların imhâ edildiğini ve bu

² David Howart, *The Greek Adventure*, Collins, St. James's Place, London 1976.

tür kitaplardan biri olan David Howart'ın *Greek Adventure* (Yunan Mâcerâsı) adını taşıyan kitabının piyasadan nasıl kaybolduğunu ve sonra Amerika'da *Newport News* gazetesinde muâbirlik yapan Mu-zaffer Bingöl tarafından yıllarca aranarak ele geçirildiğini ve tercüme edildiğini bildirerek *Greek Adventure* kitabının içeriğini -alıntılar yaparak- açıklamıştır.

1821 Yunan İhtilâli'nin nasıl cereyan ettiğini, o günlerde neler olduğunu *Greek Adventure'* dan dikkatle okuyup öğreneyim:

“Vaterlo Savaşları sırasında Yunanistan, medenî dünyâdan uzak ilkel bir ülke idi. Yaşam kiliseler, koyun ve keçi sürüleri ile bereketsiz, kurak topraklar üzerinde akıp giderdi. Avrupa'da yaşanan büyük olaylar Yunanlıları hiç ilgilendirmez; halk, köylerini çevreleyen dağların ötesinde neler olduğundan habersiz yaşardı.

Türkler bu toprakları 350 yıl yönetmişlerdir. Yunanistan târihi boyunca hiçbir zaman bir devlet olamamıştı. Eski Yunan zamânında da birbirinden ayrı, kent devletlerinden oluşan bir ülke idi. Atinalılar, İspartalılar, Korentliler, Argoslar, Tepliler bu topraklarda yaşayan kavimler olup çoğu zaman birbirleriyle savaş durumundaydılar. Sonra İskender İmparatorluğu'nun bir parçası oldular. Daha sonra Romalılar geldi ve nihâyet Bizans İmparatorluğu'nun bir vilâyeti olmaktan öteye gidemediler.

Bu vilâyet zamanla Slavların, doğu ve güneyden gelen sayısız göçlerin istilâsına uğramıştı. 1204'de Haçlı ordusu bu toprakları Bizans'tan ayırıp parçalara böldü. Bu parçalar hemen hemen Avrupa'nın bütün ülkelerine mensup Feodal Kontlar ve Baronlar tarafından yönetilmişti.

Türkler 1453'de İstanbul'u fethettikleri zaman durum böyle idi. Ancak Türkler zamanla bütün Yunanistan'ı sınırları içine aldılar. Bu yüzden Yunanistan'da yaşayan insanlar, kendilerini hiçbir zaman bir milletin ferdi olarak hissedememişlerdir. Buna rağmen Yunanlı olduklarına inanıyorlardı; ama bu duygu millî ve ırkî olmaktan ziyâde dîne dayanan bir inançtı. Bu insanlar için Yunanlı demek, Ortodoks Yunan Kilisesi'nin bir üyesi demektir. Millî yurtseverlik onların deneyleri dışında kalıyordu. Zâten onları yurtseverliğe bağlayacak bir şeye sâhip olamamışlardı.

.....

1821 yılı yazında Yunanistan'da Türklere karşı ihtilâl patlak verdi. Alev etrâfi o kadar hızlı sardı ki hiç kimse ilk Türkün nerede, niçin ve ki-

min tarafından öldürüldüğünü söyleyemez. Resmî kayıtlara göre ilk liderliği "kilise" yaptı. Savaşın ilk sebebi kutsal dînî savaş olarak açıklanabilir.

Patras Piskoposu Germanos, haçını havaya kaldırarak halkı silahlanmaya çağırdı. Patras, o günlerde zengin ve güzel bir şehirdi. Dış dünyâyâ açıktı. Burada Yunanlılarla birlikte bir hayli de Türk yaşıyordu. Türkler dağlardan bir kalabalığın geldiğini duyunca, kendilerini korumak için kentin kalesine çekildiler. Daha Piskopos Germenos ile ihtilalciler şehre girmeden Hıristiyanlarla Müslümanlar caddelerde birbirlerini öldürmeye başlamışlardı. Rumlar Germanos'u bir kurtarıcı gibi karşıladılar. Gelenler, Türklerin boş evlerini yağmalamaya başlamışlardı bile. İhtilâlciler şehrin ana meydanına törenle bir haç diktiler. Liderlerinin ağzından çıkan tek söz "Hristiyanlara barış, Konsoloslara saygı, Türklere 'ölüm' " idi.

Durum Pelepones'te (Mora Yarımadası) de aynı oldu. Bütün yarımada Yunanlılar ayaklanmış, Müslüman komşularını öldürmüşlerdi. Bunu belki Hıristiyanlık adına, yâhut özgürlük adına ve hepsinden daha fazlası onları soymak, öç almak için Kilise'nin kıskançlığından, yâhut kişisel kinleri sonucu yapmışlardı. Bu katliamlar başladıktan sonra bir sebep aramalarına gerek kalmamıştı. Hepsi çılgınca kana susamışlar, bunun için öldürüyorlardı.

O yılın (1821) Mart ayında Pelepones'te 25.000 Müslüman âilenin şehrin dışında yaşadıkları ve çiftçilik yaptıkları biliniyordu. Nisan ayında Paskalya şenlikleri yapılırken bunlardan tek kişi canlı kalmamıştı. Cesetler ilkbahar güneşinin ısıttığı topraklar üzerinde, tarlalarda çiçekler arasında terk edilmişti. Yaz sıcakları başlayınca, buralarda kuruyup çürüdüler. Piskopos Germanos ile diğer kilise liderlerinin bu çılgınca soykırımları dehşet yaratmıştı. Savaş süresince Germanos'a daha başka liderler de katılmış ve bunlar birer kahraman gibi alkışlanıyorlardı.

.....

İhtilâlin başlamasından 5 ay sonra Monenvasia şehri düştü. Bu kent ve kalesi denizden yükselen yalçın kayalar üzerinde kurulu idi. Kentte yaşayan Türkler asker, devlet görevlisi, tüccar ve bunların âileleri ile civar köylerden gelerek kaleye sığınmışlardı. Korkunç bir açlık hüküm sürüyordu. Yiyecekleri sâdece deniz yosunları idi. Hattâ bir insan cesedi ele geçirip kaleye getirmek için geceleri umutsuzlukla dışarı fırlıyorlardı. Yunanlılara teslim olurlarsa başlarına gelecek felâketi biliyorlardı. Yunanlı eşkiyâlar

Türkleri boğazlamak, ırzlarına geçmek ve mallarını yağmalamak için sabırla bekliyorlardı. Yunanlılar, kale içindeki Türklere teslim oldukları takdirde canlarına dokunulmayacağını bildirdiler. Hattâ Papazlar, teslim olacakların gemilere bindirilerek Türkiye sâhillerine bırakılacaklarını vaat etmişlerdi. Gemilere 500 kişi bindirildi. Bu 500 Türk hiçbir zaman ayaklarını karaya basmadılar ve ne oldukları hakkında hiçbir şey öğrenilemedi. Kalenin içinde kalan binlerce Türk ise, kapılar açılır açılmaz Yunanlıların saldırısına uğradılar, öldürüldüler, malları yağmalandı.

Avrupa'da "Yunan Mûcizesi" diye duyulan zaferin gerçek yüzüydü bu. Ancak Avrupalıların inandığı anlamda Yunan silâhlarının ve Hıristiyanlığın bir zaferi değildi.

Düşen ikinci kale Navarin idi. Türklere, teslim olurlarsa Afrika sâhillerine götürülüp serbest bırakılacakları vaat edilmişti. Türkler şartları kabul ettiler. Antlaşmayı yapan Yunanlı, bir İngiliz albayına öğrenerek: "Antlaşmanın tek kopyası vardı, onu da yırttım, artık hiç kimse hak iddia edemez" demişti. Türkler, bu söze ya inandıklarından, ya da başka çâreleri kalmadığı için kalenin kapılarını açtılar. Yunanlılar bir anda içeri saldırdılar ve kentin 2000 kişi olan bütün halkını boğazladılar.

Katliâmı gören bir papaz, kadınların nasıl çırılçıplak soyularak deniz kenarına götürüldüklerini, orada nasıl ırzlarına geçilerek boğulduklarını, çocukların dövülerek veya kayalara çarpa çarpa nasıl öldürüldüklerini anlattı. Yunanlılar, kurbanlarının kol ve bacaklarını kesmekten büyük zevk duyuyorlardı.

Aylarca sonra Navarin'e giden yabancılar, şehri saran leş kokusuna kolay alışmamışlar, köpek, fâre ve kuşların hâlâ duvarların çevresinde kol ve bacakları kesilmiş cesetleri nasıl yediklerini görmüşlerdi. Yunanlılar ise gelen yabancılar güçlerini göstermek için, öldürdükleri Türklerin sayısını ve nasıl öldürdüklerini anlatıyor, harâbelerin içinde alıkoydukları kız ve erkek çocuklarını onlara ikram ediyorlardı. Yarı çıplak ve korkudan çılgına dönmüş kız çocuklarını cinsî arzularını tatmin için öldürmemişlerdi.

Yunanlıların, Tripolitsa kalesine saldırırken barbarlıklarına 20 kadar Avrupalı tanık olmuştur. Bunlardan biri de İskoçyalı Albay Thomas Gordon'du. Albay aklı başında, tecrübeli ve dürüst bir askerdi ve Yunancayı iyi biliyordu. Tripolitsa'da gördüğü olaylar o kadar dehşet vericiydi ki, bunları Yunanistan târihi ile ilgili kitabında açıklayarak utanç verici

olayların sonsuza değin bilinmesini istedi. Bugün bile olay tanıklarının anlattıkları öykülerin tekrarlanmaması daha iyi olur. Sanırım bu kadarını söylemek yeterli olur.

İki gün içinde 10.000 Türkün yaşadığı şehirde tek canlı kalmamıştı. Bunların çoğu kafası, kolları ve bacakları kesilerek öldürülmüşlerdi. Bu katliamdan sonra binlerce Yunanlı, kendi ölçülerinde birer varlıklı kişi olarak, yaptıkları soygundan elde ettikleri ganîmetleri saklamak için köyelerine dönmüşlerdi. Esirlerin değeri o kadar düşmüştü ki, artık kimse onları elinde bulundurmamak istemiyordu. Ölülerini kimse gömmediği için Tripolitsa şehrinde dayanılmaz pis bir koku her yanı sarmış, içme suları zehirlenmiş, kolera salgını baş göstermişti.

“Filotimo” Yunanca bir sözcüktür; “haysiyetli” anlamına gelir. Yunanlılar için etnik bir unvandır. Yunanlı en azından yakın bir geçmişe kadar yaşamını iki ayrı düzeyde sürdürürdü. Bir tânesi hepimizin yaşadığı normal dünya, diğeri de hayallerinde yaşattığı idealler. Bunlardan ilki yaşadıkları gerçekler, ikincisi kendilerinin yarattıkları hayal âlemiydi.

Gerçekte herkesin bildiği, gördüğü ve inandığı olayları bir Yunanlı kabul etmeyip böyle bir şeyin hiçbir zaman olmadığını iddia edebilir. Örneğin eşkiyâları yüceltip öven, onları soylu Yunan geleneklerinin koruyucuları, yiğit şövalyeler düzeyine yükselten, Yunanlıların bu karakteridir. Yoksa hepsi, millî kahraman olarak tanıtılan eşkiyâ ve korsanların, gerçekte uyuz, pis, doymak bilmez, kaşarlanmış hırsızlar olduklarını deneyleri ile bilirler. Ne var ki bir Yunanlı için bu iki şey eş değerdedir.

Bir Yunanlı, filotimosu söz konusu olunca gerçekleri hiçbir zaman olduğu gibi kabul edemez. Lord Byron'un dediği gibi “Yunanlılar gerçeği kavrama yeteneğinden yoksundurlar. Her Yunanlı Yunanlılar hakkında abartılmış düşüncelere sâhiptir”.

.....

1821 İhtilâli döneminde Yunanistan'da yaşayan yabancıların sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. Bu yüzden Avrupa ülkeleri Yunanistan'da neler olup bittiğini bilmiyordu. Yunanistan dışına gönderilen raporlar savaşa katılmamış, Atina'da yaşayan aydın romantikler tarafından hazırlandığı için, Yunanlıların ideallerine uygun ölçüde kaleme alınıyordu. Bu yüzden Avrupalılar Türkleri kınarken, barbarlık edenin ve katliâmı başlatanın Yunanlılar olduğunu bilmiyorlardı. Bütün yabancı devletler, Yu-

nanlıları Osmanlı İmparatorluğu'nun vatandaşı olarak kabul ederken, Avrupa kamuoyu onları, İslâmlara karşı yiğitçe savaş veren Hıristiyanlar olarak alkışlıyordu.

Avrupaluların Yunanlılardan yana olmalarının sebebi sâdece Hıristiyan olmaları değil, aynı zamanda Yunanistan'ın târihi idi. O zamanlar eğitim klasik yöneydi. Dil, felsefe ve Eski Yunan Güzel Sanatları bu eğitimin temelini oluşturuyordu. Bu arada "Yunan Dostları" diye tanınan bir zümre, Avrupaluların Yunanlılar hakkındaki inançlarını yanlış yola çekiyordu. Bu Yunan dostları, klasik edebiyat bilginleri, idealistler, şâirler ve bütün Avrupa'ya yayılmış tutucu ve romantik politikacılardan oluşuyordu.

Bunlar, Yunanlıların hiçbir zaman akıllarından dahi geçirmedikleri yeni bir etnik anlayışı çevrelerine yayıyorlardı. Bunlara göre Yunanlılar, Eski Yunanlıların soyundan gelen, onların zekâ ve yiğitliklerini görünmez bir şekilde taşıyan insanlardı. "Yunan Dostları" tam beş yıl bu hayal yolunda ölmekle kalmayıp, sürekli bu dâvâ için büyük paralar harcadılar. Yunan Dostları'nın savundukları bu düşünce hiçbir zaman doğru değildi. Bugünün İngilizleri Saksonlara ne kadar yakınsa, Modern Yunanlılar da eski Yunanlılara o kadar yakındır. Her iki milletin kanı binlerce yıldan beri süregelen göçler ve istilâlarla karışmış, sulanmıştı. Modern Yunanlıların ataları, Türkleri saymasak bile Romalı, Arnavut, God, Venedikli ve Slavlardı.

Eski Yunan dehâsının Avrupa kültürünün temelini oluşturduğu kuşku götürmez; fakat bu dehâ Yunanistan'da hemen hemen unutulmuştu. Yunanlılar bunu anımsamak istemiyorlardı. Onlar geriye bakınca sâdece Bizans İmparatorluğunu görüyor, onunla övünüyorlardı.

Yunanlı İhtilâlcilerin Korent'teki Türk garnizonunu ele geçirmeleri de Yunan târihi için kara bir lekedir. Kale, şehrin gerisindeki tepelerin üzerinde yükseliyordu. Kalenin muhasarası uzun sürdü. Kalenin içinde toplanan Türk âileleri açlık ve susuzluktan kırılıyordu. Yunanlılar, Navarin ve Tripolitsa'da olduğu gibi, Türklere, kaleyi teslim ederlerse gemilerle Anadolu sâhillerine götüreceklarını vaat etmişlerdi. Başka çâreleri bulunmayan Türkler teklifi kabul etmiş, sâhile gitmek için kaleden çıkınca dehşet verici olaylara bir yenisi eklenmişti. Yunanlılar, savunmasız halkın üzerine saldırıp, erkek çocuklar ve kızlar hâriç hepsini boğazladılar. Onlara dokun-

mamalarının nedeni de ahlâksızlıkları ve satmak istemeleriydi.

Yunanlıların bu kana susamış zâlimce soykırımları son derece budalaca idi. Brengeri, Korent'e giderken şehre girmeden önce yolda öldürülmüş bir Türk'e rastlıyor. Az ilerisinde adamın eşi ve bebeği perîşan durumda. Brengeri, aç olan kadın ve bebeğine yardım için arkadaşlarından birkaç kuruş toplayarak kadına veriyor. Yüz metre ilerleyince iki silâh sesi duyuyor ve geriye dönüp baktığı zaman, kadına para verildiğini gören Yunanlı çapulcuların, parayı kadının elinden almak için onu ve bebeğini öldürdüklerini görüyor.

Brengeri, Korent'teki soykırımı tanık olan birkaç yabancidan biridir. Brengeri bir erkek, bir kadın, iki çocuk ve hizmetkârları ile kısıtılan bir Türk âilesinin gözlerinin önünde nasıl öldürüldüklerini nefretle izlemiştir. Yunanlılar, çocukların annelerini öldürmeden önce yüzündeki peçeyi yırtarak neye benzediğine bakmak istemişler. Brengeri, kadını serbest bırakmaları için ricâ etmiş, Yunanlılar "Bize elli kuruş verersen serbest bırakırız" demişler. İtalyan, yabancı arkadaşlarını kadın ile Yunanlıların yanında bırakarak, tanuduğu bir bakkala gidip ondan borç alıp vermiş. Bu defa "Veririz ama çıplak veririz" diyerek, kadını çırılçıplak soymuşlar. Daha yüzlerce Türk kadını Yunanlı eşkıyâlar tarafından yabancılara satılmıştı.

Atina'daki Akropolis Kalesi Yunanistan'daki kalelerin en ünlüsüydü. Bir yıldan fazla 1150 Türk bu kutsal mâbedin yıkıntıları arasında unutulmuş, kaderleri ile baş başa yaşıyorlardı. Yunan hayrânı Avrupalıların kurduğu ve Türklerle savaşmak için Yunanistan'a gelen "Yunan Hayranları" birliği hâriç, bu zavallıları kimse rahatsız etmiyordu. Yunan medeniyetinin hazînesi Akropolis Tapınağı'nı Türklerden alıp Yunanlılara vermek isteyen Yunan Dostları, bir gece kaleye saldırmış, püskürtülmüşlerdi. Türkler Akropol'ün tepesinden aşağıya baktıkları zaman, boğazlarını zevkle kesmeye hazır insanlar görüyorlardı.

Bu bir avuç Türkü ne kuşatma, ne düzenli saldırı yenememiş, susuzluk yenmişti. 1821 kışı olağanüstü yağışsız geçmişti. Kayalarda oyulmuş sarnıçlar kurumuştu. Haziran ayında Türklerin içecek tek damla suları kalmamıştı. Bunu fırsat bilen Yunanlılar kaleyi teslim şartlarını ileri sürdüler. İstedikleri, Türklerin, silâhlarını ve paralarının yarısını Yunanlılara bırakmalarındı. Buna karşılık gemilere binerek Türkiye'ye gitmelerine izin verilecekti.

22 Haziran 1822 günü Akropol Kalesi'nin kapıları açılmca, içeriden çıkanlar savaşı değil, "Bir yudum su, bir yudum su" diye yalvaran, sürünerek ilerlemeye çalışan zavallılardı. Bunlardan sâdece 180'i silâh taşıyacak yaşta erkeklerdi. Geri kalanları civar köylerden gelip kaleye sığınan yaşlılar, sakatlar, kadınlar ve çocukları oluşturuyordu. Bunları götürecek gemi yoktu. Türk esirler Akropol eteğindeki Adrian Mâbedi'nin avlusuna yerleştirildiler. İki gün onlara dokunan olmadı. Ondan sonra Yunanlı çapulcuların saldırısı başladı. Türkleri sığındıkları yerden atarak, sokaklarda kovalamaya başladılar. Bunlardan, çoğunu hasta, zayıf ve kadınların oluşturduğu 400 kişi öldürüldü. Kurtulanları Atina'daki yabancı konsoloslar himâyelerine aldılar. ³

Yunan Devleti'nin kurulmasına yol açan 1821 Yunan ayaklanmasının içyüzü olaylara tanıklık eden yabancıların yazdığı anılarda açıkça görülmektedir. Yunanlılar, Türklerin yaşadığı topraklardan kökünü kazımaya yönelik toplu katliamlar yapmışlardır. Bu, niteliği itibâriyle bir tür "soykırım"dır. Fakat Türklere karşı yapılan bu soykırımını dünya târihinde görülen diğer soykırımlardan ayıran çok önemli bir özellik vardır: Yunanlılar, katliamlarını ahlâksızca tecâvüz ve canavarca işkenceler uygulayarak, çeşitli zaman ve yerlerde günler, aylar, yıllar boyunca devamlı olarak yapmışlardır.

Yunanlıların vahşeti ve Türklere karşı yaptıkları soykırım, Yunan propagandası ve Yunan severlerin faaliyetleri ile dünyâya "Yunanlıların ve Hıristiyanların Zaferi" olarak yansıtılmıştır. Esâsen "Yunan Devleti" 19. yüzyılın güçlü devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve ona sorun olması için yaratılmıştır. Türk Devleti'nin sınırları içindeki topraklar Yunanlılar için "Millî Hedef" olmuştur ve Yunan Devleti sırf "Türk düşmanlığı" ve "Megali İdea" denilen yayılcılık politikası sebebiyle Yunanistan topraklarını devamlı birkaç misli genişletmiştir.

Yunan idâresi ve hâkimiyeti altında kalan Türklerin uğrayacağı âkıbeti gösteren târihî örneklerden en ibret verici olanı, Girit Ada-

³ Cem Başar, *Yunan Oyunu Türk Yunan İlişkilerinin Gerçek Yüzü*, V Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 36-47.

sı'nda Türklere yapılan zulüm ve soykırımdır. 344.000 nüfuslu Girit adasında Türklerin kökü kazınıp bitirilmiştir⁴. 19. yüzyılda Yunanistan'ı destekleyen Avrupa'nın güçlü devletleri tarafından Girit'te Türklere ve Osmanlı Devleti'ne oynanan oyun çok ibret verici niteliktedir ve Kıbrıs'ta da tekrarlanmak için sahneye konulmuştur.

Yunan hâkimiyeti altına girmenin felâketini yalnız Rumeli ve Girit'te yaşayanlar değil, bizzat Anadolu'da yaşayan Türkler de 1919-1922 yıllarında görmüşlerdir. Anadolu'yu işgâle kalkan Yunan ordusunun subayları, erleri ve Rum çetelerinin Anadolu'da girdikleri köy, kasaba ve şehirlerde yaptıkları zulüm, vahşet ve tahribat sonsuzdur. Talan edilen, yakılan yerlerin, tecâvüze uğrayan kadın ve kızların, dövülen ve öldürülenlerin haddi hesâbı yoktur. Bu cinâyetler ve fâcialar kitaplara sığmaz⁵. Târihî gerçek böyle iken, Türk düşmanı ve saldırgan Yunan Devlet Politikası, kânun çıkartarak 9 Eylül gününü "Türklerin Yunanlılara Anadolu'da soykırım yaptıklarını anma günü olarak" kabul etmiş ve yıllardan beri her 9 Eylül günü resmen devlet çapında etkinlikler yaparak dünya kamu oyunu Türkiye aleyhine işleyip şartlandırmaktadır. "Yavuz hırsız ev sâhibini bastırır" sözüne en canlı örnek, Yunan Devleti'dir.

Yunanlılar, Yunan Devleti'nin kuruluşundan beri, ellerine fırsat geçtiği her yerde ve her zaman Türklere saldırmış, zulmetmiş ve öldürmekten geri kalmamışlardır. Nitekim 1821 yılında Patras Piskoposu Germanos'un, Yunan ayaklanmasında gösterdiği "Türklere ölüm" hedefi hiç değişmemiş olup, 1953 yılı Aralık ayında Kıbrıs Rumları bu hedefi "En iyi Türk ölü olan Türk'tür" sözüyle dillendirmiş ve "Ya bavul ya tabut" diyerek uygulamaya geçmişlerdir.

1953-1974 yıllarında Kıbrıs'ta Rum idâresinin ve Yunanistan'dan gelen General Grivas'ın yönettiği EOKA isimli cinâyet örgütünün, Kıbrıs Türkleri'ne yaptığı zulüm ve cinâyetler bu yazımıza

⁴ Tahmiscizâde Mehmet Mâcid, Girit Hâtıraları, *Tercüman 1001 Temel Eser*, No:104, İstanbul 1977.

⁵ *Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, C.1-2-3, Ankara 1938.

sığmayan, ayrıca üzerinde durulacak bir konudur⁶.

Bu zulüm, tecâvüz ve cinâyetlerle ilgili bir haberi *The Times* muhâbiri David Leigh şöyle bildirmiştir: “Kıbrıs’ın istîlâsından sonra yüzlerce Kıbrıslı Türk, Rum Millî Muhâfızları tarafından rehine olarak alınmış, Türk kadınlarının ırzına geçilmiş, çocukları cadde ortasında öldürülmüş ve Limasol’daki Türk mahalleleri tamâmen yakılmıştı.”⁷

Burada, Grivas’ın bilinen şu sözünü hatırlayalım: “Ne zaman ateş ile su, ne zaman cennet ile cehennem birleşirse, ancak o zaman Rumlar Türklere dost olabilir”⁸.

Kıbrıs Rum gazetesi Makhi’de 7 Şubat 1979 günü yayınlanan başmakâleden aşağıya alınan şu pasaj, Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerine hangi gözle baktıklarını, ne gibi duygular taşıdıklarını açıklayan, iğrenç zihniyeti yansıtır: “Şunu unutmamalıyız ki, bütün köpekler aynı kökendedir. Cinsleri ayrı olsa bile, köpekler köpek olmaktan kurtulamazlar. Onları ne kadar yıkasanız, ne kadar iyi besleseniz, hâlâ köpektirler. Türkler de böyledir; onları ne kadar yıkasanız, ne kadar keseleseniz, yine de hâlâ köpek kokarlar. Kıbrıs Türkleri de böyledir”⁹.

Değişmez târihî gerçek şudur ki; Kıbrıs’ta Türklerin Rum (Yunan) hâkimiyet ve idâresi altına girmesi, onları ya vatanlarını terke veya zulüm altında ölmeye mahkûm edecektir. Kıbrıs Türklerinin Federasyon tuzağına düşerek, kendi devletini kendi elleriyle yıkıp, Rum idâresinin kanlı kemendine boyunlarını uzatacağına ihtimal veren, bu yolda türlü etkinlik ve tertiplere girişenler mutlaka hüs-rana uğrayacaklardır.

⁶ Bu konu, gelecek sayıda yayınlanmak üzere “Kıbrıs Türkleri Rum İdâresinde Yaşayabilir mi?” başlığı altında hazırlanmıştır.

⁷ *The Times* (Londra), 23.07.1974, s.1b ve. (*Bellapais’e Giden Yol*, Pierre Oberling, Ankara 1987 s.133)

⁸ *The Road to Bellapais*, Pierre Oberling 1982 Columbia University Press (*Bellapais’e Giden Yol*, Ankara 1987 s.131)

⁹ *The Cyprus Tragedy*, Lefkoşa 1989 (Kıbrıs Faciası, Prof.Dr.Pierre Oberling, THK Basımevi, Ankara 1990 s. 39)

Sabır Sarmaşıkları (Rubâîler)

Bekir Sıtkı Erdoğan

Hesapsız Hesap

Dünyâya gelen bilse eğer gâyesi ne?
Mevkî-i nedir, haddi nedir, pâyesi ne?
Hiç böyle çakıl toplayıp altın diyerek,
Toprak mı satar sonunda sermâyesine.

Bunalım

Rûhum, şu tıkız boydan, enden kurtul!
Kurtul daracık yakayla yenden kurtul!
Her mahkûmun hücrede bir müddeti var;
Silkin bir avuç toprağı benden kurtul!

Kurtuluş

Rabbim, sana binlerce şükür bitti siyah,
Ufkumda umut mâvisi rûhumda felâh...
Gökkubbe neler çekmedi binbir gecedir,
Ben doğdum ecel sancılarında bu sabah.

İslâmda Çocuk Din Eğitime Dâir Bir Örnek

Prof Dr. Ali Murat Daryal

*“Şu Rabbine karşı ihmal ettiğin secde var ya
seni başkalarına karşı bin secdeden kurtarır.”*

Muhammed İkbâl

Bu dünyâda herkes kendi evlâdını, kendi değerlerine göre yetiştirmek ister. Çocuğunun kendi evlâdı olabilmesi ve kendi evlâdı kalabilmesi için bu şarttır. Yoksa daha başkalarının ve en kötüsü düşmanlarının çocuğu olacaktır. Ana, baba ve âile bunun için değişik yollar deneyeceklerdir. Bunlardan hangisinin ne gibi neticeler vereceği husûsunda bir hükme varmak ayrı bir çalışma ve araştırma konusudur. Fakat genede tâkip edilen bu yolun üzerinde düşünülmesi, bu uygulamaların ne gibi neticeler vereceği husûsunda bir fikir verecektir.

Bu konuda Hacı Cemal Efendi'nin çok kıymetli ve muhterem evlâdı rahmetli Hikmet Ablâ'nın (Hikmet Öğüt) bir televizyon programında ve ayrıca katıldığı bir açık oturumda, “İslâm çocuk din eğitiminde” annesinin uygulamalarına dâir verdiği örnek dünya çocuk din eğitiminde bir daha eşine rastlanmayacak kadar fevkalâdedir:

“Semtimiz olan Vâlîde Çeşmesi'nde bir mescit vardı, mescidin müezzini çok yaşlı idi. Bu kişi yaşlı olduğu için mescidi temizlemeye gücü yetmezdi. Temizleyecek kimi kimsesi de yoktu. Mescit dâima tozlu topraklı kalırdı.”

Rahmetli Necip Fâzıl Kısakürek:

*Meyhâneler çiçekli,
Mabedler örümcekle
Kalk arkadaş gidelim!
Herkesin unuttuğu
Allah'ı zikredelim.*

şiiri ile hem o günkü mescidlerin ve hem de onun gibi diğer mâbedlerin ne derece toz toprak içinde olduklarını ve nasıl yıkık, harap, dökük bir halde bulduklarını dertlenerek anlatıyordu.

Hikmet Abla bunları anlatırken o günleri hatırlıyor ve gâyet tabîî hüznleniyordu. Fakat hikâyesine devam ediyordu:

“Annem mescidin o hâlini bildiği için bizleri mescidi temizlemeye gönderirdi. Eve döndüğümüzde, çocuklar, derdi; mescidi iyi temizlediniz mi? Biz de, evet anneciğim çok iyi temizledik, derdik. Bu defa, pekâlâ mesciddeki melâikeleri gördünüz mü? diye sorardı. Biz de ona, hayır görmedik, diye cevap verirdik. O zaman bize, siz mescidi iyi temizlememişsiniz, yoksa melâikeleri görürdünüz, derdi.

Biz melâikeleri göreceğiz diye ertesi haftayı ipe çekerdik. Günü gelince büyük bir heves ve heyecan ile mescide koşarak giderdik. Halıları ovar, duvarları siler, avîzeleri parlatırdık. Gözümüz melâikeleri göreceğiz diye dâima yukarda olurdu. Eve dönünce yine annem sorardı, çocuklar mescidi iyi temizlediniz mi? Biz de, hep bir ağızdan, evet anneciğim, çok iyi temizledik, derdik. Peki öyleyse, melâikeleri gördünüz mü? derdi. Biz de hayır görmedik, diye cevap verirdik. Annem üzgün bir halde, vah vah! Demek ki Kur'an derslerinizi iyi hazırlamamışsınız, derdi”.

Annem her hafta melâikeleri göremeyişimizi yaşımıza göre zihninde sıraladığı İslâm'ın emir ve yasaklarından birini lâyıki ile yapamamış veya eksik yapmış olmamızı sebep gösterirdi. Nihâyet biz, İslâm'ın emir ve yasaklarını hayâtımıza uygulamaya çalışarak belirli bir yaşa geldik. Bundan sonra artık, inançlarımızdan, hayâtımıza uyguladığımız İslâmın ilkelerinden vazgeçemezdik. Bunlara göre yaşadık ve böylece yetmiş küsur yaşına kadar geldik.

Hikmet Abla'nın bize naklettiği hikâyeyi lâyıkiyle ve bütün

dehşetiyle anlayabilmemiz bakımından düşüncelerimize temel teşkil edecek bâzı hususların açıklık kazanması gerekir: 1950 küsur yıllarına kadar imam, müezzin ve kayyim -yanlışlıkla bu kelimeye kayyûm deniliyor ki, bu Allah'ın sıfatlarındandır, gâyet tabî yanlıştır- gibi kimseler "hademe-i hayrat" olarak kabul edilirdi. Memur sayılmazlardı. Bu bakımdan emeklilikleri yoktu. Görev yapamaz hâle geldikleri zaman câmiin meşrûtasından yâni câmi evinden çoluk çocuk baba-dede bütün âile sokağa atılırlardı. Nereye giderler nerede barınırlar ne yerler ne içerler kimseyi düşündürmezdi. Hâl böyle olunca bu kimseler güçlerinin son raddesine ve hattâ ayakta duramayacak hâle gelinceye kadar görev yapmaya gayret ederlerdi. En azından câmide görünmeye çalışırlardı. Şâyet bu işe yatkın birisi varsa ondan ezan okumasını -hoparlör sistemi yoktu- ricâ ederlerdi. Bunu da bulamazlarsa aksak-topal halleriyle minâreye çıkar, ezan okurlardı. Son nefeslerine kadar...

Ancak meşrûtadan atılmak için sâdece yaşlı olmak, hasta olmak ve herhangi bir sebeple görev yapamaz hâle gelmek şart değildi. Ânî bir kararla bir günde kadro dışı bırakılan üç yüz küsur câmi ve mescidin görevlileri daha o gün sokağa atılmışlardı.

Ben böylesine gadre uğramış, orta yaşın üstünde bulunan Dolmabahçe Câmii müezzininin soğuk bir kış günü gecenin ilk saatlerinde Taksim'de el açıp dilenirken ortaokul öğrencisi olarak cebimdeki birkaç kuruşu buz gibi avucuna bıraktığımı hatırlıyorum.

Yârân-ı bâ-safâ ile hasbîhâl

Yük. Mîmar Özcan Ergiydiren

Kâlû belâ' da Hakk'a belâ demişiz
Secde ederek sensin Mevlâ demişiz
Sırât-ı müstakîmden ayırma yâ Rab
Etme inâyetinden cüdâ demişiz
Bâdiye-yi hicrânda nîce rûzigâr
Sadâ sadâya Hüdâ Hüdâ demişiz
Görüb Allah'ı cemâlinde o mehin
Mevlâ der iken şaşıp Leylâ demişiz
Cânımız kurban verip ol mehlikâya
Er kişi niyyetine salâ demişiz
Gark olunca emvâc-ı bahr-i isyâna
Meded meded yâ Mustafâ demişiz
Unutub ilm ü irfân her ne vâr ise
Birdir Allah gayrisi hülyâ demişiz

Tekebbürle hâr bilib “benem!” diyene
Eynimizde fahrimiz abâ demişiz
Ağyar gözünde hakîr olsak da ne gam
Ol şâhlarız nâmımız gedâ demişiz
Feleğın germ ü serdin çekip sîneye
Cevr ü cefâ demeyip safâ demişiz
Seyredip revîşini fânî cihânın
Yâlâ - yelelel - yelelellâ demişiz
Seçmedik yahşî yaman, hayr u şerden
Hoşrüyâ, hoşhevâ, hoşnevâ demişiz
Ey Cân gider olduk fânî cihandan
Elvedâ vü elvedâ, vedâ demişiz

Yeri Doldurulamayacak Târihçilerimizden Biri

Yavuz Bülent Bâkiler

Şimdi Yılmaz Öztuna için kalemi elime aldığımda, aklıma İncil'den bir cümle geldi: "Ölüm, herkesin kapısına çöken kara bir devedir." Kur'ân-ı Kerîm'deki bir âyette de: "Her nefis ölümü tadacaktır" deniliyor. Ölüm, kara bir deve gibi onun kapısına da çöktü ve o da ölümle birlikte bir büyük, bir sessiz-sedâsız dünyâya kayarak gitti. Ama şâir Bâkî'nin ifâdesiyle fikir ve sanat dünyâmıza, birbirinden güzel sâdâlar bırakarak gitti. Evvel asrımızın çok önemli târihçilerinden biriydi. 14 ciltlik *Büyük Türkiye Târîhi*, sâdece bizim bugünkü neslimize değil, gelecek nesillere de mükemmel bir târih şuûru kazandıracak temel eserler arasında yer alacaktır. *Büyük Türkiye Târîhi*, bana göre, her evde, her Türk aydınının eli altında veya gözü önünde buldurulacak eserler arasında olmalıdır. Çünkü, kalabalıkları millet hâline getiren kültür, kökleri arasında, târih şuûrunun da çok önemli bir yeri var. İnsanın hâfızası ne ise, târih şuûrunun önemi de o. Yâni, târih şuûruna sâhip olmayan insanlar, hâfızasını kaybeden zavallı kişilere benzerler. Mehmet Âkif Ersoy da işte bunun için dikkatimizi çekmeye çalışıyor:

*Târîhe tekerrürden ibârettir diyorlar
Hiç ibret alınsaydı tekerrür mü ederdi?*

Târih şuûruna sâhip olmayan kişiler ve milletler, geçmişte yaşanan acılı günlerin, kanlı olayların yeniden yaşanmasına zemin hazırlamış olurlar.

Yılmaz Öztuna'nın *Büyük Türkiye Târîhi* 14 ciltlik muhteşem bir eser. Bu eserin her cildi 500 sahife civârında olduğu için, Öztuna

Türk târihini 7.000 sayfa içerisinde ortaya koymaya çalışmış. Bu muhteşem eseri yazarken Yahyâ Kemal gibi düşünerek hareket etmiş. Yahyâ Kemal diyor ki: *“Bir insanın sâdece Türk olarak doğması kâfi değildir. Türk gibi düşünmesi, Türk gibi yaşaması da lâzımdır.”* Yılmaz Öztuna, bütün ömrünü Türk gibi düşünerek, Türk gibi yaşayarak geçiren, bütün eserlerini o ruhla yazan, değerli târihçilerimizden biri. Yâni *“gelene ağam, gidene paşam!”* demeyen, devletin *“Resmî tarih anlayışı”* içinde sıkışıp kalmayan dosdoğru bir kalem. Atatürk’ün tesbitini hatırlayacaksınız: *“Târih yazmak, târih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sâdik kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir hal alır!”*

Yılmaz Öztuna, Atatürk böyle söylediği için değil, dosdoğru bir şahsiyet sâhibi olduğu için, bütün târihî olayları, aslına uygun olarak yazdı. Kalemını, dosdoğru kullandı. Gerçekler ne ise, onları olduğu gibi ortaya koydu. Kimse onun, *“Gelene ağam! Gidene paşam!”* düşüncesiyle kalem tuttuğunu söyleyemez.

Ben Yılmaz Öztuna’yı, ilk önce, *Hayat Târih Mecmuası’*ndaki yazılarıyla tanıdım. Okuyucu mektuplarındaki sorulara verdiği cevaplar dikkatimi çekti. Zamanla o soru-cevap sütunlarının tiryâkisi kesildim. Diyebilirim ki, bendeki târih şuûrunun teşekkülünde, Yılmaz Öztuna’nın birinci derecede tesiri vardır. Onu dikkatle okumaya başlayınca anladım ki milletimizin huzûru, refâhı, dirliği, birliği yanında, siyâsî ve iktisâdî hayâtının sağlamlığı, ancak: Doğru dil, doğru din, doğru târih, doğru iktisat ile mümkündür.

Doğru dil, bizim dünden bugüne devam eden canlı Türkçemizdir. Dilimizin bir imparatorluk dili olduğuna inanmamız ve onu daha da zenginleştirmek gayretimizdir. Tasfiyecilikten uzak durmamızdır.

Doğru din, kayıtsız şartsız İslâmiyet’tir. İslâmiyet’i sâdece bir îtikat ve ibâdet dîni olarak düşünmek yanlıştır. Onu hem îtikat ve ibâdet yanıyla hem de okumaya, düşünmeye ve müsbet ilimlere verdiği önemle dikkate almak mecbûriyetindeyiz.

Doğru târih, bütünüyle bizim târihimizdir. İslâmiyet’e geçişi-

mizden sonraki târih ne kadar bizim târihimizse, İslâmiyet'i kabul etmeden önceki târih de bizim târihimizdir. O bakımdan her iki dönemin devletlerine, mes'elelerine dikkatle eğilmemiz lâzımdır.

Doğru iktisat, (ekonomi) çağımızın en az 100 yıl gerisinde kalan ve koskoca Rus İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açan Marksist ekonomi anlayışından uzak kalmaktır.

Şimdi burada Yılmaz Öztuna'nın *Büyük Türkiye Târîhi* üzerinde satır başlarıyla durmak, bu çok önemli eser hakkında bâzı açıklamalarda bulunmak istiyorum. *Büyük Türkiye Târîhi*'nin ilk iki cildinde, Yılmaz Öztuna, İslâmiyet'e girmeden önce kurduğumuz Türk devletleriyle, İslâmiyetle birlikte kurmaya başladığımız devletler hakkında etraflı bilgiler vermektedir. Birinci ciltte: Önce milletimizin menşei üzerinde durmaktadır sonra: Sakalar, Yâkutlar, Çuvaşlar ele alınmaktadır. Sonra, Ural-Altay (Turan) kavimleri, bu kavimlerin din ve mezhep durumları anlatılmaktadır. İslâmiyete girmeden önce Hun İmparatorluğu Siyepiler (Tabgaçlar), Avarlar, Göktürkler, Uygurlar, Karluklar hakkında bilgiler verilmektedir.

Birinci cildin ikinci bölümünde, milletimizin İslâmiyet'e girmesiyle birlikte kurmaya başladığı devletler incelenmektedir. Bu münâsebetle, Karahanlılar, Tolunlular, İhdişoğulları, Saciler, Kusanlar, Akhunlar, Gazneliler, Çiller, Tabgaçlar, Çöller, Hsi-Hsialar ele alınmaktadır. Yılmaz Öztuna bu bölümden sonra Kunları (Hunları), Avarları, Hazarları, Avrupa'da kurulan Türk devletleri arasında göstermektedir. Bu bölümden sonra Öztuna Türk asıllı Volga ve Tuna Bulgarları'nı, Macarları, Peçenekleri Kumanları, Kıpçakları, İlhanlıları ve Altınordu Türk devletlerini gözler önüne sermektedir.

Birinci bölümün önemli konuları arasında, Yılmaz Öztuna'nın kaleminden, Anadolu'muzun Târih Öncesi devrini okumaktayız. Bu münâsebetle karşımıza, Hitit'ler, Hurri'ler, Mitanni'ler, Urartu'lar, İyon'lar, Frik'ler, Lid'ler, Pers'ler, Makedonya'lular, Slevkos'lar, Ermeni'ler ve Roma'lular çıkmaktadır.

Büyük Türkiye Târîhi'nin 1. cildinin 3. Kitabında, Öztuna bize Selçukluları, Beyliklerimizi ve Haçlı Seferleri'ni anlatıyor. Bu bö-

lüm, 2. cildin ortalarına kadar devam ediyor. 2. cildin ortasından 7. cildin sonuna kadar. Yılmaz Öztuna'nın kaleminden Devlet-i Âliye'yi, yâni yüksek Osmanlı Devleti'ni zevkle, hayranlıkla okumaktayız. Öztuna'ya göre, "Osmanlı Devleti, târihin en büyük devletidir."

Ben, ilk defa Yılmaz Öztuna'nın kaleminden, Osmanlı Devleti'nin 1595 yılında, 3. Murad zamânında, 23.334.600 kilometrekareye yayıldığını ve Osmanlının 624 yıllık ömrünün 322 yılını dünyâda lider devlet olarak geçirdiğini okudum. Osmanlı Devleti'ni bana en çok sevdirenlerden biri Yılmaz Öztuna oldu.

Büyük Türkiye Târihi'nin son 7 cildi ise karşımıza Türk Medeniyet Târihi olarak çıkıyor. Osmanlı'nın sâdece kılıç kuvvetiyle ayakta kaldığını ve yayıldığını sananlar, son 7 cildi okudukları zaman yanıldıklarını göreceklerdir. Bu bakımdan *Büyük Türkiye Târihi*'nin her evde ve her Türk aydınının gözü önünde bulunmasında büyük faydalar vardır diyorum.

Öztuna'nın 60 civârında yayımlanmış eseri var. Ama o bize yalnızca *Büyük Türkiye Târihi* isimli eserini uzatmış olsaydı da yine yeri doldurulmayacak târihçilerimizden biri olarak saygıyla, sevgiyle anılacaktır. İnaniyorum ki, onun da sevap defteri ebediyen kapanmayacaktır. Onu hep rahmetle ve derin bir minnetle anacağız. Me-kânı cennet olsun niyâzındayım.

Yılmaz Öztuna'nın Ardından

Prof. Dr. Ömer Turan

Câhit Sıtkı meşhur “Otuzbeş Yaş” şiirinde “Hayâta berâber başladığımız / Dostlarla da ayrılıyor yollarımız bir bir” diyor. Yılmaz Öztuna hakkında yazdığım bu yazıda hayâta berâber başladığımızı söyleyemem tabii. Ancak baş tarafını “Hayâtı kendilerinden öğrendiğim” şeklinde değiştirirsem belki hâlet-i rûhiyemi doğru bir şekilde ifâde etmiş olurum. Her birinden hayâtın ayrı bir vechesini öğrendiğim, kendilerine minnet ve şükran borçlu olduğum, ebediyete uğurladığım hocalarım, rehberlerim ve dostlarım listesine 9 Şubat 2012 târihi itibâriyle Yılmaz Öztuna da dâhil oldu.

1930 yılında İstanbul’da doğan Yılmaz Öztuna’nın babası, İstanbul’un ve Türkiye’nin en seçkin eğlence mekânlarından Tepebaşı Belediye Gazinosu’nu işletiyordu. O hayâtın en avantajlı konumundaydı; patronun oğluydu. O dünyânın şaşaaasına, parıltılarına arkasını döndü. Meşakkatli, yoğun emek, istikrar ve çalışma isteyen târihçiliği seçti. Ne istediğini biliyordu. Bunun için ne yapması gerektiğini de. Hedefine yöneldi. Lise eğitimini bile tamamlamadı. Daha 15 yaşında iken, 1945 yılında ilk kitabını yazdı. Fransızcasını geliştirmek ve araştırmalar yapmak için Paris’e gitti. 1950 - 1957 yılları arasında Paris’in büyük kütüphânelerinde çalıştı. Paris ve Sorbon üniversitelerinde derslere katıldı. Alliance Française ve Paris Konservatuarı’na devam etti. Buralardan da bir diploma almadı. İhtiyâcı yoktu; ehliyetini eserleriyle ortaya koyacaktı.

Kaleme aldığı biyografisinde husûsi ders aldığı hocalarının başına Hüseyin Sadettin Arel’i koymuştur. Suphi Ezgi’den de Türk

mûsikîsi dersleri almıştır. Aruz ve klasik Türk şiirinde hocası Sa-
deddin Nusret Ergun'dur. Ayrıca Farsça, Almanca ve Fransızca
hocalarını zikreder. Bir târihçi olduğu halde, bu alanda ismini ver-
diği bir hocası yoktur. İsmâil Hâmi'nin, Atsız'ın güvenini ve dost-
luğunu kazanmış, bilgi ve tecrübesinden yararlanmış, ama hocası
yoktur. Târihçi olunmaz târihçi doğulur görüşünün delili gibidir.
Kendi kendini yetiştirmiştir. Türk târihi ve müziği kadar Türk ede-
biyâtı alanında da birikimlidir. Derin bir edebiyat bilgi ve zevkine
sâhiptir. Dîvan şiirlerini yüksek sesle okumaktan, Klasik Türk mü-
ziği eserlerini yüksek sesle dinlemekten hoşlanan Yılmaz Öztuna,
Türk müziğini ve edebiyâtını bilmeden, Türk târihinin, medeniye-
tinin, sanatının, düşünce ve felsefesinin tam anlayamayacağı ka-
naatindedir.

Büyük resmi gözden kaybetmemek için arşivlere girmemeyi,
belgelere boğulmamayı tercih ettiğini söylerdi. Ağaçların çeşitlerini
ve özelliklerini çok iyi bilmesine rağmen hep ormana baktı. Türki-
ye'nin en popüler, en çok yazmış, ve en çok satmış târihçisi olarak,
isteseydi, çok kıymetli bir belgeler koleksiyonuna sâhip olabilirdi.
Tutmadı. Eline geçen hâtıraları ve belgeleri etrâfındakilere dağıttı.
Zengin değildi ama cömertti. Vakurdu. Sözü nü sakınmazdı. Rafi-
ne bir zevkin ve kalitenin kendisini hemen gösterdiği bir sâdelik
içerisinde yaşadı. O altmış civârındaki kitabı, binlerce makâleyi,
onbinlerce gazete yazısını evindeki odasında tek başına yazdı. Oda-
sını çevreleyen rafların çoğunluğu Osmanlı târihi ile ilgili kitaplarla
doludur. Kütüphânesinde Fransızca ve Türkçe ansiklopedilerin
yanı sıra çok sayıda Dünya ve Avrupa târihi ile ilgili kitap gördüm.
Eksiksiz *Almanac de Gotha*, *Whitaker's Almanack*, ve *The Stateman's
Year Book* serileri dikkatimi çekti. Türk müziği, Avrupa müziği ve
Arap müziği ile ilgili de çok sayıda kitap ve ansiklopediye tesâdüf
ettim.

Elli iki yıllık hayat arkadaşı, Hadice Hanımın ifâdesiyle, sabah-
ları 7'de uyanır, küçük bir kahvaltıdan sonra günlük gazeteleri
okur, öğlene doğru o günkü yazısını yazar ve fakslandı. Geceleri

dört saat, gündüzleri öğleden sonra bir saat uyurdu. Yemeklerini hızlı yedi. Kalan bütün günü evde okumak ve yazmakla geçirdi. Daktiloyla yazardı. Hızlı okurdu. İlgisini celbeden bir kitabı bitirmeden yatmazdı. Okuduğu bütün kitapların arka iç kapaklarına bitirdiği târihi kaydederdi. Bâzı kitapların arka iç kapaklarına kısa notlar aldığı da olurdu. Üzerinde çalıştığı konulardaki akademik kitapların yanı sıra dinlenmek için Agatha Christie'nin kitapları başta olmak üzere polisiye romanlar okur, polisiye filmler seyredirdi. Çocuklarının târih kadar coğrafyayı da bilmelerini isterdi. Çok sevdiği torunu Aybars'a, daha ilkokulda iken, dünya haritasını, bölgeleri, dağları, denizleri, ülkeleri, başkentleri bir oyun hâlinde öğretmişti.

1993 yılında doktoramı tamamlayıp Belçika'dan döndüğümde Perşembe toplantılarına katılmaya başladım. İsmâil Hâmi Danişmend ve Ali Emîri başta olmak üzere bir dönem İstanbul entelektüelinin yürüttüğü sohbet geleneğini Ankara'da sürdürüyordu. Yurtdışı seyahat veya mücbir sağlık sebepleri dışında her perşembe akşamı 8:30'da yerindeydi. Gündemsiz olarak sohbet edilirdi. Her şey konuşulurdu; iç ve dış gelişmeler, politika, târih, kültür, sanat, mûsikî... Sezgileri yüksekti. Kimin ne olduğunu, kimin ne söyleyeceğini, kimin neyi kastettiğini hemen anlardı. Uzun tiradları sevmezdi. Sadede gelinmesini isterdi. Meclisinde bakan da, general de, holding patronu da, vâli de, profesör de, asistan da eşitti. Bir İstanbul beyefendisiydi. Torunu yaşında da olsa bir hanım geldiğinde ayağa kalkardı. Ve aynı şekilde, mutlaka ayağa kalkarak uğurlardı. Siz diye hitap ederdi. Beyefendisiz, hanımefendisiz konuşmazdı. Kolay kolay el öptürmezdi. Dostlarını kollar, aleyhlerinde söz söyletmezdi. Onbeş yılı aşan bir süre devam ettiğim bu sohbetlerinden çok şey öğrendim. Hakkını ödeyemem.

İsmiyle ilk karşılaştığımda üniversite ikinci sınıf öğrencisiydim. Ötüken Yayınevi, on dört ciltlik *Büyük Türkiye Târihi*'nin taksitle satış şartlarını duyuruyordu. Satın alamadım elbette. Ama parça parça okudum. Osmanlı öncesi Türk târihini ana hatlarıyla takdim

ettikten sonra Osmanlı târihini sistemli bir şekilde anlatıyor ve günümüze bağlıyordu. Osmanlı târihini anlatırken dünya târihine de yer vermesi, daha doğrusu dünya târihi içerisinde Osmanlı târihinin yerini göstermesi dikkatimi çekmişti. Meselâ ele aldığı her bir yüzyılda dünyânın belli başlı şehirlerinin nüfusunu vermesi, İstanbul dâhil Türk ve İslam dünyâsının önemli şehirlerinin bunların içerisindeki konumunu göstermesi beni çok etkilemişti. Târihimizin büyüklüğünü veya târihimizin genel târih içerisindeki yerini hamâsetle değil somut verilerle ortaya koyuyordu.

*Büyük Türkiye Târîhi'*nden sonra Yılmaz Öztuna'nın ulaşabildiğim bütün eserlerini okumaya çalıştım. Sanki âilemden biri âilemin târihini anlatıyordu. Âilemi seviyordu, âileme saygılıydı, âilemi biliyordu. Gerçekçiydi. Kuvvetli yönlerini, zayıf taraflarını, zaafalarını, eksik ve yanlışlarını ortaya koymaktan da kaçınmıyordu. Âilemin bâzı büyükleri hakkında atılmış iftirâlara cesâretle karşı çıkıyor, o zamana kadar genel bir doğru gibi söylenegelen yalanları ortaya koymaktan çekinmiyordu.

Kitaplarının, yazılarının inşâsı sağlamdı. Ciddî bir mantık ve muhâkemeye dayanıyordu. Milletine ve târihine olan sevgisi ve bağlılığı, rasyonal düşünmesine, gerçekleri görmesine mâni olmuyordu. Cümleleri kısa, anlaşılır ve netti. *Lise III Tarih* bir klasiktir. İki ciltlik *Osmanlı Medeniyeti Târîhi* olmayan kütüphâne eksiktir. İlkokul mezunundan üniversite profesörüne kadar her seviyeden insana hitap etti. Herkes kapasitesi nisbetinde ondan kabını doldurdu. Milletine târihini öğretti, milletine târihi sevdirdi. Bundan dolayı eserleri yüz binler bastı.

Fuad Köprülü ekolüne bağlı bir târihçiydi. Türk târihine bir bütün olarak bakıyordu. Türk târihinin ve medeniyetinin zirvesini oluşturması hasebiyle Osmanlı târihi ve medeniyeti esas çalışma alanıydı. Bütün târih kitapları Osmanlı üzerineydi. Osmanlı târihinin son dönemini ele alan birbirinden değerli pek çok kitaba imzâsını atmıştı. Osmanlı hânedânına son derece saygılıydı. Yeni rejimi övmek adına haksız bir şekilde Osmanlı hânedânına küfredenlere

karşı çıktı. Cumhûriyetle bir problemi olmamakla birlikte, devletin tepesinde seçilmek seçilmemek kaygısı bulunmayan, tarafsız, yüzlerce yıllık bir geleneği temsil eden ve sürdüren bir kişinin bulunduğu monarşik rejimlere de sempatiyle baktı.

Fikri hür, vicdânı hür, irfânı hür bir insandı. İnanmadığı, aklının almadığı, gönlünün yatmadığı bir şeyi kabul etmez, her ne pahasına olursa olsun fikrini savunurdu. Türkiye'nin her kesimindeki ortalama değerlendirmenin aksine, Tanzîmat'ın mîmârı Mustafa Reşit Paşa ve uygulayıcıları Âli ve Fuad Paşaları beğenir, yaptıklarını doğru bulurdu. Hem doğu hem batı kültürüne vukûfiyetleri itibâriyle Tanzîmat aydınlarını takdir ederdi. Türkiye'nin batılılaşarak modernleşmesi gerektiği kanaatindeydi. Demokrasiye inanırdı. Osmanlı'nın son dönemindeki ve Cumhûriyet Türkiye'sindeki darbeleri tenkid etti.

Yahyâ Kemal'in çizgisinde bir Türk milliyetçisiydi. Yahyâ Kemal'in fikirlerini en az şiirleri kadar önemserdi. Onun hakkında yazılmış her yazıyı dikkatle okurdu. Değer ve kültür birliğine çok önem verirdi. Dar kafalı, sığ, ırka dayalı milliyetçilikleri zararlı bulurdu. İmparatorluk döneminde yaşamamış olmakla birlikte, İmparatorluk kültürünü üzerinde taşıyordu. Türklük adına yapıldığı söylenen "Varlık vergisi" haksızlığını, 6-7 Eylül faciâsını reddederdi. Gayri müslimlerin İstanbul'dan ayrılmak zorunda bırakılmalarına üzülürdü. Samîmi bir Müslümandı. Tasavvufla hemhal olmuş Türk Müslümanlığına inanırdı. Kendisini Mevlevî muhibbi olarak tavsif ederdi.

Târihin bir yan dalı olan jenealoji alanında hazırlamış olduğu *Devletler ve Hânedanlar* isimli beş ciltlik muazzam eseri bir bilgi okyanusudur. Birinci cildin önsözünde, telif esas olan malzemeyi 45 yılda topladığını yazar. Bin sayfayı aşkın bu ciltte Hâşimîlerden Emevî ve Abbasîlere, Endülüs'ten Afrika'ya, Selçuklulara, İran'a, Hindistan'a Endonezya'ya kadar İslâm devletleri ve hânedanları, ki sayıları 600'e yakındır, en temel husûsiyetleri, en ayrıntılı şecereleleriyle anlatılır. İkinci cilt Türkiye'ye ayrılmıştır. 52 yıllık bir çalışma-

nın ürünüdür. Osmanlı bünyesi ve çatısı dâhilindeki pek çok hânedan ve âileyi de içine alır. Diğer üç ciltte de İlk Çağ ve Asya-Afrika Devletleri, Avrupa Devletleri ve Latin Avrupa Amerika hânedanları anlatılmıştır. Tek başına bu eser, hattâ bu eserin bir cildi, ikinci cildi, nasıl iğneyle kuyu kazdığını, sabırla çalıştığını göstermeye kâfidir. Ne gerekli malzemeleri toplaması için bir asistanı oldu, ne en basit tashihleri için bir yardımcısı. Buna rağmen kimileri, bu eserdeki on binlerce isim ve târih içerisindeki bâzı hatâları ileri sürüp eseri îtibarsızlaştırmaya çalıştılar. Ve çalıştıklarıyla kaldılar.

Yılmaz Öztuna'nın Türk müziğine hizmeti Türk târihine hizmetinden fazla değilse bile az da değildir. Abdülkâdir Meragî'den İtrî'ye, Dede Efendi'den Hacı Ârif Bey'e pek çok bestekârimiz hakkında müstakil kitaplar yazdı. Bir başka muazzam eseri, *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi* ile bu alandaki çalışmalarını taçlandırdı. Asistanlık yıllarımda Türk müziğinin önemli bir ismiyle tanışmıştım. Türk müziği hakkında bir kitap hazırlıyordu. Yardımımı ricâ etti. Memnuniyetle kabul ettim. Haftalarca evinde sabahladık. Dostumuz her vesileyle kendisini ve ansiklopediyi acımasızca tenkid ettiği halde, aynı ansiklopediye bakmadan veya oradan kontrol etmeden bir cümle yazmıyordu.

Türk müziğinin gazinolarda icrâ edilen bir eğlence müziği olarak kalmaması için çok çalıştı. Türk müziği alanında yazdığı kitapların ve ansiklopedilerin yanı sıra ciddî konservatuarların ve koroların kurulmasına öncülük etti. İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarı'nın kurucu yönetim kurulu üyesi ve hocası oldu. Aynı şekilde Devlet Klasik Türk Mûsikîsi Korosu kurucu yönetim kurulu üyesiydi. Besteleri vardır.

Yılmaz Öztuna yazdığı kitaplarının yanı sıra dergiler, ansiklopediler de çıkarmıştır. *Hayat Târihi* dergisini on yıl boyunca yönetmiş, Türkiye'de hiçbir târih dergisine nasip olmayacak şekilde 120.000 tirajına ulaştırmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı *Türk Ansiklopedisi*'nin editörlüğünü yapmıştır. Millî Eğitim ve Kültür bakanlıklarının pek çok ihtisas komisyonunda başkan ve üye

olarak bulunmuştur.

Politikayla da ilgilendi. 1969 seçimlerinde Adâlet Partisi'nden Konya milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. O dönem Adalet Partisi içerisinde "Yeminliler" olarak anılan grubun içerisinde yer aldı. Aktif olarak siyâset yapmadığı zamanlarda da siyâseti yakından tâkip etti. Uzun yıllar *Tercüman* gazetesinde târihsel perspektiften dönemin politik gelişmelerini değerlendirdi. Daha sonra *Türkiye* gazetesinde başyazarlık yaptı. En son yazısı 6 Şubat günü yayınlandı, 9 Şubat sabahı rûhunu teslim etti. Yazılarında derin bir târih şuuru ve birikimi, geniş bir ufuk ve kültür hemen kendisini gösterir. Coğrafyaya hâkimiyetinin ve dünyânın her tarafına gitmiş olmasının bunda bir rolü olması gerekir. Zamânın gerisinde kalmamanın üzerinde çok durdu. Dünyâda ve bölgemizde esen rüzgârları doğru hissetme, ve ona göre yelken açmaya önem verdi. Reelpolitiği hep gözönünde tuttu. Esprili bir dil kullandı.

Âlimliğinin yanı sıra Yılmaz Öztuna nevi şahsına mahsus bir insandı. Mudânasız yaşadı. Bir cihan imparatorluğunun vârisi olduğunu hiç unutmadı. Onun vakar, haysiyet, görgü ve sorumluluğunu üzerinde hep taşıdı. Eskilerin "ilmiyle âmil olmak" dedikleri şey buydu herhalde. "Hezar gıpta o devr-i kadim efendisine!"

Cengiz Dağcı'nın Dünyâsı

İsa Kocakaplan

*Kırım'dan çıktı bir bulut...
Hey yâr Karşı'ya yağacak...
Aytır da ağlarım.*

Bir Kırım türküsünden alınan yukarıdaki mısralarda buram buram Türkiye hasreti tüter...

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Kırım'ın kaderi tersine döner. Hanların, Girayların, Mirzaların Kıpçak bozkırlarında yankılanan nal sesleri, 1783 yılında Ruslar'ın Kırım'ı işgalleri ile vatanından ayrılanların ağıt seslerine dönüşür. 1783 yılından 1922 yılına kadar Kırım'dan Osmanlı yönetimindeki bölgelere göç eden Kırımlıların sayısı 1 milyon 800 bin kişi civârındadır. Gidecek yer bulamayıp vatanlarında esir yaşamak zorunda kalanların dudaklarında ise, hem gidenlere hem de yardım bekledikleri hür topraklara özlemi yansıtan Kırım türküsünün şu mısraları asılı kalır:

*Kırım'dan çıktı bir bulut...
Hey yâr Karşı'ya yağacak...
Aytır da ağlarım.*

Vatanı sonuna kadar bekleyen bu çileli insanlar nelere şahit olamazlar ki...

Yıkılan câmiler, devrilen minâreler, yerle bir edilen mezar taşları... Sürgün edilmek üzere NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) kamyonlarına bindirilen insanların, son bir gayretle bağlardan bir asma yaprağını, bir avuç toprağı hâtıra olarak yanlarına almak için çırpınışları...

Kırım Türklerinin son olarak 18 Mayıs 1944'te vatanlarından bir kişi kalmamacasına Orta Asya steplerine sürülüşleri. Yük vagonlarında şehit olan körpe yavrular, 70'lik ihtiyarlar, kadınlar, kızlar... Sağ kalmayı başaranların sürüldükleri yerde kendilerini düşman gören insanlarla bir arada yaşamak için çırpınışları. Sürüldükleri bozkırı geldikleri Yeşil Kırım'a benzetmek için toprakla giriştikleri sonu gelmez mücadele... Ve her an gönüllerinde bir kara sevdâ gibi yaralar açan Kırım'dan ayrı kalışın acısı...

Cengiz Dağcı eserlerinin çoğu yerinde, "Küçük Kaynarca'yı ben imzâlamadım!" diye feryat eder. Milletinin bu mâkûs tâlihine, şahsî ıstırapları da ekler... Kolhozda çalışan babasının, eskiden kendisinin olan bağdaki asma yapraklarını öptüğü ve ağladığı için tutuklanması... Çocukken berâber oynadıkları, ölmüş serçeleri toprağa gömdükleri Hâlîde... Gençlik aşkı, birlikte güzel günler geçirdiği, rejimin koyu baskısında açılmış bir tutam çiçek güzelliği olan ve sevgilinin kısaltılmışını kendisine isim olarak verdiği Sevgil... 1940 yılının aralıkında, Akmescit istasyonunda kendisini askere uğurlayan annesinin beyaz başörtüsünün uçları ile gözyaşlarını siler vaziyette donmuş hayâli...

İşte Cengiz Dağcı Londra'da iken, zamânının büyük bölümünü bu geçmişe ayırmıştır. Hep onlarla birlikte yaşamıştır. Onun iki kişiliği vardır: Birisi günlük hayâtını sürdüren Cengiz, diğeri bâzen Halûk, bâzen Saf, bâzen Topkayacı kılığında görünen ve mutlaka Kızıldaş'ta, Gurzuf'ta dolaşan "içindeki ben".

1942 yılının Eylül'ünde bir haftalığına gidişini saymazsak, 71 yıl Kırım'dan ayrı kalan Cengiz Dağcı'nın, *Yansılar'*ın sonuna eklediği sürgün hikâyelerinde işlediği "Sürgün yerinden Kırım'a dönüş" temasını, onun da içinde taşıdığı "vatana dönmek arzusu" olarak yorumlayabiliriz.

22 Eylül 2011 Perşembe günü Londra'da vefâtı, onun Kırım'a dönüşünün başlangıcı oldu. Dağcı Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun gayretleri ile vatani Kırım'a kavuştu. Türkiye'den katılan 200 kişilik heyetin ve Kırımlıların iştirak ettiği bir defin töreni ile 71 yıldır rüyâlarını süsleyen Kızıldaş'ta, Memiş'in Bayırı'nda toprağa verildi. Şimdi artık ebedî uykusunu bütün hayâtı boyunca

hayallerini süsleyen manzaranın koynunda uyuyor.

Bu yazımızda, Cengiz Dağcı'nın ruh ve fikir dünyâsını oluşturan etkenlere kısa bir bakış yapmak istiyoruz.

Dağcı ve Annesi

Dağcı'nın hayâtında tartışmasız en etkili kişi annesidir. Eşi Regina ile 53 yıl süren berâberliği onun hayâtının başka bir cephesidir. Bâzı roman kahramanlarına kaynaklık da etmiştir. Eşinin vefâtından sonra *Regina* isimli bir eser de kaleme almıştır. Ancak Regina Dağcı'nın muhayyilesinde zaman zaman Dağcı'nın annesine veya Kırım'da iken âşık olduğu Sevgil'e dönüşür. Bu açıdan Regina'yı da Dağcı'nın annesine bağlı bir kişilik olarak düşünebiliriz. Dolayısıyla Cengiz Dağcı'nın ruh dünyâsını ve roman kahramanlarını derinden etkileyen kişi, annesidir. Cengiz Dağcı roman kahramanlarını, düş dünyâsında annesini görmek üzere gittiği Kırım'dan alır. Başka milletlerin kişileri de girerler romanlarına, ancak kahramanlarının çoğunluğu Gurzuf, Kızıldaş, Çukurca, Yalta ve Akmescit insanlarıdır.

Yazar, bu durumu annesi ile ilgili olarak şu satırlarla ifâde eder:

"Bâzı romanlarımın başkişisi anam oldu. Gerçekçesi bâzılarının değil çoğunun. Her romanımda ana kahramanı yaratmak istediğim zaman, kendi anam gelip durdu gözlerimin önüne. Annemin dramı dramların en büyüğü oldu benim için. Sahnelerin hiçbirisinde, hiçbir aktör oynayamazdı annemin benim hayâtımda oynadığı rolü. Çoğu kez hayat sahnesinde değil de kendi içimde gördüm annemi. 1940'ın kışı Akmescit demiryolu istasyonunda birbirimizden ayrıldığımız gün, onun yüzü ve kendisinden uzaklaşan trenin arkasından bakan gözleri, tâze çimentoya batmış bir taban izi gibi kaskatı kaldı aklımda. Tuhaf ama; Hiç ağlamadım annemin ardından. Onun ölümünü düşünmedim. Hiçbir zaman o gözlerin ve o yüzün cansız olacağını geçirmedi aklımdan. Şimdi de düşünemiyorum. Onu canımın içinde taşıyorum."¹⁰

Dağcı'nın bir romanının adının *Anneme Mektuplar* olduğunu ve *Yansılar*'da annesi ile sık sık mektuplaşır. Son kitabı *Rüyâlarda: Ana*

¹⁰ *Yansılar* 3, s. 182.

ve *Küçük Alimcan*'ın 34 sayfalık ilk bölümü, Dağcı'nın bir akşamüstü Londra'da annesi ile hayâli buluşmasını anlatır. 2001 yılında bile onu böylesine güçlü etkileyen anne hayâli, Dağcı'nın rûhunun derinliklerine, onu idâre eden anne faktörünün ne kadar baskın olduğunu gösterir.

Dağcı ve Regina

Cengiz Dağcı'nın Londra'daki hayâtında en yakını, yardımcısı, ona eserlerini yazmasına uygun ortamı hazırlayan Polonyalı eşi, Regina'dır. Cengiz Dağcı eşini şöyle değerlendirir:

"Regina annem gibi:

Üşümesin, soğuklanmasın diye titrer dururdu üzerimde annem.

Regina Sevgil gibi:

Beni üzgün gördüğünde yüzümü, saçlarımı okşardı Sevgil.

Regina Anneme Mektuplar'daki Hâlîde gibi:

Ölü serçeleri, ölü böcekleri kibrit kutuları içine yatırıp bağın kenarına gömerdi."¹¹

Cengiz Dağcı bu satırlarla, çocukluk arkadaşını, gençlik aşkını ve annesini eşi Regina'da birleşmiş olarak bulmaktadır. Regina, mâzisini hiç unutmayan, çoğu kez düş yolculuğuna çıkan Dağcı'ya, evine geri döndüğü anlarda geçmişteki üç önemli kadını da kendi şahsında buldurmasını bilen bir eştir. Hattâ, Regina'da Cengiz Dağcı kendisini bile bulur. 1992 yılbaşında Regina'nın dilediği dilekler, Cengiz Dağcı'nın yazdıkları ile paralellik gösterir:

"Bu sabah yataktan kalkarken Kırimlıların Kırim'a dönmelerini; kendi toprakları üstünde, kendi köy ve kasabalarında, kendi mezarlıkları yanında ve barış içinde yaşamalarını ve kendi doğal ölümleri ile ölmelerini diledim dedi.

Acâyip bir kadın Regina.

Anneme, Sevgil'e, Hâlîde'ye benzediğinden başka, bir bakıma bana da benziyor Regina. Benzemez mi? Yılın ortalarında evliliğimizin kırk yedinci yıldönümü. Kırk yedi yıl boyunca aynı özlemler, aynı dilekler ve aynı duâlarla yaşadık."¹²

Regina lokantada Dağcı ile birlikte çalışmış, hayâtın yükünü

¹¹ *Yansılar 4*, s.136.

¹² *Yansılar 4*, s.136.

onunla paylaşmıştır. Emekli olunca da müzik dinler, kitap okur, Dağcı ile birlikte bahçe işleri ile uğraşır. Cengiz Dağcı ile eşi Regina, savaşın sonlarına doğru Varşova'da bir pastahânedede tanışırlar. Burası Regina'nın annesine âittir.

1944 yılında bir gün gezerken, Tarım Bankası'nın yanındaki küçük bir kafeteryada Tolstoy, Mayakovski, Blok, Lermantov ve Yesenin'in kitaplarından Rusça öğrenmeye çalışan genç bir kız görür. Bu Regina'dır. Dağcı orada, Yesenin'den bir şiiri Rusça ezbere okur. Rusça konuşan Alman üniformalı biri genç kızı ürkütmüştür, ama Dağcı ona âşık olmuştur.

Cengiz Dağcı'nın Londra'daki hayatında en önemli talihi, onda sevdiklerini, hatta kendini bulduğu; çalışırken ve yazarken yardımcısı, edebiyattan ve müzikten anlayan, Türkleri seven, hassas ve kendisine benzer acıları çekmiş bir kadını, Regina'yı dâima yanı başında görebilmesidir.

Cengiz Dağcı'nın Londra'daki hayâtında en önemli tâlihi onda sevdiklerini hattâ kendini bulduğu; çalışırken ve yazarken yardımcısı, edebiyattan ve müzikten anlayan, Türkleri seven, hassas ve kendisine benzer acılar çekmiş bir kadını, Regina'yı dâima yanibaşında görebilmesidir.

Cengiz Dağcı romanlarını yazarken, Regina da onun çalışma masasının hemen yanında bulunan koltuğuna oturur ve el işi ile uğraşır. Bugün Londra'nın Southfields semtinde bulunan evleri Regina'nın işlediği panolar, ördüğü kilimler ve yastık yüzleri ile dolu bir müze gibidir. Cengiz Dağcı eşinin el emeğini göz nurunu barındıran bu işlemelerini, evinin her tarafında muhâfaza etmektedir. Yaptığı işlerle, Regina'nın fotoğrafları evin alt katında bulunan salonun her tarafını doldurmuştur.

Regina, Cengiz Dağcı'nın inanç dünyâsına da son derece saygılıdır. Kendisinin kalp ameliyatı olduğu 1988 yılında, Cengiz Dağcı da bacak damarından ameliyat olur (Ağustos 1988). Ameliyat öncesi, Cengiz Dağcı'nın ölüm ihtimâlini de göz önüne alır. Londra'da yaşayan ve Dağcıları sık sık ziyâret eden gazeteci Mustafa Köker'den, müessif durumla karşılaşılması hâlinde, Cengiz Dağcı'nın Müslüman geleneklerine göre defnedilmesi için kendisine yardımcı

olmasını ister.¹³ Regina, 13 Ocak 1998 târihinde vefat eder.

Dağcı'nın 2000 yılında yayımlanan bu kitabı, eşi Regina'nın vefâtından sonra tutulan günlüklerden oluşur. Günlüklerin ilki Regina'nın öldüğü 13 Ocak 1998 târihinden bir hafta sonra, 20 Ocak'ta kaleme alınmıştır.

Bu günlüklerde, Cengiz Dağcı'nın Reginasız günlerinde içine düştüğü ruh hâli anlatılır. Yazar çevresinde baktığı her şeyde onu görür. Sürekli geriye dönüşlerle Regina ile birlikte yaşadığı 53 yılın derinliklerinde kaybolur. Aşağı yukarı her hafta Regina'nın Putney Bridge İstasyonu yakınında bulunan Putney Vale mezarlığındaki 159 nolu mezarını ziyâret eder. Bu ziyâretlerin öncesi, ziyâret anları ve sonrasında yazarın kendisini kaptırdığı duygu sağanağı günlüklerde yer bulur.

1988 yılında kalp ameliyatı geçiren ve bakıma muhtaç hâle gelen Regina'ya, ölümüne kadar Cengiz Dağcı bakmıştır. Kendisi ile 2009 Ocak ayında yaptığımız görüşmede yazar bu 10 yılı, hayâtının en güzel yılları olarak nitelemiştir. Cengiz Dağcı'nın evindeki hemen her duvarın ve şöminenin sahanlığının, Regina'nın fotoğrafları ve yaptığı elişleri ile dolu olması, Cengiz Dağcı'nın bu vefâli ve çilekeş eşi, asla unutamayacağı bir göstergesidir. Regina adını verdiği günlükleri, yazarın eşini sonsuza kadar yaşatma isteğinin de bir ürünüdür.

¹³ Bu konuda Londra'da yaşayan Türk gazetecisi Mustafa Köker'den 18.05.2009 târihin-de aldığım e-postada şu bilgiler verilmektedir: "Ben zaman zaman Cengiz Bey'i evinde ziyârete gider, sohbet ederdim. Bu ziyâretlerden birinde, Cengiz Bey'in kalp ameliyatı öncesiydi. Hem geçmiş olsun demek hem de cesâretlendirmek için gitmiştim. Eşi Regina Hanım bana kahve yaparken mutfaktaki masada oturdum sohbet ediyorduk. Bir ara yanıma gelip oturdu ve dedi ki: *Bak Mustafa ben Müslüman değilim ama Cengiz Müslüman, ameliyat sonrası başına bir iş gelebilir, onu kaybedebiliriz. Cengiz eğer benden önce vefat ederse, onun cenâzesini İslâmî kurallara göre kaldırmak ve toprağa vermek istiyorum. Bu konuda lütfen bana yardım eder misin?*" dedi. Ben de *Tabii ki seve seve*. dedim. Benden İslâmî cenâze hizmeti veren kuruluşların detaylarını istedi, ben de temin ettim. Ancak, Cengiz Bey o ameliyatı da atlattı, ama Regina Hanım uzun yaşamadı, Regina Hanım'ın cenâzesini kaldırmak Cengiz Bey'e düştü."

Dağcı ve Din

Duâsız bir günüm geçmedi.

Cengiz Dağcı, çocukluğunda namaz kılan, oruç tutan kişi olarak evde annesini görür. Dr. Zemine Dağcı'nın babası Mustafa Dağcı (Cengiz'in amcası) da dindardır. NEP yıllarında Dağcı kardeşlerin kurdukları Topkaya şirketinin toplantılarına, Mustafa Dağcı katıldığı zaman orada içki içilmez.

Cengiz Dağcı'nın babası dindar değildir. Annesi ise dînine bağlıdır. İbâdetlerini yapar. Oğluna iyi bir insan olması için öğütler verir. Cengiz'in doğum târihini evdeki Kurân-ı Kerim'in kapağına yazan da odur. Cengiz Dağcı ne annesi kadar dîne bağlıdır ne de babası kadar umursamaz görünür.

Cengiz Dağcı'nın dinle ilişkisini ele alırken, onun Komünist Rusya'ya bağlı bir yerde doğduğunu ve Sovyet okullarında okuduğunu göz ardı etmemek gerekir. Sovyet Rusya'da din afyon olarak kabul ediliyordu. İbâdetler ve dîni törenler yasaklanmıştı. Yâni Cengiz Dağcı, İslâmiyet'in serbest olarak yaşanabildiği bir ülkenin çocuğu değildi.

Cengiz Dağcı'yı ve diğer Kırımli gençleri dîni yönden etkileyen –sâdece görünüşleriyle– kalem gibi minâreli câmilerdi. Onlar da zâten kapalıydı. O yıllarda dîni kültürü dış görünüşleriyle câmiler hatırlatmakta ve geleneksel alışkanlıklarıyla yaşlılar ayakta tutmaya çalışmaktadır. İşte Cengiz Dağcı böyle bir ortamda yetişti. Cengiz Dağcı'nın çocukluk yıllarının Kırım'ında, Müslümanların ufkunu anlamak için, onun *Yansılar'* da anlattığı Yantıkçı Mehmet Pehlivan hikâyesini hatırlamak yeterlidir.

Dağcı 1936 yılında Akmesic'teki Köyevi Lokantasında sâdece iki gün çalışmıştır. Yantıkçı Mehmet Pehlivan'ı orada tanır. Lokantada börek pişirme işini yapmaktadır. Ama hiç konuşmaz. Bu suskunluk Dağcı'nın dikkatini çeker. Bunun nedenini arkadaşlarından öğrenir:

1931 yılında Akmesic'e bir sirk gelmiştir. Sirkte güreş yapan

pehlivanlar da vardır. Bunlardan birisi zenci (Kırımlılara göre Arap), geriye kalan 5 tânesi de Rus'tur. Her akşam zenci güreşçi mindere çıkmakta, sıra ile diğer 5 pehlivan ile güreşmekte ve onları birer birer yenmektedir. İhtiyarlar da bu zenci pehlivanla ilgilenmeye başlarlar. Ona yaklaşıp selâm verirler ve Kur'ân-ı Kerim'den yarım yamalak âyetler okurlar. Zîra onu Müslüman sanmaktadırlar.

Sirkin son günü Yantıkçı Mehmet pehlivanla Zenci pehlivanın güreşmeleri teklifi ortaya atılır. Zenci güreşçi bunu kabul eder. Ve Yantıkçı, zenciyi yener. Gençler Yantıkçı'yı alkışlarlar, ancak ihtiyarlar asla alkışlamazlar ve onunla bir daha konuşmazlar.

Gerekçeleri şudur: *"Bin yılda bir Hz. Ali'nin horantasından, belki de Hz. Muhammed'in eshâbından Kırım'a dîni bütün Müslüman bir Arap gelmiş de, o maymun soylu, o kevgir yüzlü Yantıkçı bütün kentün önünde rezil etmiş millete."*

İşte Yantıkçı Mehmet pehlivanın suskunluğu o gün başlamış. İhtiyarlar, zencinin Arap ve Müslüman olmadığını söyleyenlere hiç inanmamışlar. Yantıkçı'nın Arap'a yenilmesi gerektiğini söylemeye devam etmişler.¹⁴

İşte Kırım'da 1930'lu yıllarda yaşlıların geleneksel din anlayışı bu düzeydedir. Gençler ise devlet tarafından dinden mümkün olduğu kadar habersiz yetiştirilmektedir. Buna rağmen Cengiz Dağcı eserlerinde dîni motifleri etkili biçimde kullanır. *Korkunç Yıllar* romanında, Tokal Câmii minâresinin Ruslar tarafından yıkılışının, Sâdık Turan üzerinde yaptığı etkiyi çok canlı olarak anlatır. Ayrıca roman kahramanı, babasından Siyer-i Nebi dinler.

Yansılar 4'te annesine yazdığı mektuptan aldığımız şu satırlar Cengiz Dağcı'nın dîni tarafını kendi ağzından net bir şekilde ortaya koymaktadır:

"Mutluyum dedim, mutluluğumun gölgesiz bir mutluluk olduğunu sanma anne. Her şeyimizi; her şeyimizle birlikte Kızıltaş'ımızı gördüğüm anlarda bile, ömrümde bir daha da Yukarı ve Aşağı mahallelerin câmileri

dibinden geçmeyeceğime üzüliyorum. Tuhaf değil mi? Biliyorsun -ya da bildiğini tahmin ediyorum- babam gibi ben de inançlı olmadım ve değilim. Gene de Kızıldaş'ın câmilerini silip atamıyorum gözlerimden ve gönülümünden. Sen başkaydın. Kızıldaş'ımızı yitirdikten sonra da kara kuvvetçilerin bütün zulüm ve işkencelerine katlandın ve inancın -Tanrı'ya inancın- hiçbir dakika sönmedi senin yüreğin içinde. Gene de beni kötü bir evlat diye düşünmeni istemiyorum, anne. Çünkü değilim. Bana öğrettiklerini hiçbir zaman unutmadım. Temiz bir yürekle yaşadım. Çiçeği, kuşu, böceği, insanı sevdim, -inançsızım dediğime bakma- duâsız bir günüm geçmedi; güçsüze elimi uzattım, yoksulla ekmeğimi paylaştım, hastanın ve sakatın başını okşadım."¹⁵

Dağcı'nın 1956 yılında *Korkunç Yıllar* romanını basılmak üzere gönderdiği Yaşar Nâbi Nayır'a yazdığı mektuptaki cümleler de onun inanç yönünü ortaya koyar:

"Elhamdulillah Türk'üm, Müslüman'ım ve bu notlarımda yazdıklarımın hepsinin de hakikat olduğuna yemin ederim."

Cengiz Dağcı'nın bu konuda yazdıklarını değerlendirince onun "inançlı olmak" deyimini, "dinin emrettiği ibâdetleri eksiksiz yerine getirmek" şeklinde anladığını söyleyebiliriz.

1997 yılında bir bölümü yayınlanan hâtıralarında geçen "*Derin inançlı bir kişi olmadım. Hâlâ da değilim. Yine de varlığımızın dışında bizi yaşatan ve ayakta tutan, üstün bir gücün varlığını hiçbir zaman reddetmedim.*"¹⁶ cümlelerinden de böyle bir sonuca varmak mümkündür.

Dil Bilinci

"Anayurt dediğin dildir ashında"

Polonyalı yazar Czeslaw Milosz'un (Çeslav Miloş) bu cümlesi yıllar sonra Londra'da Cengiz Dağcı'yı derin derin düşündürecektir. Bir yazar için eser verebilmenin en önemli ve temel unsuru da dili bulabilmektir. Cengiz Dağcı eserlerini Türkiye Türkçesi ile ver-

¹⁵ s. 59.

¹⁶ *Türk Edebiyatı*, Mayıs 1997, nr. 283, s.42.

miştir. Bunda, Kırım'ın yalı boyunda (Karadeniz kıyısında) konuşulan dilin Türkiye Türkçesine yakın oluşunun elbette payı vardır. Ancak Dağcı'yı bu dille 1939'larda buluşturan, küçük amcası Seyit Ömer Dağcı'dır.

Cengiz Dağcı, Yalta'da Rus arkadaşı Natalya Petrovna ile oturan amcasını, Mustafa amcasının kızı Dr. Zemine Dağcı'nın tavsiyesi üzerine ziyâret etmeye başlar. Türk edebiyâtına tutkun olan Seyit Ömer Dağcı, Cengiz'e her ziyâretinde Ömer Seyfeddin'in hikâyelerinden pasajlar okur. Dağcı *Yansılar*'da, Seyit Ömer Dağcı'dan Ömer Seyfeddin etkisi ile yazdığı "Hıdırellez Değil Hınzır İlyas'tı O Adam" isimli hikâyesini de dinlediğini belirtir. Ayrıca Seyit Ömer amcasının 1923-24'lerde ablalarına okuduğu Ömer Seyfeddin hikâyelerini de büyük ilgiyle dinlediğini söyler¹⁷. Ancak aynı kitapta (s.186) amcası Seyit Ömer Dağcı'yı çocukken hayal meyal hatırladığını yazmaktadır. Dağcı'nın 1923 yılında henüz 4 yaşında olduğunu düşünürsek, onun amcası yoluyla Ömer Seyfeddin'e yönelişini 1939 yılına taşımamız gerekir.

Yıllar sonra Londra'da *Korkunç Yıllar* romanını yeniden kaleme aldığı zaman duyduğu sıkıntı, o yıllarda Zehra Uygurer (*Yansılar*'da Zöhre Karabaş olarak geçer)'in kendisine Türkiye'den gönderdiği çeşitli kitap ve dergileri bilinçli bir şekilde okumasıyla ortadan kalkar. Dağcı, aradığı dile kavuşur ve romanlarını birbiri ardınca yazmaya ve yayınlamaya başlar. Fakat dil, Dağcı için sâdece eserlerini vermek için kullanılacak bir araç değildir. Yurdunu kaybeden bir insan için dil her şeydir. Dağcı bu konudaki fikirlerini şu cümlelerle verir:

"Benim durumumda yurt dediğin gerçekten dilden başka bir şey değildir. Bugüne dek düşünce özgürlüğümü koruyabildiysem, dille koruyabilmişimdir; yurdumun toprağı, dağı, bağı, denizi, çiçeği, böceği, insaniyle yaşayabildiysem, dille yaşayabilmişimdir. Dilini umursamayan, özellikle yabancı bir ortamda, dilini yitiren bir insan, dilden fazla bir şey yitirir. Yurdu ve insanları pörsüye pörsüye, ağara ağara, dönmemesine silinip

*gider onun gözlerinden ve yüreğinden. Gene de bir insan olarak yaşayabilir belki; ama o artık kendi yurdunun insanı olamaz; içinde yaşadığı, dilini benimseyip kabul ettiği yabancı milletin insanı da olamaz."*¹⁸

Dağcı ve Kahramanları

"Koş Halûk koş"

Dağcı'nın bâzı romanlarında ortaya koyduğu Halûk tipi, onun ikinci kişiliğidir aslında. Hiç yaşlanmayan, dâima on sekizinde duran ikinci kişiliği. Kırım'a düş seyahatlerini bu kişilikle yapar. Sevgil'le bu kişilikle buluşur. Bâdem dalına minicik bebekleri bu kişilikle asar. Ancak yazar, romanlarındaki kahramanlarla kendisinin özdeşleştirilmesini bir türlü kabullenemez. *Yansılar*'da bu konu üzerinde durduğu bölümler vardır. Bunlardan en dikkat çekenini buraya alıyoruz:

"Edebiyat çevrelerinde çok tekrarlanan bir soru ve soruya ünlü bir cevap var. Floubert'e, Madam Bovary kim? diye sormuşlar; Floubert de, Madam Bovary benim, diye cevaplamış soruyu. Şimdi ben kalkar da An-neme Mektupların Saf'ı (veya Topkayacı'sı) benim dersem, okur inanır mı acaba?"

Korkunç Yıllar'ın ve Yurdunu Kaybeden Adam'ın Sâdık Turan'ın Cengiz Dağcı'dan başka bir kimse olmadığına inandılar da, neden Topkayacı'nın Dağcı'dan başka bir kimse olmadığına inanmasınlar?"

*Oysa değilim. Ne Saf, ne Sâdık Turan. Ben Cengiz Dağcı'yım. Saf'la, Sâdık Turanlarla, Selim Çilingirlerle hiç mi ilişkim yok? Var tabii. Onları kendi rûhumda ve kendi hayâtımda buldum önce. Varlıklarını kendi içimde taşıdım uzun yıllar. Sonra başkalarının tanımaları gereğini duydum ve özledim ve onları kendi rûhum ve dimağımdan çıkarıp okura sundum. Bu kadar."*¹⁹

Bu satırlardan, yazarın kahramanları ile bir arada yaşadığını, onlara kendinden mutlaka bâzı şeyler verdiğini, ancak yüzde yüz kendisi olmadığını anlıyoruz. Zâten romancı kahraman yaratırken onları gerçek hayatta oldukları gibi almaz. Onlara, sanat gücüne

¹⁸ *Yansılar* 2, s. 74.

¹⁹ *Yansılar* 2, s. 136.

göre eklemeler yapar. Bâzı özelliklerini çıkarır. Belki onları idealize eder. Bu kahramanlar yazarın kendisine çok benzeyebilir de... Ancak roman kahramanlarının yazarın yüzde yüz kendisi olduğunu söylemek Cengiz Dağcı'nın da belirttiği gibi mümkün değildir. Meselâ yazarın 5 ciltlik "*Yansılar*" serisinin ismi de bize bâzı ipuçları verebilir. Yansı, insanın aynadaki veya sudaki aksi anlamını taşır. Cengiz Dağcı bu seri eserinde, geçmişin ve şimdiki zamânın kendindeki yansımalarını ortaya koymaktadır. Yansıma, elbette gerçek varlığa benzer. Ancak onu elle tutamazsınız. Gerçek gerçektir, akis de akis.

Dağcı'nın Milliyetçiliği

"Boynu bükük milliyetçilik"

Cengiz Dağcı eserlerinin büyük bir bölümünde milliyetçi bir yazar olarak görünür. Bâzı çevreler bu kavramı, "ırkçılık, kavmiyetçilik" anlamında kullanarak dejenere etmek maksadını güderler. Halbuki milliyetçilik, milletini değerleriyle, kültürüyle, dünya milletlerinin şerefli bir üyesi olarak yaşatma esâsına dayanır. Irkçılık ve kavmiyetçilik her hal ve şartta kendi ırkını haklı görür. Milliyetçiliğin böyle bir anlayışla bağlantısı yoktur. Târihe bakıldığında zaman, Türk yönetiminde kalan topraklarda bin yıl önce hangi milletler, dinler, inançlar, mezhepler varsa; bunların varlıklarını günümüzde de sürdürdükleri görülür.

Cengiz Dağcı da milliyetçiliğinin gereği olarak kendi milletine yapılan haksızlıklara karşı çıkmaktadır. Ruslar ne kadar şerefli ise, kendi vatanlarında yaşamak hakları varsa; Kırım Türkleri de o kadar şerefli ve kendi vatanlarında yaşamak hakları vardır. Aslında Kırım Türklerine yapılanların benzeri, bir başka millete yapılsaydı, o millet arasından son derece uç noktalarda gezinen yazar ve şâirler çıkabilirdi, çıkmıştır. Böyle bir zulüm görmedikleri hâlde çıkmıştır. Sırpların önce Boşnaklara, sonra Kosova'daki Arnavutlara karşı tutumları ırkçılıktan başka bir kavramla îzah edilemez. Rusların Kırım Türklerine, Kafkas kavimlerine karşı uygulamaları

da ırkçılığın korkunç birer yansımasıdır.

Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*'nde Polonyalıları, Bay Markus Burton'un Köpeği, Oy Markus Oy ve Bay John Marple'in Son Yolculuğu gibi eserlerinde de İngilizleri konu alır. Onları insânî bir bakış açısıyla işler. Onun milliyetçiliği diğer milletlerden acı çeken insanları anlatmasına engel değildir.

Cengiz Dağcı, kendisi hakkında dile getirilen "Rus düşmanlığı yapıyor." şeklindeki suçlamalara milliyetçi bir bakış açısı ile şu cevâbı verir:

"Hiçbir zaman ve hiçbir romanımda Rus düşmanlığıyla çıkmadım yola. Tersine, Rus halkına yakınlık duygularıyla açıldı yolum edebî sâhadaki çalışmalarımda. Ashında Rus kültürü içinden çıktım. Rus kültürü ve edebiyâtıyla beslendim. Eserlerimde bâzen bilerek, bâzen de farkında olmadan Rus edebiyâtının önemli etkisi oldu. Rus emperyalizminin gerçeğini sanat eserleriyle okura duyurmak Rus düşmanlığı sayılmaz. Benim yazdıklarımı benden çok önce ve benden çok daha güçlü ve etkileyici bir şekilde Rus romancılarının kendileri yazmaları gerekirdi. Bu da yalnızca Rus halkının faydasına olurdu. On dokuzuncu yüzyılın batı edebiyâtına özenen Rus edebiyatçıları bunu yapmadılar. Ne Tolstoy ne Dostoyevski ne de başka ünlü romancılar... Rus olmayan ulusları boyunduruk altında tutmanın Tanrı tarafından kendilerine verilen doğal, doğal ve kutsal bir hak olduğu sanıldı.

Bu anlayışın en korkunç boyutu yetmiş yıl gibi uzun bir süre devam eden Sovyet sistemi içinde bütün çıplaklığıyla belli oldu. Birkaç dissident (muhalif) grubun dışında Rus yazarları Kırım Tatarlarının, Çeçen ve diğer Kuzey Kafkasya halklarının topraklarından koparılıp topyekûn sürülmelerini görmezlikten ve duymazlıktan geldiler."²⁰

Cengiz Dağcı, 1988 Seul Olimpiyatları'nda rekor üstüne rekor kıran Naim Süleymanoğlu'nun verdiği mesajı değerlendirirken, kendi milliyetçiliğinin özü hakkında da ipuçları verir.

"Rekor üstüne rekor kırarken sâdece halteri değil; bir sosyalist devlet tarafından en kaba tedbirlerle Türk oldukları unutturulmaya ve Bulgarlaştırılmaya çalışılan Bulgaristan Türklerinin yüzünü, çilesini, özlemlerini ve

²⁰ "Hâtıralarda Cengiz Dağcı III", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1997, nr. 282.

umutlarını kaldırıyordu Naim Süleymanoğlu.

İlerde bu satırları okuyacak olan bâzı kimselerin, Dağcı milliyetçi bir yazar diye mırıldanacaklarını şimdiden duyar gibi oluyorum. Her mırıldıya kulak vermez yazar. Yazar, bildiğini yazar, gördüklerini duyduklarını yazar.

...

Milliyetçiliğime gelince... Marksist soyundan olumcu-toplumcu-ilerici eleştirmenler ne derseler desinler, benim milliyetçiliğim Bulgar milliyetçiliği yanında cılız, boynu bükük ve hiçbir kimseye zararı dokunmayan bir milliyetçiliktir." ²¹

Onun bu cümleleri milliyetçilik anlayışını açıkça ortaya koymaktadır.

Eserleri okunduğunda son paragraftaki tespitin çok yerinde olduğu açıkça anlaşılır.

Yurt ve Millet Sevgisi

"Silindi yurdumuzda izlerimiz."

Cengiz Dağcı'yı Londra'da besleyen bir başka etken de komünist sistemin Kırım'da yaptığı uygulamalardır. Köylülerin topraklarının ve hayvanlarının ellerinden alınması, buna direnenlerin -en azından hoşnutsuzluk gösterenlerin- tutuklanmaları, aydınların âdeta imha edilmeleri ve özellikle de tedrici olarak süren ve 18 Mayıs 1944 târihinde Kırım'da tek Türk bırakmayacak boyuta ulaşan sürgünler Cengiz Dağcı'yı derinden yaralamıştır. Bunu romanlarında ele aldıktan başka, *Yansılar*'ın ilk dört cildinin son kısmına eklediği öykülerde 1944 sürgününü, başından itibaren bütün zorluklarıyla, ölümleriyle, bozkırın ortasına bırakılıveren insanların dramı ile işlemiştir. Dağcı, ümitsizlik yazarı değildir. Bu hikâyelerde Sürgün yerindeki Kırımlılar yine vatanlarına parça bölük de olsa dönmeye başlarlar. Ölenlerden bir kısmı eski köyelerine gömülürler.

Yazar, *Yansılar*'ın 5. kitabı olan "*Ben ve İçimdeki Ben*"i, "Sür-

gün'ün ellinci yılında Kırım'ın uzağında ölenlerin aziz hâtıralarına" ithaf eder. Dağcı, topraklarından insafsızca koparılıp atılan Kırım Türklerinin dramını daha önce yazdığı *Onlar da İnsandı, O Topraklar Bizimdi* romanlarında da ele almıştır.

Vatan ve Nüfus

Cengiz Dağcı, Kırım Türklerinin 1944 sürgünü sırasında nüfusları iki milyon olabilseydi, bu sürgünün gerçekleşemeyeceğine inanmaktadır. Dolayısıyla Dağcı'nın eserlerinde nüfus artışı, bir leit motif gibi devamlı tekrar edilir. Kırım Türkleri mutlaka çoğalmak, nüfuslarını artırmak zorundadırlar. Varlıklarını korumanın en önemli yolu budur.

Bâdem Dalına Asılı Bebekler, bu mesajı taşıyan bir romandır. Sâdiye Nine'nin rengârenk yapma bebeklerini bâdem ağacının dallarına asacaksınız. Onlar bâdem ağacının çiçekleri kadar çok ve güzel olacaklar. Sürgünün izleri, yarattığı yıkım ancak Kırım Türklerinin çoğalması ile ortadan kalkacaktır. Roman hem bu düşünceyi vermekte, hem de Rusların Kırım köylerinde yaptığı tutuklama ve sürgünlere karşı bir tepkiyi taşımaktadır. "Kesilmiş bir bâdem ağacı nasıl ertesi bahar sürgün veriyor, çiçekleniyorsa; onları öldürseniz de sürseniz de Kırım Türkleri çoğalacaklar ve yaşamaya devam edeceklerdir." şeklinde özetlenebilecek bir tepkidir bu.

*Yansılar 2'*nin sonuna eklediği hikâyede de yazar, bu konuyu çarpıcı bir şekilde ele alır:

"Milletçe geçirmiş olduğumuz tragedyanın başlıca sebebi burada ya-tıyor işte, dedi Atik. Ve devam etti: Sayımız savaş öncesi Kırım'da üç yüz bin değil de, söz gelimi iki milyon olmuş olsaydı, Stalin'in gözü dönmüş mâvi gözlü maloyetsleri bile, yapılamı yapamazlardı bize. Kendi târihin-den ders almayan bir millet..."

- Çoğalma problemlerimiz var, dedi Alimcan Atik'in sözünü keserek. Atik başını salladı.

-Var tabii. Bugünlerde sayımız ne kadar?

Alimcan omuz silkti:

-Kesinlikle kimse bilmiyor. Yarım milyondan fazla, bir milyona yaklaşıyorlar.

- Peki, bir milyon diyelim. Nüfusumuzu iki milyona yükseltmeyle ne Çinlilerin karşılaştıkları problemlerle karşılaşır ne de büyük ve bölünmez Rusya'nın huzûrunu bozmuş oluruz."²²

Türkiye Sevgisi

"Benim Türk çiçeklerim"

Dağcı, 1982 yılında Southfields'deki evinin bahçesine ismini bilmediği bir tür çiçek eker. Ama onların çok önemli bir özellikleri vardır. Türkiye'den gelmişlerdir. Dağcı, bu çiçeklerle arasındaki bağı şu cümlelerle ortaya koyar:

"Türkçe isimlerini bilmediğim iki çiçek ekim üç yıl öncesi karşığı çitin dibine. Çiçekçinin verdiği mâlûmata göre Türk çiçekleriymiş; Türkiye'den getiriliyormuş. Yerden yarım metre kadar yüksek, eğreltileri hatırlatan koyu yeşil yaprakları arasındaki dalların ucunda zurna biçiminde çiçekleri pembemsi kıvılcık. Bahçemin en güzel yerine ekim. Geçen yılın yazı ilk kez çiçeklendiler. Çiçeğin ismini öğrenirim diye tanıdıklara sordum soruşturdum; bilen bir kimse çıkmadı. Nihâyet kütüphânede çiçek kitapları arasında Latin ismini buldum: *incarvillea delavayi*, burada *gloxinia* denen çiçeğin benzeri. Ama ismi önemsiz. Çiçekler Türk çiçeği; bu yetiyor bana. Yaz boyu her akşam suladım, üzerlerine eğilerek okşadım; okşarken akrâbayız, kardeşiz diye fısıldadım bile çiçeklere."²³

Milliyetçilik, millet ve ülke sevgisi bâzen bir çiçeği sevmektir. Konuşmaktan çok sevmektir, ülke ve millet için bir şeyler yapmaktır. Dağcı'nın Türkiye'den gelen ve Türk çiçekleri adını verdiği bu çiçeklere duyduğu sevgi ve hassâsiyetin yanında, Türkiye Türkçesi ile ortaya koyduğu 25 adet eser, onun Türklük ve Türkiye sevgisinin ne kadar güçlü olduğunu anlatmaya yeter.

1987 Aralık'ının soğuk bir sabahı o yine Türk çiçeklerini düşünür:

²² Yansılar 2, s. 208

²³ Yansılar 1, s. 15.

"Geceleyin ayaz bastı; sıfırın altında altı derece. Sabahleyin bahçeye çıktığımda çimlik, gümüşsü kırağı örtüsüyle örtülüydü güneş ışınlarında. Dosdoğru Türk çiçeklerine yöneldim. Soğuğa dayanıklı olduklarını bilme-me rağmen, üzerlerini saman çöpleriyle örttüm. Kim bilir, geceleyin ayaz basar belki gene. Ya da kar yağar. Üşümesinler benim Türk çiçeklerim." ²⁴

Cengiz Dağcı, lokantadaki günlük işleri bitince çıktığı odasında her akşam saat tam dokuzda Ankara Radyosu'nun "Her Telden Müzik" programını dinler yıllarca. Türk müziğinden başka müzik dinlemeyen, dert ortağı kedisi ile birlikte. Evet, kedi, radyoda Türk müziği bitince masanın üzerinden atlayıp odadan dışarı çıkar. Türk müziği çaldığı sürece masanın üzerindedir. ²⁵

Cengiz Dağcı'nın Önemi

Cengiz Dağcı hem roman sanatı hem de romanlarında ele aldığı konular bakımından önemli sayılması gereken bir romancıdır. Ülke-miz dışında yaşamasına ve Türkiye'yi hiç görmemesine rağmen, eserlerini Türkiye Türkçesi ile yazması onu Cumhuriyet sonrası Türk Edebiyatı açısından da değerli kılar.

Onun bir diğer özelliği eserlerinde Kırım Türkleri başta olmak üzere Sovyet Rusya yönetimindeki diğer Türk kavimlerinin II. Dünya Savaşı yıllarındaki trajedilerini de dünyâya duyurmuş olmasıdır. Bu önemlidir, çünkü Türk'ün sâhibi yoktur. Onun çektiği acı, uğradığı katliam ve soykırım sanat eserlerinin konusu olmaz. Demek ki Türk'ün derdini anlatacak sanatkârı da kıttır. 1877-78 Osmanlı Rus harbinden bu yana trajedimizi anlatan eserlerin azlığı göz önüne getirilirse, bu konuda ne kadar şanssız olduğumuz anlaşılır.

Cengiz Dağcı eserleriyle, II. Dünya Savaşı yıllarında milletimizin yaşadığı acıların unutulmasını önlemiştir. Biz 1930 yılının hemen öncesinde Kırım'da ve diğer Türk yurtlarında uygulanmaya başlanan Sovyet sisteminin yaşattığı acılardan Dağcı'nın romanları yoluyla haberdar olduk. Dağcı'nın eserleri bu sebeple Sovyet Rus-

²⁴Yansılar 2, s. 90.

²⁵Yansılar 1, s. 74.

ya'da yasaklanmıştı. Öyleyse Dağcı'nın bir başka önemli yönü de Kırım Türklerinin Sovyet sistemine geçiş trajedisini yansıtmış olmasıdır.

Cengiz Dağcı yazdığı eserlerle Türk edebiyatında bir ilki gerçekleştiren yazardır. Külliyyatını milletinin yaşadığı trajediye ayırmıştır. Romanları ve diğer eserleri ile vatani için savaşan, ama savaşın sonunda birlikte savaşmışları Ruslar tarafından vatanından sürülen Kırım Türkü'nün uğradığı zulüm en canlı şekilde Dağcı tarafından dünyâya duyurulmuştur.

Dağcı sâdece bunu yapmakla kalmamış, İkinci Dünya Savaşı'nda acı çeken, zulme uğrayan, öldürülen diğer milletlerin de serencâmını eserlerine taşımıştır. Bu şekilde onların sesi olmayı da başarmıştır.

Dağcı kendi şahsî hayâtında da derin acılar yaşamıştır. Çocukluğunda çektiği sıkıntılar, askere alınışı, esir kamplarında ölümle burun buruna geçirdiği sıkıntılı yıllar, nihâyet 1946 Kasımında İngiltere'ye gelişi ve burada bir ömür sürecek tutunma çabası, yurdundan ebedî olarak ayrılış gerçeği ve bu gerçeğin onun rûhunda yarattığı buhranlar, yine eserlerinde yer almıştır. Yâni onun eserlerinde, vatanını ve hayat bulduğu atmosferi kaybeden bir mustaribin trajedisini de buluruz.

Hem şahsen hem de mensup olduğu millet açısından mazlum durumunda olan bir insandan, kendi içine kapanması, kendinden başkalarını düşman görmesi beklenir. Ama Cengiz Dağcı savaşın bir insanlık felâketi olduğunun farkındadır ve romanlarında Türklerin dışındaki milletlerin çektikleri sıkıntılara da yer verir. Yukarıda bahsettiğimiz İngilizlere hasrettiği üç romanı ve içinde Yahûdi, Polonyalı, Alman ve Rusların yer aldığı romanları, asla kine dayalı bir bakış açısı taşımazlar. Cengiz Dağcı, romanlarına hâkim olan bu insânî bakış açısı ile de ele alınması gereken bir yazardır.

18 Mayıs 1944 târihinde anayurtlarından sürülen Kırım Türklerinde, vatanlarına dönme isteğini diri tutan etkenlerin başında Dağcı'nın eserleri gelir. Türkiye'de katıldığım pek çok Cengiz Dağcı

toplantısında duyduğum Kırım asıllı gençlerin “Cengiz Dağcı olmasaydı Kırım’ı unutturduk.” şeklindeki sözleri, Dağcı’nın eserlerindeki güçlü vatan ve târih duygusunun bir tezâhürüdür. Öyleyse Cengiz Dağcı Kırım Türklerinin millî hâfızası olmak bakımından da önemlidir.

92 yıllık ömrünü her sâniyesiyle gerçekten yaşayan ve bu uzun ve çileli yolda devşirdiklerini sanatkâr yanıyla târihe ve edebiyâta armağan bırakan Cengiz Dağcı, gelecek nesillerin kendisine tekrar tekrar dönecekleri önemli yazarlar arasındadır. Bu yazı vesîlesiyle ancak ölünce yurduna kavuşabilen bu büyük insana Allah’tan rahmet diliyorum.

Türk Târihinde Osmanlı Asırları

Prof. Dr. A. Nezihi Turan

Sâdece geçmişte ne olduğunu merak etmeyiz. Bugün de bulamadığımız, yarın da bilemediğimiz çözümü, çâreyi, tercihi geçmişte ararız. Bugünün dünyasında daha az farkında olsak da, fâni olduğumuzu biliriz ve târihteki sürekliliğin, aradıklarımız için, hiç olmazsa bilebileceğimizi sandığımız bir kaynak olduğuna inanırız.

İşte elimizde bir kaynak var ve ona inanabiliriz.

İnanmamız değildir problem. Problem, târihin çözüm, çâre, tercih kadar çözümsüzlük, çâresizlik ve tercih zorluğunu hattâ imkânsızlığını da içinde barındırıyor oluşudur: Düne ilişkin insanlık repertuarı pek çok yönüyle bugüne ilişkin olana benzer.

Osmanlı Asırları'nın yazarı Sâmiha Ayverdi târihi yalnız bir kaynak olarak görmez, târih bir kanattır da. Uçmamızı sağlayan iki kanattan biri. 'Bir kuşun iki kanadı' metaforunu sıkça kullanması bundandır biraz da. Bu anlamda geçmiş maddemizdir, gelecek mânâmız. Uçmanın tek kanatla mümkün olmayacağını bilincimize târih verir, melekemizin işlerliğini târihle öğreniriz.

Profesyonel târihçi değildir Ayverdi. Bu ne eksiklikler ne fazlalık. Târihçiliğin usûlüne riâyet eder. Geçmişini incelerken aradığı hakikatin başka hiçbir şeyden değil "realitelerin acı veya tatlı zemîninden fişkırması"na îtinâ etmesi buradan gelir.

Realiteler arasında neyi nasıl anlatacağını bilir demektir bu. Kunt üslûbu da dili bir araç değil, bizâtihi anlatacağı şey olarak görmesindedir. Ayverdi hakkında konuşulurken, yazılırken kendine referansı mecbûrî kılan da budur. Bu büyük bir dildir, imparatorluk

dilidir ve büyük diller bizâtihi kendilerini anlatırlar. Geçenlerde kaybettiğimiz büyük âlim müteveffa Geoffrey Lewis artık mahrum olunan bu dilin kaybına dâir sorumluluğu yine Türklerin kendilerine yüklemiştir: “... onlar mîraslarını bile bile hebâ ettiler.”

Bütün eserleri gibi *Osmanlı Asırları* da âzamî dikkatle okunmazsa, Ayverdi'nin bir “nostalji”den söz ettiği sanılır. Bugün elimizde gelişmiş bir nostalji (*nostos* ev, *algia* hasret) incelemeleri külliyatı var. Bunlar arasında en yenisine, Svetlana Boym'un *Nostalji'nin Geleceği*'ne şöyle bir bakmak bu mâsum kelimenin, tıpkı tahassür gibi, “özünde suçun olmadığı târih” târifinin çok ötesinde anlamlar taşıdığını göstermeye yeter. Boym iki şeye işâret eder; nostalji patlamaları devrimlerin ardından gelir. Ama hiçbir devrim toplumsal hâfızayı silemez. Devrimler ulusal kimliğe dayalı ulusal hâfızalar inşâ ederler; bu hâfıza türü toplumsal hâfıza ile çatışır. İkincisi, yeniden kurucu/oluşturucu hâfıza, devrimin başlangıcına hep yeniden kurucu bir nostaljiyle bakar. Oysa bireysel hâfızayla kaynaşan toplumsal hâfıza düşünsel nostalji üretir. Bu nostalji türü, ne olmuşsa, olmuş olanı mutlaka sorgulamak ister.

Ayverdi sorgulayıcıdır. Yer yer kızgınlıkla, zaman zaman sükûnetle sorgular. Sorgulamayanlar düşünmeyenlerdir ona göre. Bu anlamda evet, bir düşünsel nostaljidir söz konusu olan. Bir derinlikten gelir bu nostalji ve bir derinlik katar. Bu satırları kaleme alanın aklına gelen şudur: Alman hümanist Erhart Kaestler 1973'te yayımladığı *Nesnelerin Ayaklanması* adlı eserinde İstanbul izlenimlerini anlatmıştır. Bir yerde Ayasofya'ya dokunur. Sultan Abdülmecid ünlü mîmar Gaspere Fossati'den bu mâbedin restore edilmesini ister. Fossati işini bitirdikten sonra, mâbedin kendi çizdiği yirmi beş taş basması renkli tasvirinden oluşan büyük boy kitabı 1852'de Londra'da bastırır. Kitabı yıllar sonra edinme mutluluğu yaşayan Erhart, Fossati için “Bu adam Ayasofya'nın câmi olarak da Tanrı'ya hizmet ettiğini hissetmiş olmalıdır” der. Ardından, mâbedin 1935'te müzeye çevrilmesinin, böyle hissedebilenler için ne büyük felâket olduğuna ilişkin duygularına geçer. O bir nesnedir artık! “Artık

sanat târihi olmuştur. Turistlerin dünya tüketimi için. Dünyâyı tüketirken farkına varmaksızın kendilerini de tüketen turistler için bir nesne..." tâkip eden son cümle çok daha sarsıcıdır: "Çünkü kayıpların en fecisi, hissedilmeyendir."

Târihi anlatırken hissedilmeyeni hissettirecek biçimde yazışı Ayverdi'yi farklı kılmaktadır. Düşünenlere hitap etmektedir, yeniden düşündürmektedir. Büyük mîrâsı Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'nda, konuşmaya dâvet edilecekler için, birileri hakkında düşüncelerini değil, kendi düşüncelerini anlatacak olanlara öncelik verilmesini istemesi bu yüzdendir. Anmaların bir müddet sonra müze gezmelerine benzeyeceğini, yeniden kurucu bir nostaljiye kapı açacağını bilmemesi düşünülemez.

Yukarıda anlatılanlar *Osmanlı Asırları*'nı okuma niyetinde olanlara, bir daha okuyacaklara okuma usûlü teklifidir. Bu kitap usûlle yazılmıştır, usûlle okunmalıdır.

Rengârenk Kütahya*

Mehmet Nuri Yardım

Kütahya, başta çinicilik olmak üzere Türk sanatının bir çok dalının geliştiği ve geçmişten bugüne özellikleri korunarak yaşatıldığı bir güzel şehrimiz. Her şehir iyi yetişmiş sanatkârlarıyla tanınır. Dolayısıyla Kütahya deyince akla hemen ressam Ahmet Yakupoğlu'nun gelmesi tesâdüfî değildir. Kütahya ile özdeşleşmiş bir isim olan Yakupoğlu, birbirinden nefis resimleriyle bir çok mekânı süslerken, kaleme aldığı *Rengârenk Kütahya* isimli eserle de kütüphanelere büyük bir armağan bırakmıştır.

Merhum Hasan Âli Göksoy, bir asra yaklaşan bereketli ömrünü Türk resim sanatına adayan Ahmet Yakupoğlu'nun eserine bir sunuş yazısı kaleme almıştır. Göksoy, bu yazısında şöyle demektedir:

"Hayâtının her dakikasını ilim ve sanatla doldurmuş bir kâmil insanın, Süheyl Ünver (1898-1986) Hoca'nın kültürümüze kazandırdığı Ahmet Yakupoğlu, babası gibi sevdiği müşşidinin hâtırasına ancak 'çalışıp eser vermekle' hizmet edileceğini biliyor."

Yakupoğlu'nun 'bir ilim ve sanat dergâhı' diye tavsif ettiği Süheyl Ünver Hoca'nın çevresiyle tanışmasının tatlı hikâyesini anlatan Göksoy, yazısını şu satırlarla tamamlamıştır:

"Yakupoğlu'nun bu eseri, 'Kütahya'nın çiniden ibâret bir şehir olduğu' iddiasına ince bir tebessümdür. Dolayısıyla; 'Rengârenk Kütahya' ismine bakarak bir çini albümüyle karşılaşacağını sananlara da sürprizdir. Bu kitapta bir şehrin görünen ve bilinen renklerinin yanı sıra, o beldenin görünmeyen renkleri, artık işitilmeyen sesleri ve mâzisinin nefesleri vardır. Bu özelliği sebebiyle, aynı zamanda metnin de yazarı olan Ressam'ın 'Kü-

* Rengârenk Kütahya, Ahmet Yakupoğlu, Kubbealtı Neşriyatı, Ocak 2012.

tahyalı şivesi' aynen bırakılmıştır. Türkiye'mizin çoğu yöresi muhakkak ki güzellikte Kütahya'dan aşağı kalmaz... Ne var ki, her yerde de bir; Ahmet Âbi bulunmaz..."

Öğreniyoruz ki, sayıları bini aşan Kütahya tablosundan bu eserde yaklaşık 240'ı vardır. Kitabın girişi bir şükran ifâdesidir. Ahmet Yakupoğlu eserin girişinde şu vefâlı sözü ebedileştirmektedir: *"Beni yetiştiren mübârek insanlara ve memleketime..."*

Üstat Ahmet Yakupoğlu, eserin takdimini yaparken şöyle demektedir:

"Takdim ettiğimiz şu albüm, 1948 yılından itibaren kırk küsur senelik devresinde Kütahya'nın hemen bütün mühim cadde ve sokaklarını, umûmî görünüşünün 'betonlaşmadan evvelki' hâlini bir baştan bir başa meraklıların gözleri önüne sermektedir. Şehrin etrâfındaki mesîregâh ilçe ve köyler de, bizim gözümüzle ve tesbit edebildiğimiz kadarıyla, beldenin bütünlüğünü tamamlayan, onun renkli dünyâsına çerçeve olan ve ayrı düşünülmesi her türlü güzelliğini haleldar edecek bir kıymetler manzûmesidir.

Bütün bunların tasvîrinde yalnızca tabiata yöneldik. Bundan daha güzeli ve ruhlara süikûnet vereni olsaydı, ona dönerdik. Tabiatın içine daldıkça, daha derinlerine nüfuz edebilme sarhoşluğundan ayılmayı lüzumsuz bulduk..."

Eserin ilk 33 sayfasında Kütahya etraflıca anlatılıyor. "Kütahya hakkında bir şeyler yazmak pek kolay değilmiş." diye başlıyor Yakupoğlu. Burada Kütahya'nın târihi, Evliyâ Çelebi'nin o tatlı gezi notları eşliğinde dile getiriliyor. Önce Kütahya'da yetişen sebze, meyve ve diğer gıdâlar tatlı bir üslûp ile hatırlatılıyor. Hemen ardından Kütahya'nın târihî kimliği üzerinde duruluyor. Kütahya'nın câmileri, mescitleri, medreseleri, tekkeleri, çeşmeleri, namazgâhları, şadırvanları, dergâhları tek tek târif ve tasvir ediliyor. Şehrin mîmârî mîrâsı ile karakteristik yapısı ve dokusu tasvir ediliyor. Evliyâ Çelebi'nin Kütahya'nın "büyükleri, evliyâsı çok bir belde" sözü naklediliyor. Bu konuda anlatılan bir nükte ise çok hoş. Onu kitaptan aynen alalım: *"Tabelacı İsmâil Suçsuz, Eskişehir'den sık sık çağırılır, orada icrâyı sanat eylerdi. Oranın sel baskınlı, depremli yıllarında olacak; çarşı câmilerinden birinde namaz kılındıktan sonra imam efendinin şöyle duâ ettiği ne şâhid olur: "Yârabbî!... Eskişehir'imizi belâlardan, sel felâketinden, deprem âfâtından muhâfaza buyur. Buraya vereceğin belâları Kütahya'ya ver.*

İsmâîl, cemâat dağılırken imamın yanına münâsebetlice sokulur, sorar: "Efendi, ben pek iyi anlayamadım, bu belâların Kütahya'ya havâlesi ne demek?" İmamdan cevap: "Kütahya'nın evliyâsı çoktur, onlar belâyı defeder." (s.13)

Eserde daha sonra Kütahya'nın meşhur şahsiyetleri, özlü bilgiler ve ansiklopedik mâlûmatla okuyucuya tanıtılıyor. Kütahyalı Hüseyin Paşa, Lütfü Efe, Muallim Hacı Evliyâ, Ahmed Bey, Germi nanoğlu Hacı Derviş Ağa, Âşık Hasan Hacıevren, Necâti Çağırıcı, Hacı Pesendî ve diğer zevat hakkında anlatılan hikâyeler, menkıbeler, fıkralar ve hâtıralar kitaba ustalıkla biçimde serpiştirilmiş. Bu bölümde Kütahyalı meşhur 14 hattatın zikredilmesi, şehrin sanatkâr yetiştirmedeki hünerini göstermesi bakımından kayda değer bir keyfiyettir. Şehirdeki mûsikî hayâtı ve mûsikîşinasları da ayrı bir bahis konusudur. Ahmet Yakupoğlu, eserin metin kısmının sonlarına doğru bizi Kütahya'nın folkloru ile tanıştıyor. Merâsimlerde söylenen türküler, düğün âdetleri, mahallî oyunlar oynanırken giyilen kıyâfetler ve bütünüyle Kütahya folkloru, bu sayfalarda bütün incelikleriyle okuyucuların gözleri önüne seriliyor.

Rengârenk Kütahya'nın ikinci bölümü tamâmen tablolarla meydana geliyor. Ahmet Yakupoğlu'nun yaptığı bu resimler, bizi Kütahya'nın o unutulmaz güzelliklerini keşfe çıkarıyor. Dağlar, ovalar, câmiler, çeşmeler, Kütahya kalesi, Ulu Câmi, Germiyan Hükümet Konağı, Kurşunlu Câmi, Kütahya'nın umûmi görünüşü, Saray Mahallesi, Ahırdarı mevkii, harmanlar, Kütahya Evleri, Hıdırlık, Kelerler Mahallesi, Mecidiye Mahallesi, Taşköprü, Rüstem Paşa Medresesi, Pirlar Mahallesi, Meydan Câmi, Aşağı Hisar, Kemeraltı, Çamlıca, Aksu, Simav, Porsuk, Yonca Pınarı... Manzaralar, tablolar, portreler... Bir bakıma Ahmet Yakupoğlu'nun resimleri eşliğinde Kütahya'da büyük bir seyahate çıkıyor, hem gözlerimizi hem de gönlümüzü dinlendiriyoruz. Bu yazılar ve tablolar vâsıtasıyla âdeta şehri bir boydan bir boya gezip dolaşıyoruz. Eser kaynaklar ve dizin ile sona eriyor.

Kubbealtı tarafından yeni baskısı titizlikle yapılan *Rengârenk Kütahya'yı* şehir kitapları meraklıları ve resim sanatına ilgi duyanlar görüp okumalı, okuyup seyretmelidir.

Anayurt'tan Anadolu'ya Buhara Emirliği*

Yunus Emre Tansü²⁶

Nâci Engin ile ilk defa Gaziantep Maârif'te bulunan Yaşar Cevizli mağazasının kitap bölümünde Erol Yaprak vâsıtası ile tanışmıştım. O zamanlar Ege Üniversitesi'nden Gaziantep Üniversitesi'ne yeni geçiş yapmış olmam dolayısıyla Gaziantep'i yeni yeni tanıyordum. Nâci Engin kitap konusunda derin bilgisi ile beni etkilemişti. Bir dershânedeki öğretmenlik yapıyordu ve yüksek lisans tezi hazırlıyordu. Tezinin konusu Buhara Emirliği ve Enver Paşa ile ilgiliydi. Nâci Engin, o gün ve daha sonra yaptığımız sohbetlerde son Buhara Emirinin çocuklarının bâzılarının Gaziantep'te yaşadığını ve onlarla babaları ve Basmacı Harekâtı üzerine mülâkatlar yaptığını anlatıyordu. Daha sonra bu başarılı arkadaşımız tezini bitirdi ve Manisa'da bir dershâneye çalışmak üzere gitti. Kısa bir süre önce tezinden de yararlanarak hazırladığı *Anayurt'tan Anadolu'ya Buhara Emirliği Türkistan ve Enver Paşa* isimli eserinin yayınlandığını öğrendim. İlgiyle okuduğum bu eserle ilgili bir yazı kaleme almanın Sovyet zulmü altında şehit olan binlerce Türkistanlıya karşı bir gönül borcu olduğunu düşündüm.

Bu eser özellikle başlangıçta yer alan Nâci Engin'in, Buhara Emiri Alîm Hanın Gaziantep'te yaşayan oğlu ile teşrik-i mesâisini anlatan bölümü ile beni çok etkilemiştir. Bunlar sürgündeki hâne-

* Nâci Engin, *Anayurt'tan Anadolu'ya Buhâra Emirliği Türkistan ve Enver Paşa*, Bilge Oğuz Yay. İstanbul 2010.

²⁶ Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
Tansu@gantep.edu.tr

dânın Afganistan ve Türkiye'deki yaşadıkları gurbet hayâtı, ticârî ve bedenî işlerde çalışarak hayatlarını devam ettirme çabaları, yeşil kartla sağlık hizmetinden istifâde ederek ve cenâzelerini aralarında para toplayarak hastahânelerde rehin kalmaktan kurtarmalarıdır. Buna rağmen Buhara hânedânının her bir prens ve prensesinin Gaziantep'te ne iş yaparlarsa yapsınlar asâlet ve vakarlarını korumaları, üzerimde derin bir etki yarattı.

Osmanlı hânedânına yıllarca süren ilgisizliğimiz ve umursamazlığımız yüzünden şehzâdelerin ve prenseslerin çok kötü şartlarda yaşamalarına göz yumduğumuz gibi, Türkiye'ye sığınan ve bir kısmı da İstanbul ve Gaziantep'te yaşayan Buhara hükümdarlık âilesi mensuplarına da aynı ilgisizlik ve umursamazlığı göstermeye devam ediyoruz. Batı ülkelerinde sâdece turizmden getirdikleri milyonlarca dolar gelir için âdeta müzelerde sergilenen ve millî bir servet gözüyle bakılan hânedanlara karşı Türkiye'deki pek çok Osmanlı ve Mangıt hânedan mensûbunun varlığından bile haberdar değiliz.

Aslında Nâci Engin'in kaleme aldığı bu kitap Türk Dünyâsının iki ucundaki yüzyıllar boyunca Osmanlı ve Buhara Mangıt Devleti'ni yöneten hânedanların ve bu hânedanların temsilcileri Osmanlı pâdişâhının dâmâdı Enver Paşa ile Sovyet işgâli sonucunda tahtını kaybedip Afganistan'a sığınan Mangıt Emîri Alîm Han'ın yollarının keşişmesini anlatan acı bir hikâyedir.

Sovyet İhtilâli ile Türkiye ve Rusya'da eğitim gören ceditçileri kullanan Sovyet Kızıl Ordusu Buhara'yı işgal için kuşattığında şehir şehir, köy köy ve sonunda Buhara'da sokak sokak direnen şehit olan Buharalıların kanları üzerine kurulan Buhara Cumhûriyeti de kısa bir süre sonra Sovyetler tarafından yok edilmiştir. Ceditçiler de ya imhâ edilmiş ya da kaçmak zorunda kalmışlardır. Buhara'yı yitirdikten sonra uzun bir süre Kızıl Ordu'ya direnen Emir Alîm Han, silah ve cephâne yetersizliği sebebiyle yardım vaadinde bulunan Amânullah'ın dâveti ile Afganistan'a geçmiş, ancak İngilizlere karşı Sovyetlerle anlaşan ve Sovyetlerin yardımının devâmını

sağlayan siyâsal bir rehine hâline gelmiştir. Amânullah, Alîm Han'ın bir daha Buhara'ya dönmesine izin vermemiş ancak denge siyâseti adına Alîm Hanın Buhara'ya silâh ve cephâne göndermesine ve Basmacı Harekâtı'na destek vermesine imkân sağlamıştır.

Diğer yandan Osmanlı hânedânına dâmat olarak dâhil olan ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın önde gelen yöneticilerden ve 1913-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'ni yöneten kadronun üç liderinden biri olan Enver Paşa Türkiye'yi terk etmek zorunda kalınca Almanya üzerinden Moskova'ya gitmiştir. Orada Lenin'in desteğiyle "Büyük Türkistan" (Osmanlı İmparatorluğu ve İran'ı içine alan) kurma hayallerini gerçekleştirmeye çalışmış, bir dizi hayal kırıklığından sonra Türkistan'a gelip Ruslara karşı Basmacı Harekâtı'nın başına geçmiş ve bu süreçte Enver Paşa ile Emir Alîm Han'ın yolları Türkistan'ı kurtarma mücadelesinde kesişmiştir. Aslında her ikisi birbirine taban tabana zıt ortamlarda yetişmiştir. Emir Alîm yüzlerce yıllık bir hânedan olan Mangıtlar'ın eğitilmiş, entelektüel, geleneksel değerlere bağlı ancak Rus ve Sovyet tehdidinin de farkında olan bir hükümdardır. Ancak Enver küçük bir rütbeli subay iken Türkçü Turancı ve Osmanlıcı düşüncelerle bezenmiş, büyük devletlerin elinde yok olma sürecine giren devletini kurtarmak için bir meşrûti, bir de askerî darbe ile yönetimi zorla ele geçirmiş ancak amacına ulaşamamıştır. Bu hüsrarla kurtaramadığı Osmanlı Devleti yerine Türkistan'ı kurtarmaya giden Enver Paşa bu sefer sâdece makâmını değil hayâtını da yitirmiştir.

Alîm Han Türkistan'a gelen Enver Paşa'nın başlangıçta samîmiyetinden şüphe edip onu Sovyet ajanı zannetse de sonradan îtimâdi hâsıl olup Enver Paşa'yı Türkistan Ordusu Başkumandanı olarak Basmacı Harekâtı'nın başına geçirmiştir. Osmanlı hânedânına mensup olması Buhara Emiri'nin başkumandanı olması başlangıçta Sovyetlere karşı mücadelede bir ivme kazandırsa da zamanla Sovyetlerin bölgeye daha fazla asker ve cephâne yığılması, direnişi zayıflatırken Sovyetlere de güç kazandırmıştır. Enver Paşa Sovyetlerin hazırladığı bir pusuya düşerek şehâdetinden sonra Abide-i Hürriyet

Meydanı'ndaki ebedî istirahatgâhına nakledilinceye kadar Türkistan'daki türbesi bütün Türkistanlıların Türklük şuurunun ve İslâmî inançlarının yaşamasını ve sürdürülmesini sağlayan kutsal bir mekân olarak varlığını sürdürmüştür. Bu kutsiyet Enver Paşa'nın nakli ile bir anda ortadan kalkmıştır.

Bu eser Buhara'yı yüzyıllarca yöneten Mangıt Hânedânı'nın geçmişteki ve günümüzdeki durumunu, Enver Paşa'yla Emir Alîm Han ilişkisi ile ilgili birçok bilinmeyen yönü ortaya koymasından önemli bir eserdir.

Bu eser vesilesi ile Türkistan millî mücadelesi olan Basmacı Harekâtı esnâsında şehit düşen başta Enver Paşa olmak üzere, bütün Buhara ve Türkistan şehitlerine Allah'tan rahmet diliyoruz. Aynı kaderi paylaşan Osmanlı ve Mangıt hânedanları yıllarca sürgünde yaşamışlar benzer meş'um kaderi paylaşmışlar ve zor şartlar altında çoğu zaman bedenî işlerde çalışarak hayatlarını idâme ettirmişlerdir. Emir Alîm Han'ın Afganistan'a Mangıt Hânedânı'nın bir kısmı Ruslar tarafından şehit edilmiş, Emir'in esir edilen öz oğulları Sovyetleştirme politikası ile Ruslaştırılmış ve 420 yıllık târihî bir geçmişi olan Mangıt Hânedânı'ndan geldikleri unutturulmuştur. Kaçan hânedan mensuplarından bâzıları başta da Emir Alîm Han olmak üzere Afganistan'da vefat etmiş, bir kısmı da Afganistan'dan Türkiye'ye göçmen olarak gelip Gaziantep'e yerleşmiştir. Gaziantep'e hânedan mensuplarıyla birlikte gelen Türkistanlılar Gâzîkent Mahallesi'nde Buhara Sokağı'nda devletin düşük fâizle kredi ile kendilerine yaptırdığı küçük apartman dâirelerinde iskân olmuşlardır.

Son zamanlarda sürgün edilen Osmanlı Hânedânı'na iâde-i îtibar çalışmalarının yoğunlaştığı göz önüne alındığında benzer bir teşebbüsün Türkiye ve Özbekistan'da Mangıt Hânedânı için de yapılmasında çok ciddi zarûret olduğu görülmektedir. Maalesef Mangıt Hânedânı'na da Özbekistan'da da Türkiye'de de iâde-i îtibar edilmemiştir. Mangıt Hânedânı mensuplarına vatandaşlık durumlarına göre Türkiye veya Özbekistan tarafından diplomatik

pasaport verilmesi, maaş bağlanması ve her iki ülkede de devlete âit misâfirhanelerde yaşamalarının sağlanması bir nebze de olsa yapılan haksızlık ve zulümlerin unutulmasını sağlayacaktır. Bu arada Türkiye'nin önde gelen sanâyi ve ticâret merkezlerinden olan Gaziantep'in resmî yönetici ve eşrafına da, şehirde yaşayan Mangıt Hânedânı'na mensup prens ve prenseslere, Gaziantep'in bir kültür ve turizm hazînesi olarak sâhip çıkmaları gerekmektedir. Bu şekilde Gaziantep'te bulunan Mangıt Hânedânı'ndan yararlanarak bir Gaziantep Buhara Mangıt Emirliği Kültür Müzesi kurmak sûretiyle "Türkiye-Türk Dünyası, Gaziantep-Özbekistan" arasında bir kültür köprüsü teşekkülünü vakit geçirilmeden hayâta geçirilmesinde büyük zarûret vardır.

İstanbul'un Kitâbelerine Dâir

Mehmet Samsakçı

Taşları yerli yerine oturmuş, kendisinden şüphesi olmayan, diğer kültür dâireleri karşısında herhangi bir komplekse kapılmayan medeniyetlerin bütün uzuvları, bütün unsurları, bütün parçaları birbirine cevap verir, birbirini tamamlar ve bütünler. Bu türden bir halitayı oluşturan öğeler için belki de “parça” kelimesini kullanmak yanlış olur; çünkü parçalanamaz, ayrılmaz bir organizasyondur kastettiğimiz.

Türk-İslâm medeniyetinin özü ve Ahmed Midhat Efendi'nin tâbiriyle bu âlemin bir nevi “fihrist”i olan İstanbul, her semti ayrı bir mânâ ifade eden, her tarafı kendisine münhasır bir tat, bir renk veren fakat bütün bu ayrı renklerin, ayrı tecrübelerin ve mâzilerin birlikte yarattığı benzersiz bir orkestradır. İstanbul'da onlarca İstanbul fakat aslında tek bir İstanbul vardır. İstanbul'u İstanbul yapan ve ona “İstanbul” dedirten şeylerin başında ise hiç şüphesiz, tevhid esaslı bir inanç sisteminin şekillendirdiği, yaptığı; tabiatla yarışmayan, bilakis onu en asil şekilde tamamlayan mîmârî vardır. Büyük meydanlara bakan, bu meydanlara asıl mânâsını veren, geniş ve engin kubbeleriyle -“Süleymâniye'de Bayram Sabahı”nı hatırlıyoruz - bütün nesilleri bir çatı altında, bir ruh etrafında buluşturan, bir îmânın ışığında yıkayan muazzam ve muhteşem câmiler bir yana; sokağımızın, mahallemizin içinde ya da üzerinde bulunan büyüklük-küçüklü mescidler, dergâhlar, çeşmeler, medreseler, kütüphaneler veya muvakkithaneler İstanbul'u dâima sürprizli, şaşırtıcı ve heyecan verici bir dünya yapan küçük fakat mühim ayrıntılardır. Bu yapılar, bir anlamda selâtin câmilerinin, sarayların mütemmim

cüz'leridir. Düşündürücü olansa en muhteşem bir câmi, köşk veya sarayla, bugün artık bir sokağın köşesinde ve kıyısında kalmış, mahallesinde oturanın bile kendisinden bî-haber olduğu bu zarif ve sevimli yapıların da aynı estetik duyuşun, aynı hassâsiyetlerin ürünleri olmalarıdır. Kültür bir bütündür.

Elimizde İstanbul mîmârîsine âit büyük bir literatür var. İstanbul medreseleri, câmileri, dergâhları, çeşmeleri ve kütüphâneleri ile ilgili popüler ve bilimsel düzeyde yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Sanat ve mîmârî târihçileri, mîmarlar ve yakın disiplinlere mensup araştırmacılar bu imparatorluk şehrinin mîmârîsinin ne ve nasıl olduğunu göstermişlerdir. Fakat her gün önlerinden geçtiğimiz, seyrettiğimiz, anlamaya çalıştığımız bu güzelliklerin bir mânâda "alın yazıları" demek olan kitâbeler konusunda tam ve derli toplu bir etüt yoktur. Halbuki pek çoğu manzum, hemen hepsinde târih düşürülmüş olan bu kitâbeler, bâzı yapılar için tek kaynak durumundadır. Yapılan hemen bütün eserlerin sokağa, caddeye, dışarıya bakan tarafında veya içinde dâima konuyla, yapıyla ilgili âyetler, hadisler, kelâm-ı kibarlar ya da küçüklü-büyükü şiirler vardır. Elbette devirlerinin şâirleri ve sonra hattatları tarafından yazılan bu metinler, hakkâklarca da yapının en görünen ve en anlamlı yerlerine kondurulmuştur. Zîra Osmanlı medeniyeti aynı zamanda bir kitâbe medeniyetidir.

Çeşme kitâbelerinde çoğu kez "*Ve cealnâ minel mâi külle şey'in hâyî*"²⁷ ya da "*... ve sekâhum rabbuhum şarâben tahûrâ*"²⁸ âyetleri vardır. Bâzı uzun manzum metinlerdeyse çok çetin susuzluklar çekerek can teslim eden Hz. Hüseyin ve diğer Kerbelâ şehitlerinin ruhları yâd edilir. Suyun azizliği, çeşmeyi yaptıran kişinin cömertliği, teşne-gânın, atşânın duâları eklenir.²⁹

²⁷ Enbiyâ sûresi, 30. âyet, "Biz her şeyi sudan yarattık."

²⁸ İnsan sûresi, 21. âyet, "...ve Rab'leri onlara temiz (lezzetli) içecekler (şaraplar) sundu."

²⁹ İstanbul çeşmelerine âit son önemli çalışma Affan Egemen'e âittir: *İstanbul'un Çeşmeleri ve Sebilleri (Resimler ve Kitâbeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil)*, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993, 860 S.

Kütüphâne kitâbelerinde ise sıklıkla kitabın ve ilim öğrenmenin kudsiyeti hakkında ibâreler göze çarpmaktadır. Meselâ Lâleli'de bulunan ve bugün restorasyonu devam ettirilen Koca Râgıb Paşa Kütüphânesi'nin Ordu Caddesi'ne bakan cephesinde celî sülüsle "*Fihâ kütübün kayyime*"³⁰ yazarken, Nûr-ı Osmâniye Kütüphânesi'nin ön kapısında, mermer üzerinde yine yukarıdaki ibâre ve arka kapı-sında "*Utlubul ilme minel mehdi ilel lehd*"³¹ hadis-i şerifi yer alır. Kita-ba ve kütüphâneye büyük önem verdiği bilinen I. Abdülhamid'in yaptırdığı Hamidiye Kütüphânesi³², binâsı bugün Vefâ Lisesi bahçe-sinde kalmış olan, vaktiyle Yüksek Öğretmen Okulu Deposu olarak kullanılan, kitâbesini ise ancak kaynaklardan görebildiğimiz Şehit Ali Paşa Kütüphânesi ve Çarşamba'da bulunan Murad Molla Kü-tüphânesi (târih manzûmesi Fitnat Hanım'a âittir)'ne âit kitâbeler ise kitaptan, ilimden bahseden ve kütüphânelerin bânîlerini öven çeşitli uzunluktaki şiiirlerdir. Hamidiye Kütüphânesi'nin türbeye bakan kısmındaki arka kapısında ise "*Innemâ yahşallâhe min ibâdilhil ulemâ*"³³ âyetinin yazılı olduğu bir kitâbe yer alır.

İstanbul medreselerinin pek çoğunda da ilmin ve bilginin öneminin vurgulandığı uzunlu-kısalı manzûmeler yer almaktadır. Meselâ yukarıda bahsi geçen ve bugün İstanbul Ticâret Borsası'nın kullandığı I. Abdülhamid medresesinin ön cephesinde bulunan

³⁰ Beyyine sûresi, 3. âyet "*O sahîfelerde dosdoğru hükümler vardır.*"

³¹ "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz."

³² Müjgân Cunbur bu kütüphâne hakkında, 18. asır sonlarında İstanbul'da bulunan İtalyan Râhip M. L'Abbe Toderini'nin şu önemli izlenimlerini nakleder: "*Devrin hükümdârı Sultan Abdülhamid tabiatı îcâbı harpten çekinen sâkin karakteri bir şehzâdeydi. Devamlı olarak edebiyatla meşgul oluşu onu çok merhametli yapmıştı. Pâdişah oluncaya kadar tek eğlencesi kitaplar ve haremîdi. Tahta çıkınca da edebiyâtın ve edebiyatçıların dostu ve hâmisî oldu. Pâdişahlığa cülûsunda şâirlerin, nâzımların çoğu, O'na ilerdeki ikbal ve azametini tasvir eden şiiirler sundular. Abdülhamid hepsini mükâfatlandırmak istediği için pek çok kimseler bu yüzden büyük gelirler sağladılar. İmparatorluğun en bilgin üstadları tarafından yetiştirilen ve seçkin kitaplara müptelâ olan pâdişah, sayıca az olmasına rağmen enfes yazmalar bakımından zengin bir genel kütüphâne kurmuştur.*" "I. Abdülhamid Vakfıyesi ve Hamidiye Kütüphânesi", Ankara Üniversitesi Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 22, nr. 1-2, 1964, s. 26.

³³ Fâtır sûresi, 28. âyet, "*Kullan içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar.*"

kitâbenin son iki beytinde

*Hasbetenlillâh idüb ilm-i şerîfe i'tibâr
Enbiyâ vârislerine itdi ikrâm-ı ekîd*

*Binde bir ancak düşer Tevfik ana târih-i tâm
Ehl-i ilme medrese yaptırdı şeh Abdülhamîd*

(1194-1780)

denilir. Manzûme Yahyâ Tevfik Efendi'ye, celî tâlikle yazılmış yazı Yesârîzâde Mustafa İzzet'e âittir.

Çoğu Türkçe olan bu şiirler yanında Çarşamba'da bulunan Şeyhülislâm Esad Efendi Medresesi'nde görüldüğü gibi Arapça kitâbeler de söz konusudur. Medreselerin içerisine de genellikle ilim hakkında büyüklü-küçüklü levhalar serpiştirilmiştir. Daha önce Ali Emîrî Efendi Kütüphânesi olarak anılan, bugün Millet Kütüphânesi olarak hizmet veren Feyzullah Efendi Medresesi'nin küçük birer sanat eseri olan odalarında bu türden küçük levhalar göze çarpmaktadır.

Eski devirlerde zamanı tâkip hattâ tâyin eden, "saatleri ayarlama kurumları" olan muvakkithânelerin alınlarında da saat, zaman, mevsimler, ya da güneş ve ay'la alâkalı, çeşitli söz ve mânâ sanatlarıyla bezenmiş manzûmeler bulunur ki Fındıklı Nusretiye Câmii'nin hemen yanında bulunan muvakkithânedeki meselâ yine İzzet bu vâdide:

*İki târih-i mücevher arz eder her gün felek
Bilse İzzet sana ol mihr-i cihânın himmetin*

*Dâver-i devrân yaptırdı muvakkithâneyi
Mülkü ihyâ etmenin ol şah buldu sâatin*

demektedir. Bir dönem Emîrgân Spor Kulübü'ne tahsis edilen, şimdilerde ise bir çay bahçesinin emrine verilen 1844 târîhli Emîrgân Muvakkithânesi'nin de Ziver Paşa imzâlı nefis bir kitâbesi vardır. Yenikapı Mevlevîhânesi'ne âit muvakkithânenin kitâbesi ise, içinde bulunulan mekânla bütünleşen, anlamlanan ifâdeler taşır. Muvak-

kithânenin bânisi, külliye içinde bir de kütüphâne yaptırmış olan Abdurrahman Nâfiz Paşa'dır. Paşa, Mevlevî bir hassâsiyetle kitâbenin sonunda şöyle demiştir:

*Târihini mucemle hod bânisi Nâfiz söyledi
Vakti bilen can eyleye hemvâre hayr ile duâ*

Dünyâyı her şeyin birbirine girdiği, düzensiz, kirli, bulanık ve “bunaltı” veren bir kaos ortamı olarak gören batılı filozof ve sanatçıların aksine Müslüman-Türk sanatkârı için âlem bir âhenk ve uyum şâheseridir. Bu uyuma dikkat eden, bunu idrak ve ifâde etmeye gayret eden klasik kültürümüz her alanda bir simetri ve âhenk yakalamaya çalışır. Ortaya koyduğu her şeye de kendisiyle uyumlu parçalar ekler. Câmi ve diğer mîmârî eserlerin kapılarına, dâima kapıyla, girmekle, girişle ilgili ibâreler koyar. “Üdhulûhâ bi selâmin âminin”³⁴, ya da “Allahümme yâ Müfettihal ebvâb iftahlenâ hayral bâb”³⁵ ya da “Yâ Fettâh” gibi ibâreler koyulur. İnsanların mâbetten çıkarken görmeleri için de cümle kapılarının üzerinde İstanbul'un bâzı selâtin câmilerinde görüldüğü gibi “El kâsibu habibullah” (Kazanan Allah'ın sevgilisidir) hadis-i şerifi yazılabilir. Bu, elbette ibâdeti bitirip maişet dünyâsına dönmek, rızık kazanmakla ilgilidir. İstanbul'da aynı ibârenin yazılı olduğu bir diğer kitâbe, alış-veriş, ticaret mekânı olması dolayısıyla Kapalı Çarşı'nın Fesçiler Kapısı üzerinde bulunur. Alexandre Vallaury'nin eseri olan ve inşâsı 1892'de tamamlanan Karaköy'deki Osmanlı Bankası'nın iki kitâbesinden birisi de budur.



³⁴ Hicr s

³⁵ “Ey kapıları açan Allah'ım! Bize maddî-manevî, en hayırlı kapıları aç”

Câmilerin dış cephelerinde olduğu gibi içlerinde de gerçekten dikkat çekici bir levha ve kitâbe zenginliği söz konusudur. Atalarımız, oldukça aydınlık, yüksek, geniş ve ferah tutmaya gayret gösterdikleri bu mâbetleri “mine'l- bâb ile'l- mihrâb” hüsn-i hattın en güzel örnekleriyle süslemişlerdir. Müezzin mahfillerinde çoğu zaman ilk müezzin olması hasebiyle Bilâl-i Habeşî'nin adı “Yâ Bilâl-i Habeşî” yazan levhalarla yâdedilirken, Kur'ân-ı Kerim başta olmak üzere dînî-tasavvufî eserlerin bulunduğu kütüphâne veya kitapların yer aldığı bölmelerin üstlerinde, ilk emir “Oku!” nidâsının orijinali “İkra, bismi rabbikellezi halak” âyeti dikkati çeker. Mihrâbın üzerinde ise dâima “... küllemâ de hale aleyhâ Zekerîyya'l-mihrâb”³⁶ ya da “... fevellî vecheke şatral Mescidi'l- Haram”³⁷ âyetleri vardır. Mâbetlerin her cüz'ü, her kısmı kendisiyle uygun bir “yüce söz”le süslenmiş, tamamlanmıştır.



İstanbul'un 19. asırdan kalma resmî ve gayr-i resmî binâlarının pek çoğunda, Allah'ın hükmü ve kudreti karşısında kulun âcizliğinin ikrârı olan “Yâ Mâlike'l-Mülk” (Ey, mülkün gerçek sâhibi/Mülk Allah'ındır) ya da Ordu Caddesi üzerindeki Harikzedegân Apartmanları'nda görüldüğü üzere “Yâ Hâfız” seslenişleri göze çarpar. Söz konusu apartmanlar 1918 târîhli büyük Cibâli-Fâtih yangınında evlerini kaybeden “harik-zede”ler için yapılmış, Mîmar Kemaleddin

³⁶ Âl-i İmran sûresi, 37. âyet, “Zekerîyya, (Meryem'in) yanına mihrâba her girişinde, onun yanında bir nızık bulurdu”

³⁷ Bakara sûresi, 144. âyet: “Haydi, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir”

tarafından 3 yılda tamamlanmıştır. “Yâ Hâfız” “Ey Koruyan (Allah)” demektir ve bu ifâde deprem, yangın gibi felâketler karşısında bir sığınmayı ifâde eder ki bir nev’i “mânevî sigorta” olarak kabul edilmiştir. Söz yangından açılmışken bugün İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü bahçesinde bulunan ve tepesinde yanan renk renk ışıklarla havanın nasıl olduğunu-olacağını gösteren Beyazıt Yangın Kulesi kitâbesinin bir yerinde İzzet Molla’nın:

*Dâr-ı mülkü etmesün bu kulleye muhtâc Hakk
Ziyet için etmiş olsun şâh-ı mülk-ârâ binâ*

dediğini hatırlatalım.

Son yıllarda öneminin farkına varılan mezar taşı kitâbelerinde de çok zengin bir yapı vardır. Genellikle şâhidenin zirvesinde Allah’ın “bekâ”sı ve kulun “fenâ”sını vurgulamak bâbında “Hüve’l-bâkî” (Bâkî olan O’dur), “Hüve’l- Hallâku’l-Bâkî” (O Yaratan’dır ve Bâkî’dir) ya da “Hüve’l-Hayyü’l-Bâkî” (O dâima diridir ve bâkîdir) gibi ibâreler bulunur; bâzen de “Yâ Latîf” gibi Allah’ın lûtfuna ilticâ edişi ifâde eden yakarışlar göze çarpar. Bugün artmasına sevinçle şâhit olduğumuz çalışmalardan öğreniyoruz ki mezar taşlarında vefat eden kişinin meslek, meşrep veya mezhebine uygun metinler görülmektedir. Ölen kişi meselâ bir denizci ise, deniz, sâhil, kıyı, gemi, dalga vs. deniz literatürüne âit kelime, kavram ve terimlerle süslenmiş şiirler yer alabilir, bir dervişse tasavvûfî neşve ve lugatla yazılmış “Lâ mevcûde illâ Hû” (O’ndan başka “var” yoktur) başlıklı manzûmeler bulunabilir.

Bu dış cephe kitâbelerinden başka çeşitli esnaf grupları da “Er-rızku al-Allah” gibi bâzen genel bâzen de kendi zanaatlarına, iş kollarına has metinlerle dükkânlarının duvarlarını süslemişlerdir. Meselâ berberler, Hazret-i Peygamber’in aynı zamanda berberi olan Selmân-ı Fârisî’yi anarak, genellikle ta’lik harflerle

*Her seherde besmeyleyle açılır dükkânımız,
Hazret-i Selmân-i Pâk’dır pîrimiz üstâdımız
Lâfla dükkân açılmaz, boş yere etme telâş*

Selmân-ı Pâk de gelse parasız olmaz tıraş

yazan levhalar asarlarmış.

Diğer meslek erbâbı da:

*Her sabah Besmeleyle açılır dükkânımız
Hakk'a îmân ederiz, Müslüman'dır şânımız.*

*Eğrisi varsa bizden, doğrusu elbet sizin
Hilesi hurdası yok, helâlinden mâlımız*

*Müşterilerimiz velînimet, yârânımız yârimiz
Ziyâdesi zarar verir, kanaattir kârımız*

ya da

*Dükkân kapısı Hak kapısıdır Hakk'a yalvar
Çeşmim gibidir akmasa da damlar*

şeklindeki manzum parçaları dükkânın görünür bir yerinde bulundurmışlardır.

Ticâret ve zanaat hayâtında şahit olduğumuz bu mânevî arka plan ve zenginlikte elbette ahîlik kültürünün yoğun bir tesiri vardır. Pek çok zanaat ve sanat kolunun, kendisini bir sahabeye, velîye ya da mübârek kabul ettiği bir şahsa bağlayarak maddî bir uğraş alanı olan zanaat veya ticâreti mânevî bir kaynağa dayandırması, kültürün madde-mânâ, ruh-beden gibi birbirine zıt gibi görünen unsurları kaynaştırmaktaki maharetinin somut göstergesidir.

Payitaht İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun hemen bütün şehir ve bölgelerinde binâlar bu tür kitâbelerle süslenmiş, zenginleştirilmiştir. Tabî ki kitâbe kültürü Selçuklu veya Osmanlılara münhasır değildir. Fakat Türk-İslâm mîmârisinin vazgeçilmez unsurlarından olan bu küçük şaheserlere atalarımızın çok ince bir hassâsiyet gösterdikleri kesindir. Yazının başında değinildiği gibi, bâzı eserler için tek kaynak durumunda olan; mîmârî, edebiyat, hat ve hakkâklık başta olmak üzere pek çok sanatın iç içe geçtiği, berâberce oluşturdukları bu güzelliklere hayâtiyet kazandırılmasını temenni ediyoruz.

Peyâmi Safâ'nın *Bir Akşamdı* Romanında Ahlâkî Açıdan Âile

Can Şen³⁸

Giriş:

Romancılığının yanında aynı zamanda bir mütefekkir de olan Peyâmi Safâ'nın düşüncelerini sâdece fikrî yazılarında değil, romanlarında da kurgunun içinde eritilmiş olarak görürüz.

Onun fikir adamlığı aldığı tahsille kazanılmış bir meziyet değildir. O mütefekkir vasfını kendi cehti ile elde etmiştir: “Doğru dürüst bir ortaokul tahsili görmemiş, çok genç yaşta ekmek parası kazanmak zarûretiyile çalışmaya atılmış ve belki de daha çok bu zarûretle, on beş yaşında ilk eserini vermiş bir insanın, fikir adamı olarak kendisini yetiştirmesi ve bunu etrâfına kabul ettirmiş olması çok az rastlanan hâdiselerden birisidir. Zîra, fikrî ve ilmî meseleler Allah vergisi sanatkâr kabiliyetleriyle halledilmesi mümkün olmayan şeylerdir. (...)”³⁹ Fakat o, imkânsızlıklara rağmen çetin engeller aşarak edebiyâtımızın büyük bir romancısı ve düşünce hayâtımızın önemli bir mütefekkeri olarak târih sahnesindeki yerini almıştır. O kadar ki, onun eserlerinde ortaya koyduğu düşüncelerin hak ettiği gibi irdelenmesi hâlinde millet olarak yaşadığımız pek çok soruna çözüm bulabileceğimizi düşünmekteyiz.⁴⁰

Yazımızda bu doğrultuda Safâ'nın *Bir Akşamdı*⁴¹ romanını ahlâkî açıdan âile kavramı bağlamında ele alacağız. Safâ'nın bu romanın-daki kişileri âile kavramına yaklaşımları doğrultusunda

³⁸ Celâl Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. cansen20@gmail.com

³⁹ Ergun Göze, *Peyâmi Safâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 19.

⁴⁰ Can Şen, “Peyâmi Safâ'yı Anlamak”, *Bize Göre*, Aralık 2009, s. 8.

⁴¹ Peyâmi Safâ, *Bir Akşamdı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995 (Metin boyunca parantez içerisinde verdiğimiz sayfa numaraları bu eserdir.)

inceleyeceğiz.

2- İnceleme:

Peyâmi Safâ'nın ilk baskısı 1924 yılında yapılan *Bir Akşamı* adlı eseri, anne-babasıyla İzmit'te yaşayan ve akrabâsından bir zâbit olan Kâmil'le berâber, onunla evlenmek amacıyla İstanbul'a kaçan Meliha'nın ahlâkî düşüşünün romanıdır.⁴² Romandaki dört kişinin (Meliha, annesi, Kâmil ve Ferdi) davranış ve düşünceleri âile ve ahlâk kavramları açısından dikkat çekicidir. Yazımızın bu kısmında bu dört şahsı bu kavramlar karşısındaki durumları bağlamında inceleyeceğiz:

a) Meliha'nın Annesi: Meliha'nın annesi, âilevî nâmus kavramından uzak bir kadındır. Safâ, onu şu şekilde anlatmaktadır: "(...) Meliha'nın babası İstanbul'da evlendi ve kızı orada doğdu. On sekiz senelik hâtıra. Lâleli'deki eve iç güveysi girmişti. Yirmi dokuz yaşlarında idi, karısını, ilk defa, koltukta gördü, içine bir ağlamak geliyordu, bu vakit kendisine bahtiyar olamayacağını hissettiren illhâm-ı Rabbânî midir? Sonra neler olmadı, neler... Kaç kere boşanmaya kalktı. Ne dedikodular duydu... İlk önceleri karısının gözyaşlarına inandı. Sonra Meliha dünyâyâ geldi!.. Biraz onunla avundu... Sonra gene türlü vakâyi... Bu karı bir kere evinden kaçtı ve bir hafta gelmedi, hiçbir yerde bulunamadı. Sonra kendi ayağıyla geldi ve yalvardı. İtiraf da etti, kendini affettirdi. Niçin? Meliha'nın anasıydı. Baba, ya cellât, ya kurban olacaktı. Cellât olmadı, kabul etti. Şüphede seneler... Ah İstanbul!... Nihâyet bu İzmit'e çekilmekten başka ne çâre? Dört sene biraz rahat gibiydi, kadın da şarkılarını biraz kesmişti. (...)" (s. 25).

Anne, bu satırlardan da açıkça anlaşılabilir gibi ahlâkî eksik bir kadındır. Evli olmasına rağmen kendi zevkine göre yaşamaktan uzak durmamaktadır. Evde babanın rahatsız olmasından çekinmesizin şarkılar söylemekte, neşesini bozacak hiçbir kâideye hayâtında yer vermemektedir. Bu yüzden baba, içten içe kendini yemiş, verem olmuştur. Meliha'nın babası günden güne erir ve Kâmil'le berâber

⁴² Romanın ayrıntılı incelenmesi için bakınız: Mehmet Tekin, *Romanca Yönüyle Peyâmi Safâ*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 109-127.

kızının İstanbul'a kaçması üzerine dayanamayarak ölür. Ama babasının asıl kâtili annedir. Âile kavramı yaşantısında bir görüntüden ibâret olan anne, tavırları ile kocasını çökertmiştir.

Anne ahlâkî olarak o kadar aşağılardadır ki evlerine misâfir olarak gelen ve akrabâlarından olan genç ve yakışıklı zâbit Kâmil ile, kızının da bunu hissetmesine rağmen, yakınlaşmaktan çekinmez (s. 10, 13). Annenin Kâmil'le yakınlaşması için ne evli olması, ne Kâmil'in akrabâlarından olması, ne de kızının bu durumu hissetmesi engel değildir. O, yazarın da eserin birkaç yerinde vurguladığı gibi, etrâfındakilere zarar verecek kadar şen (s. 65) ve şirret (s. 92) bir kadındır.

b) Kâmil: Melihaların uzaktan akrabâsı olan Kâmil mağrur bir askerdir. Roma târihine meraklıdır. İhtiraskâr ve sergüzeştçi bir Don Juan örneği olarak karşımıza çıkmaktadır romanda. Âile kavramına yaklaşımı oldukça uç noktalardadır. Bir savaştan İstanbul'a dönerken önce İzmit'e, Melihalara, uğrar ve burada önce Meliha'nın annesi ile yaklaşır daha sonra ise evlenme vaadiyle Meliha'yı İstanbul'a götürür. Meliha'nın hasta babasının kızının İstanbul'a kaçmasına dayanamayarak ölmesi üzerine Meliha'yla evlenmek zorunda kalan Kâmil ahlâkî açıdan düşük bir erkektir. Bir Don Juan olarak aşka inanmamaktadır: *"Bütün tanıdığı kadınları gözlerinin önüne getirdi. İlk önceleri kendi de bu münâsebetlerin bir şeyle, bir mühim sonla biteceğine inanırdı, ilk önceleri her tanıdığı kadınla evlenmek hülyâsı kurardı ve sanırdı ki aşk, izdivâca giden en güzel yoldur; ancak zaman geçtikten ve tecrübeler tecrübeleri tâkip ettikten sonradır ki, o, meslekte eskimiş bir şoför gibi yolların nereye çıktıklarını sezmeye başladı. Her kadın münâsebetinde ve bütün ihtiraslarda yolların nereye çıktığını bilmek: İşte yaşamının hüneri! Bütün yollar Roma'ya çıkar."* (s. 31). Kâmil, kadın konusunda aç bir dev gibidir: *"(...) Dünyânın bütün kadınları benim nazarımda bir tek kadın teşkil ederler; hepsine mâlik olmadıkça kadın ihtirâsını tatmin etmeye imkân yoktur; bunun için hiç olmazsa her tipten birer tâneye mâlik olmaya mecburum; yoksa yaşadığıma inanmam. (...)"* (s. 100). Görüldüğü gibi Kâmil'in nazarında kadının şahsiyetinin önemi yoktur. Kadın, elde edilmek istenen bir metâdır onun için.

Kâmil, kadın-erkek ilişkilerinde geleneklere karşıdır: “(...) Kâmil ananeşikendir, eskiye ve her şeye benzeyeni sevmez, izdivaç onun gözünde âmiyânedir, hiç olmazsa evlenmenin merâsimini değiştirerek ona biraz mümtâziyet vermek ihtiyâcını hisseder. Bir kızı âilesinden istemek? Bu Kâmil'in yapamayacağı bir şeydir.” (s. 89).

Kâmil'in verdiğimiz örneklerden kadına ve evliliğe bakışı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bunların yanında Kâmil'in âile ve akrabâlık kavramlarına yaklaşımı da sıra dışıdır. Çocuğun kendisini büyüten anne babaya karşı hiçbir sorumluluğu olduğuna inanmaz. Anne ve baba çocuk sâhibi olup olmamakta özgürdürler ve dünyâya getirip büyüttükleri çocuklarından ileride ilgi ve destek beklemelidirler ona göre. Kâmil'e göre her insan kendinden öncekilere (ana-babasına) değil, kendinden sonrakilere (çocuklarına) karşı sorumludur (s. 109-110). Bu yaklaşımın marazî bir bakış açısı olduğu kesindir. Kâmil'in düşüncesine göre hareket edilirse, bir zaman sonra yaşlanıp yardıma muhtaç duruma düşen yaşlıların durumu ne olacaktır? Kâmil, bunu umursamamaktadır. Kâmil'in bu düşünceleri daha barbarlaşmış bir şekilde Hitler Almanya'sında yaygınlaşmıştır. M. Atâ Anbarcıoğlu, *Semih'in Defteri* adlı romanında Nazi gençliğinin ihtiyarlara karşı tutumunu şöyle aktarmaktadır: “(...) Niye yaşıyorlar bunlar! Ne için, kimin için? Asalak olmaktan başka bir işleri yok bunların. O halde onlar kendileri istemeli artık ölmeyi. (...)”⁴³ Bu romanda yaşlılar bir zaman sonra huzur evlerine terk edilmekte ve hattâ öldürülmektedir.⁴⁴ Bu örnek, bize Kâmil'in düşüncelerinin nasıl bir hâle dönüşebileceğini göstermektedir. Ana babasını umursamayan Kâmil, kendisi yaşlanınca ne olacağını aklının ucundan bile geçirmemektedir.

Bu hâlet içerisindeki Kâmil, âilesine Meliha'yla evleneceğini bile bir gün önceden bildirmişti. Onların görüşünü almaya gerek duymamış, onların bu evlilik hakkında ne düşüneceğini umursama-

⁴³ M. Atâ Anbarcıoğlu, *Semih'in Defteri*, Gümüş Matbaacılık (yayın ili ve târihi yok) s.170.

⁴⁴ Anbarcıoğlu, a.g.e. s. 168-174.

mıştır (s. 99).

Kâmil, bir Don Juan, kadına doymayan bir çapkın olarak Meliha'yla evlendikten sonra da daha önceden ilişkisi olduğu kadınlarla gayrimeşru ilişkilerini sürdürmeye devam eder. Evli olması onun için buna engel değildir. İlişkide olduğu kadınların da evli olmasını ya da başka erkeklerle ilişkilerinin olmasını umursamaz (s. 128, 133-134).

Bir Akşamı romanının en şaşırtıcı vak'ası ise Kâmil'in Meliha ile evlendiği zaman aslında bir Fransız kadınla evli olmasıdır. Kâmil, 1. Dünya Savaşı'ndan önce Fransa'da bulunduğu zaman alışveriş yaptığı bir kumaş mağazasının sâhibinin kızı olan Bert'i kendine âşık etmiş ve Meliha'da olduğu gibi âilesinden kaçırarak İstanbul'a getirmiş ve evlenmiştir. Kâmil'in Bert'ten Selçuk adında bir oğlu da vardır. 1. Dünya Savaşı çıkınca Kâmil, cepheye gitmiş, Bert de savaşın bitmesini beklemek için Fransa'ya dönmüştür. Fakat Kâmil, umursamaz tavırlarını çocuğunun annesine karşı da göstermektedir. Ona savaş bitince İstanbul'a dönmemesi için telgraf bile çekmiş, fakat bu telgraf Bert'e ulaşmamış, çocuğunu alan Bert İstanbul'a gelmiştir. Evinde Kâmil'in karısı olduğunu söyleyen başka bir kadınla karşılaşan Bert de Kâmil'in daha önce evlendiğini bilmeyen Meliha da şok geçirirler. İki kadının arasında kalan Kâmil, küçük bir şaşkınlıktan sonra müstağni tavırlarını sürdürür ve güzel lâflarla, yalanlarla iki kadını da iknâ eder. İki ayrı evde iki karısıyla da yaşamayı onlara kabul ettirir (s. 142-178). Kâmil, bu kadar pişkin ve bu kadar âile kavramından yoksun bir adamdır.

Hem Meliha ile hem Bert ile ayrı evlerde yaşamaya başlayan bir yandan da çapkınlıklarına devam eden Kâmil, Meliha'nın başka erkeklerle ilişki kurmasına da engel olmaz. Bu arada Kurtuluş Savaşı'nın başlaması üzerine cepheye giden Kâmil yazdığı mektuplarda (s. 248-249) her ne kadar karısının bu durumundan rahatsız gibi görünüyorsa da onun bu duruma düşmesinin sebebi Kâmil'dir. Kâmil, kendisi ahlâken yoz bir insan olmasının yanında suçsuz Meliha'nın da ahlâken düşmesine sebep olmuştur.

Harpte aldığı kurşun yarasıyla ölen Kâmil'in şehâdeti ise okuyucuda îmanlı bir Türk neferinin şehit olmasından ziyâde bir nevi Firavun îmânı intibâi bırakmaktadır.

c) **Meliha:** Ahlâken düşkün bir anne ile nâmuslu ama saf ve karısına gösterdiği müsâmahanın rûhunda meydana getirdiği keder yüzünden hasta olan bir babanın kızıdır Meliha. Meliha, annesinin huylarının babasını hasta ettiğini bilmekte bu yüzden annesinden içten içe nefret etmekte ve babasına acımaktadır.

Meliha, romanın başlarında suçsuz ve temiz bir genç kızdır. Annesinin hafifliklerinden rahatsız olmaktadır. Gençliğin dürtüleriyle yaşamak, eğlenmek, mutlu olmak isteyen bu genç kız İzmit'te sıkılmaktadır. Âilesinin durumu da onu boğmaktadır. Bir gün evlerine çıkıp gelen Kâmil, Meliha'nın tüm hayâtını değiştirir. İçinde kabaran "yaşamak arzusu" Meliha'nın Kâmil'e kanmasına sebep olur. Meliha'nın içinde bulunduğu durumdan sıkıldığını fark eden ve bunu bir avantaj olarak kullanan Kâmil'in Meliha'yı iknâ etmesi çok zor olmaz. Ona daha câzip bir hayat vâdeden Kâmil, Meliha'yı İstanbul'a kaçıtır.

Kâmil'in çapkınlıkları ve yalanları bir zaman sonra Meliha'nın evlilik, âile gibi kavramları sorgulamasına sebep olur. Meliha kendisini bir oyuncak gibi hissetmeye başlar (s. 95). Meliha, aldatıldığını anladığında, Kâmil'in aslında evli olduğunu öğrendiğinde artık başka bir Meliha'dır. "Yaşamak arzusu" ile peşine takıldığı, vaatlerine kandığı Kâmil'in bir Don Juan olduğunu fark ettiğinde hayâlleri yıkılmış, âilevî ahlâka olan inancı zedelenmiştir. Artık ahlâk kavramını bir köşeye atan Meliha, Kâmil'den intikam almak amacıyla önce Kâmil'in arkadaşlarından çapkın Ferdi ve daha sonra başkalarıyla birlikte olur. Romandaki en akli başındaki kişi Cevat, Meliha'yı uyarır ama o, intikam fikrini bir kere aklına sokmuştur. İntikâmının kendisini nâmusuz bir kadın yapacağını fark edemez, ettiği zaman da umursamaz. Artık onun için aşk, sadâkat, nâmus ve âile kavramları ölmüştür.

Bir zaman sonra başka erkeklerle berâber olmak da Meliha'yı

intikam için tatmin etmemeye başlar. Çünkü Kâmil'i aldatmak için berâber olduğu her erkek (ilk olarak Ferdi) bir zaman sonra onu bir mendil gibi köşeye atmıştır. Artık Meliha, bir erkeğin hayâtını karartmayı kendisine amaç edinir. Erkekler nasıl onu mahvettiyse o da bir erkeği mahvetmelidir: “Onlardan zayıfını bulmak lâzım. Bir zavallı ki tazyik altında iyice debrensın, fakat silkinemesin ve mukâbele edemesin. Bir zavallı ki bütün hemcinslerinin zulümlerini ödesin.” (s.232). En sonunda Meliha'nın karşısına çocukluk arkadaşı Sermet çıkar. Akli dengesi sorunlu olan Sermet'i Meliha kendisine bağlar ve bir zaman sonra çekilerek ona ağır bir darbe vurur. Buna dayanamayan Sermet ölür (s. 267). Meliha emeline ulaşmıştır, fakat yaptığı kötülüğün azâbı rûhen ezer onu. Romanın sonunda Meliha her açıdan çökmüş bir insan olarak annesiyle berâber İzmit'e döner.

d) Ferdi: Kâmil'in arkadaş çevresinde yer alan Ferdi, ahlâkî açıdan Kâmil gibi düşük fakat Kâmil'den daha iptidâî bir şahıs olarak karşımıza çıkar. Meliha'yı ilk gördüğü andan itibâren (s. 130) onun sâdece fizikî çekiciliği ile ilgilenen Ferdi, arkadaşının karısı olmasına rağmen Meliha'yı elde etmek için çabalamaktan geri durmaz (s. 212- 224). Onu elde ettikten bir süre sonra ondan sıkılan Ferdi, onu kullanıp atmış olmaktan da hiç rahatsız olmaz (s. 228-230). Çünkü Ferdi, tek bir kadına uzun süre bağlı kalamayacak kadar çapkın bir erkektir.

Safâ'nın *Bir Akşamı*'dan sonra yayımlanan romanı *Canan*'da (1925)⁴⁵ yer alan Selim karakteri de Ferdi'nin yaptığı gibi en yakın arkadaşı Lâmi'nin karısını baştan çıkarır.⁴⁶ Peyâmi Safâ'nın bu zihni-yetteki kişilere farklı romanlarında yer vermesi onun bu konudaki rahatsızlığını vurgulamaktadır.

3- Sonuç:

Bir Akşamı romanının öne çıkan şahısları Meliha, annesi, Kâmil ve Ferdi'nin yanında ahlâken sorunlu -Neriman gibi- farklı

⁴⁵ Romanın ayrıntılı incelenmesi için bakınız: Tekin, a.g.e. s. 128-141.

⁴⁶ Hakan Sazyek, “Canan'da Batılılaşma Açısından Aile”, *Türk Dili*, sayı: 433, Ocak 1988, s. 40

kişiler de vardır. Biz yazımızda sâdece öne çıkan dört kişinin âile ve ahlâk kavramları karşısındaki tavırlarını ortaya koymaya çalıştık. Safâ, ilk romanı *Sözde Kızlar*'dan başlayarak bütün romanlarında ahlâk, âile, kadın ve erkek ilişkileri konularına eğilmiştir. Safâ'nın romanlarında âile anlayışının irdelendiği en belirgin romanlar ise *Bir Akşamdı* ve *Canan*'dır.⁴⁷ Safâ, pek çok yazısında da kadın-erkek ilişkilerine ve âile kavramına eğilmiştir.⁴⁸

Bir Akşamdı romanındaki şahısların ahlâk ve âile anlayışlarını Safâ'nın tasvip etmediği açıktır. Romanın belki de en ahlâklı olan kişisi, Meliha'nın babası bile Safâ tarafından tasvip edilmez. Çünkü o, karısının ahlâksızlıklarına onun göz yaşlarına kanarak sessiz kalmıştır. Bu ise babanın sonu olmuştur.

Romanda Meliha, annesi ve Kâmil hiçbir şekilde mutlu olamamışlardır. Bu sanki Safâ'nın onlara verdiği bir çeşit cezâsıdır. Aslında bir cezâ olmanın yanında onların düşüşü ve harap oluşları; ahlâkî açıdan âile kavramına zıt hareket eden, âilenin toplumdaki düzenleyici yapısını inkâr eden, Kâmil gibi zevkine, ihtiraslarına göre hareket edenlerin sonunu ortaya koymakta ve yazar tarafından bir uyarı olarak okuyucunun insâfına sunulmaktadır.

Kaynaklar:

- Anbarcıoğlu, M. Atâ, *Semih'in Defteri*, Gümüş Matbaacılık (yayın ili ve târihi yok)
- Göze, Ergun, *Peyâmi Safâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank. 1987.
- Safa, Peyami, *Bir Akşamdı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995
- Safa, Peyami, *Kadın-Aşk-Âile*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999
- Sazyek, Hakan, "Canan'da Batılılaşma Açısından Âile", *Türk Dili*, s. 433, Ocak 1988
- Şen, Can, "Peyâmi Safâ'yı Anlamak", *Bize Göre*, Aralık 2009
- Tekin, Mehmet, *Romancı Yönüyle Peyâmi Safâ*, Ötüken Neşriyat, İst. 1999

⁴⁷ "(...) Nitekim *Canan* da onun romanları içinde âileyi ve bu kurumun yanlış batılılaşmadan payını önemli ölçüde alan sosyal hayatta uğradığı tehlikeleri ön plana çıkaran bir edebî eser olarak dikkat çeker." Sazyek, a.g.y. s. 41.

⁴⁸ Bakınız: Peyâmi Safâ, *Kadın-Aşk-Aile*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999

Kuşlar

Mehmet Zeki Akdağ

Müslüman kuşlardır konan bahçeme,
Tohum bırakır, güle giderler...
Umutsuzluk dolu yüreklerimiz,
Yağmura hasretken çöle giderler...

Kanadını ak şafaktan indirme!
Has bahçemi çoraklara döndürme!
Meş'alemi servilikte söndürme,
Zulmete saplanır, sele giderler...

İklimler hu... çeker kanat sesinde,
Ne yapsın gökyüzü terlemesinde?
İnanmış ninemin ferâcesinde,
Sır dolu nakışlar tüle giderler...

Düşlerin dışında bu âlem yoktur
Ağaca ruh veren yalnızca köktür
Akıla sığmayan bir deliliktir
Arıyı öldürüp bala giderler...

Okuduklarım-Gördüklerim Duyduklarım

Kemal Y. Aren

F âtîh Projesi ve Değirmen Taşı Hikâyesi

Önce bir hikâye:

“Vaktiyle bir bey, oğlunun gayb ilimleri tahsil etmesini arzu etmiş. Aranmış taranmış bu konuda ehil bir hoca bulunmuş. Beyzâde hocanın rahle-i tedarisine teslim edilmiş. Aradan uzun bir zaman, belki beş sene, belki on sene geçmiş, hoca talebesinin bu ilmi öğrendiğini babaya bildirmiş. Sıra beyzâdenin baba önünde imtilhan vermesine gelmiş. Baba, hoca ve talebe karşılıklı oturmuşlar. Talebe heyecanlı, hoca eserinden emin, baba meraklı. Meraklı ama bu sırada usulca parmağından çıkardığı yüzüğünü avucunun içine almış ve :

-Evet yavrurum, söyle bakalım avucumun içinde ne var? Demiş.

Beyzâde gözlerini tavanla duvarın birleştiği çizgiye kaldırmış, dudakları mırıl mırıl, neden sonra mühim bir keşifte bulunanların heyecânı ile:

- Babacığım avucunuzdaki nesne yuvarlak bir şey!

Baba memnun, mütebessim:

- Aferin evlâdım, bildin! Peki ne olduğunu da söyle bakayım!

Beyzâde yine uzaklara bakarak gözlerini kısmış, bir takım hesaplar yapıyor, bir ara avucuna parmağıyla yuvarlaklar çiziyor ve nihâyet beşûş bir çehre ile gözlerini babasına kaldırıyor:

- Efendim, avucunuzdaki nesnenin ortası delik!

Baba haddinden fazla memnun,

- Tamam çocuğum bunu da bildin. Gerçekten ortası delik! Hadi söyle bakalım ne var avucumda?

Çocuk kendinden son derece emin, şevkle söyler:

- Değirmen taşı babacığım!...?

Baba hayretle gözlerini hocaya çevirir:

- Bu ne iş hocam?

Hoca başı önünde, ellerine bakar ve ağır ağır:

- İlim öğretilir ama ferâset dâd-ı Hak'tır, beyim der!"

Pek çoğumuzun, pek çok defâlar dinlediği bu hikâyeyi niye anlattım?

Şunun için,

Şubat ayı içinde önce başbakanımız müjde olarak, bilâhare millî eğitim bakanımız tafsilen ilân ettiler ki,

"Eğitimde Fâtih Projesi adını verdikleri çok geniş kapsamlı, çok önemli ve büyük meblâğlara bâliğ olacak bir atılım başlatılmıştır." Proje başlığının açılımı: "Fırsatları Artırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi". Baş harfleriyle "FÂTİH" kelimesi yazabilmek için bir hayli zorlanıldığı anlaşılıyor ama şükârâna vesiledir, emeği geçenlerden Allah râzı olsun

Gazetelere akseden açıklamalardan anladığımıza göre proje, eğitimde yeni teknoloji devrimi başlatacak. Şöyle ki, sınıflara 'Akıllı tahta' konacak ve öğrencilere verilecek 'tablet bilgisayarlar' ve 'zenginleştirilmiş e-kitaplar' aracılığıyla dersler yapılacaktır...

Proje üç yılda tamamlanacak, ön tahminlere göre 8-10 milyar liraya mâl olacak. Yine açıklamalardan anlaşıldığına göre bu teknolojik donanım sâyesinde öğrenci, kitap taşıma, defter-kalemle boğuşma işkencesinden kurtulacak.

Netîce itibâriyle bu donanım, hâfızanın, 'yutulmaya hazır lokma' hâline gelmiş şeklidir.

Tam bu noktada aklıma bir hikâye daha geldi, müsâdenizle onu da buraya alıverelim:

"Adamın biri ipek böceğinin kozadan kelebek hâlinde nasıl çıktığını merak etmiş. Ve başlamış hâdiseyi incelemeye: Görmüş ki, koza içindeki kurtcuk vakti gelince kozanın tepesinde küçücük bir delik açıyor, oradan binbir zahmetle, ezile büzüle çıkıyor, çıkıyor ama harcadığı güç kuvvet tükeniyor, bir süre baygın kaldıktan sonra ancak, kanatlarını açıp uçabiliyor.

Adam kurtçuğun hâline çok acınmış, yardım etmek istemiş, bu defa yandaki kozanın deliğini genişletmiş. Bu sâyede kurtcuk rahatlıkla kozadan

çıkmuş, kelebek olarak her şeyi tamam ama uçamamış. Bir süre sonra da ölmüş.

Meraklı dostumuz, bunun neden böyle olduğuna akıl erdiremediği için konunun uzmanı olan bir arkadaşına durumu anlatmış ve sormuş. Arkadaşı:

- Ah benim merhametli dostum, sen kelebeğe iyilik yapayım derken zulmetmişsin. Çünkü o, kozadan binbir zorlukla çıkarken bu zorlanmadan dolayı kanatları yağılamıyordu. Buna mâni olduğun için kelebeğin kanatları güçsüz kaldı, uçamadı ve öldü."

*

Genelde zorluklar azmi kamçılar ve insanı başarıya ulaştırmada kuvvetli bir etken olur. Hazırlap elde edilenin kıymeti bilinmez, kaybolmasından da korkulmaz.

*

Kaldı ki mevzûmuz eğitim olduğu için söylüyorum: Varılmak istenen hedef, hâfızaya bilgi yüklemek değil, onca bilgiyi kullanma yollarını öğrenmektir. Bu da muhâkemenin açılması, geliştirilmesi ve işletilmesi ile olur. Bunu da tablet bilgisayar- akıllı tahta iletişimi sağlamaz. Bu teknolojinin öğrencilere kazandıracağı şudur:

Evini sırtında taşıyan kaplumbağadan sırtındaki, hilkatın verdiği muhteşem kabuğu almak! *'Bu sana ağırlık veriyor, hareketlerini ağırlaştırıyor, elâleme "Kaplumbağa adımı" tâbiri ile gülünç oluyorsun," diyerek. Ve "evsiz kalma, gel sana güzel bir kulübe yapalım, orada yat, kalk, çık rahatça dolaş, gene gel evcağzında otur' demeye benzer.*

Kaplumbağaya iyilik mi ettiniz?

Merhametten maraz hâsıl olur, sözü bu durumlar için söylenmiş.

*

Beyler öğrencinin hâfızasını dumûra uğraticı bir teknoloji ile karşı karşıyayız.

Eylül 2011 de *New York Times* gazetesinde ve 4 Şubat 2012 târihli *Los Angeles Times* gazetesinde neşredilen yazılarda: *"Bu gösterişli teknolojilerin eğitime gerçek katkısı nedir?" sorusuna, cevap aranıyor ve yapılan esaslı incelemeler sonucu, bu okullarda öğrencilerin öğrenme dü-*

zeylerinin iyileşmediği hattâ kötüleştiği ortaya çıktı..."⁴⁹ ifâdeleri yer almakta.

Elbette bir ülkede yapılan araştırma, kesin sonuç demek değildir. Ama bir işâret fişeğidir. Dikkate alınmalıdır.

Biz de, memleket genelinde yaygın tatbikata başlamadan önce "Deneme Okullarında" bir süre izleyelim. İyice tetkik edelim. Getirisi- götürüsü gerek politika gerekse ekonomik mülâhazalara âlet edilmeden, hesap edilsin. İmkânlarımızı iyi değerlendirelim. Değerlendirelim ve: Bu imkânları öncelikle mevcut öğretmenlerin durumlarını iyileştirmede, daha sonra da iyi öğretmenler , maddî-mânevî kuvvetlerle donatılmış öğretmenler yetiştirmede harcayalım.

Eğitim sistemimizde ciddî problemler olduğu âşikâr. Ne ki bu problemlerin çözümünü, eğitimin hizmetindeki teknoloji noksanlığında değil, bu çalışmaları yürütecek kalifiye eleman yokluğunda aramalıdır... Siz o elemanları yetiştirin, onlar dizinin üstünde yazı yazarak da olsa nice İbn-i Sîna'lar yetiştirirler.

San'atkâr ruhlu, insiyatif sâhibi, efsâne öğretmenlere ihtiyacımız büyük.

Öğretmen, öğretmen, illâ öğretmen !...Gerisi lâf-ı güzaf, vesse-lâm!..

Kitap Harmanı :

Aziz okuyucularım, Kubbealtı Yayınevimizin maşallahı var, son günlerde arka arkaya çok önemli ve fevkalâde güzel baskılı eserler neşrediyor:

1- Ressam Ahmet Yakupoğlu'nun *Rengârenk Kütahya* adlı eserinin 2. baskısı.

Eseri elinize almaya kıyamazsınız. Açıklamalar fevkalâde tatlı, âdeta bir şiir okuyormuş gibi oluyorsunuz.

2- *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*. İzahtan vârestedir.

⁴⁹ 11.02.2012 târîhli *Hürriyet* Gazetesi. Yalçın Bayer.

3- 40 *Levha 40 Yorum*. Mehmet DEMİRCİ.

Bu tarz bir eseri ilk defa okumama rağmen fevkalâde zevk aldım. Prof. Mehmet Demirci artık 'sadırdan' ses vermeye başladı!.. Ahıbbâya müjdeler olsun!..⁵⁰

4- *Hoca Câhit Gözkân'ın Mûsikî Mîrâsı 1'*den sonra 2. de yayınlandı... Meraklısına duyurulur.

5- Dursun Gürlek üstâdımızın *Sohbet Tadında'sı* gerçekten tatlı bir eser.. Yer yer tebessüm ediyor, zaman zaman da hüzünleniyorsunuz. Ama tadından hiçbir şey eksilmiyor. Aşk olsun o hâfızaya ve o üslûba!...

6- Uğur Derman Beyefendinin, *Ömrümün Bereketi 1'*den sonra 2. de yayınlanıyor. Uğur Bey, 1.'de okuyucuları ile pazarlık ediyordu: "Eseri beğenir ve beğendiğinizi de ifâde ederseniz, 2.'yi yazarım, neşrederim" demişti. Pazarlıkta uyuşuldu demekki!...

7- *Hicaz Hâtırası*- Hüseyin Vassaf. Nice ibret sayfaları, nice hicranlar ve hüsrânlar!... Allah'ım bu millete bir daha izmihlâl yüzü göstermesin!...

8- Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar'ın *Sahhaf Râif Yelkenci*, adlı eseri hem daha dün denecek kadar yakın bir kültür hayâtımızı önümüze getiriyor, hem de o mâzi yüzlerce yıl gerilerde kalmış gibi hissediyorsunuz. Bir sahhaf dükkânının nasıl bir ilim ve sanat köşesi olabildiğini, onca güzel insanın birbirleri ile ne kadar içten, ne kadar sevgi dolu dostlukları olduğunu görüyor ve " Ne yazık ki artık o dünyâya doğmuyoruz." diye hayıflanıyorsunuz...

Aziz okuyucularım, bir de hâriç yayınevinden önemli bir eseri sizlere duyurmak istiyorum: Bilge Kültür Sanat Yayınlarından çıkan: Dr. Mehmet Hişyar Korkusuz'un *Mukaddime'den Muahhire'ye*

⁵⁰ Seneler seneler önceydi, bir gün, bir mesele hakkında hocanın mâlûmâtına mürâcaat etmiştim " Âbi sadırdan mı istersin, satırdan mı?" sorusuna " Mehmet'çiğim, elbette sadırdakini isterim. Satırdan olanı her yerde bulurum. Sen bana sadırdan söyle!" demiştim de aldığım cevap: "Âbi, bende satırdan olanlar var!" demişti. Ama bu eserinde hep sadırdan zuhûra gelenleri buluyoruz. Allah râzı olsun!

adlı hayli geniş kapsamlı eseri. Dînin ve milliyetçiliklerin kültür atlası olarak takdim ediliyor. Meraklısına arz olunur.

* * *

Bâzan Dostluklar da Nezle Olur!

Benim candan aziz dostlarım, geçen gün elime şöyle bir not geçti, çok hoşlandım sizlerle bu zevki paylaşmak istedim:

“Zaman zaman dostluklar da nezle olur. Bir iki hapşırık, bir iki öksürük, biraz rahatsız edici ifrâzat ve hattâ biraz da ateş !... Aldırmayın, geçicidir!.. Nezlenin hükmü iki haftadır. İki hafta sonra bakarsınız ki geride yorgunluğundan başka bir şey kalmamış!”

Kar, buz, fırtına ile geçen günlerdeki tedbirsizliklerimizin doğurduğu nâhoş haller sebebiyle aklıma geldi, tevâfuktur, dedim.

Sürç-ü lisan ettimse affola!...

*

Hayırlar niyaz ediyorum!

YENİ ÇIKAN KİTAPLARIMIZ

